

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI
JOQARI HÁM ORTA ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI

ÁJINIYAZ ATINDAĞI NÓKIS MÁMLETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTI

Qol jazba huqíqunda

UDK 371

5A110903 – “Bilimlendiriw mákemelerin basqarıw”

Magistr akademiyalıq dárejesin alıw ushın jazǵan

DISSERTACIYASI

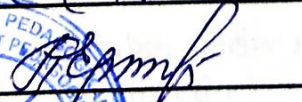
TEMA: "ULIWMA BILIM BERIW MEKTEPLERINDE
BASQARÍWDÍN ÓZINE TÁN ÓZGESHIKLERI"

Magistrant:

M.Erejepov

Ilimiy basshi:

p.i.k.doc. M.Pazilova

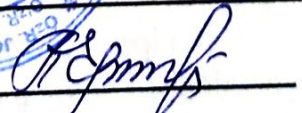
Magistratura

bólimi basshi:

f.i.k.doc. A.Embergenov

Kafedra basshi :

p.i.k. doc. M.Pazilova

Nókis-2021

Bólim- Magistratura

Magistrant –M.Erejepov

Kafedra-Pedagogika

Ilimiy basshı – M.Pazilova

Oqıw jılı - 2020-2021

Magistrlik dissertaciya teması :

«Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basqarıwdıń ózine tán ózgeshelikleri»

AVTOR ANNOTACIYASI

-temanıń aktuallığı: Búgingi kúnde pedagogika pánine tálim-tárbiya mekemelerin basqarıw boyınsha jańadan-jańa túsinikler kirip kelip atır, olardıń mazmunı aldınıǵılardan da tereńrek bolıp tabıladı. Hámmebizge belgili, jámiyet tiykarǵı 3 tarawdı – ekonomikalıq, jámiyetlik-siyasıy hám ruwxıy-aǵartıwshılıq tarawların óz ishine aladı. Sonlıqtanda basqarıwdıń 3 túri belgili:

Ekonomikalıq basqarıw – bul jámiyetlik turmıs tárizin qalıplestiredi. Házirgi waqıtta Respublikamızdıń máteriallıq-texnikalıq bazasın bekkemlew ushın hámme tarawlarda qayta qurıw hám qayta ońlaw, islep shıǵarıw hám jaslarda aldınıǵı orınlardı iyelew ekonomikalıq basqarıwdıń aldında turǵan maqseti bolıp tabıladı. Jámiyetlik-siyasıy basqarıw-adamlardıń túrli jámaátleri (kollektiv, toparÁ brigada, milletler) arasındadıǵı qatnasıqlardı hám usı jámaát aǵzalarınıń arasındadıǵı qatnasıqlardı basqarıw bolıp tabıladı. Jámiyetlik-siyasıy basqarıwdıń aldına qoyǵan maqseti – bul jámiyetimizdiń olarǵa jat bolǵan illetlerden qorǵaw, xalqımızdıń baxtlı turmıs keshiriw hám watanımızǵa, milletimizge sadıq shaxslardı tárbiyalaw bolıp tabıladı. Ruwxıy-aǵartıwshılıq basqarıw – bul jámiyetlik-siyasıy basqarıwdıń ajıralmas bir bólegi bolıp, ol ulıwma orta tálim mektepleri, mektepge shekemgi tárbiya, orta arnawlı hám joqarı bilim beriw orınları, kórkem-óner, mádeniyat, ilim, ádebiyat tarawların basqarıwdı óz ishine aladı.

Jumıstıń maqseti: Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basqarıwdıń ózine tán ózgesheliklerin anıqlaw hám analiz etiw

Izertlew waziypaları: Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiw ózgeshelikleri haqqında túsinik beriw;

- Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiwde ishki qadaǵalawdıń tutqan ornın anıqlaw;
- Mekteplerde basshılıq etiwde jumısların jobalastiriw;
- Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiwde pedagog-xızmetkerlerdiń qánigeligin jetilistiriwdiń áhmiyetin ashıp beriw;
- Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde klasstan tıs tárbiyalıq islerge basshılıq etiw ózgesheliklerin anıqlaw;

- Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiw nátiyjeligin anıqlaw boyınsha tájiriye sınav jumısların alıp barıw.

Izertlew obiekti: Mekteplerde basqarıwdıń ózine tán ózgesheliklerin anıqlaw procesi

Izertlew predmeti: Mekteplerde basqarıwdıń ózine tán ózgeshelikleri

Izertlewdiń metodologik tiykarları:

Ózbekstan Respublikası Konstituciyası, Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.Mirziyoevtiń parmanları, shıǵıp sóylewleri, shıǵarmaları, pikirleri, Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń úzliksiz bilimlendiriw sistemasınıń sociallıq-ekonomikalıq máselelerine tiyisli, bilimlendiriw sistemasın rawajlandırıw, jetilistiriw haqqındaǵı qararları, úzliksiz bilimlendiriw tarawına engizilip atırǵan reformalargá tiyisli rásmiy hújjetler, Ózbekstan Respublikasınıń «Bilimlendiriw haqqında»ǵı Nızamı, zamanagóy bilimlendiriw sisteması, jańa pedagogikalıq texnologiyalar haqqındaǵı shıǵarmalar, pedagogika hám psixologiya pánine tiyisli ilimiy-teoriyalıq, oqıw-metodikalıq qollanbalar, ádebiyatlar.

Izertlew metodlari: Baqlaw, anketa, gúrrińlesiw, sawbetlesiw, balalar miyneti nátiyjeleri menen tanisiw.

Izertlewdiń ilimiy gipotezası: Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basqarıwdıń ózine tán ózgesheliklerin anıqlaw múmkin egerde:

- Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiw ózgeshelikleri haqqında túsiniqlerge iye bolsa;

- Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiwde ishki qadaǵalawdıń tutqan ornı ashıp berilse;

- Mekteplerde klasstan tıs isler arqalı kásipke baǵdarlaw ilajlarına basshılıq etiw mazmunın ashıp berilse;

- Mekteplerde basshılıq etiwde mektep jumsların tuwri jobalastiriw jolǵa qoyılса;

- Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde klasstan tıs tárbiyalıq islerge basshılıq etiw ózgeshelikleri anıqlansa.

Izertlewdiń ilimiy hám ámeliy áhmiyeti: Uliwma orta bilim beriw mekteplerin nátiyjeli basqarıw máselesi ilimiy ideyalar menen bayıtıladı, pedagogikalıq basqarıw mazmunı, forması hám metodları, quralları anıqlanıp bir pütün sisteması islep shıǵıldı.

Ilimiy izertlew jumısınıń dúzilisi:

Dissertaciya kirisiw, úsh bap, juwmaqlaw hám paydalanǵan ádebiyatlar diziminen ibarat.

Orınlanǵan jumıstıń tiykarǵı nátiyjeleri:

Dissertaciya jumısında ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basqarıwdıń ózine tán ózgeshelikleri mazmunı ashıp beriledi

Birinshi babı “Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiwdiń teoriyalıq tiykarları” dep atalǵan bolıp onda ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiw ózgeshelikleri haqqında túsiniqler, ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiwde ishki qadaǵalawdıń tutqan ornı, ulıwma

bilim beriwshi orta mekteplerde klasstan tıs isler arqalı kásipke baǵdarlaw ilajlarına basshılıq etiw ma'seleleri ashıp beriledi.

“Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basqarıwdıń ózine tán ózgeshelikleri” atalǵan ekinshi babında mekteplerde basshılıq etiwde mektep jumsların jobalastırıw, ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiwde pedagog-xizmetkerlerdiń qánigeligin jetilistiriw, ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde klasstan tıs tárbiyalıq islerge basshılıq etiw ózgesheligi, ulıwma orta bilim beriw mektebi oqıwshılarınıń oqıwdan bos waqıtların mazmunlı ótkeriwde klasstan tıs hám mektepten tıs alıp barılatuǵın tárbiyalıq islerge basshılıq etiw haqqında keńirek toqtalıp ótıledi.

Úshinshi bap “Ulıwma orta bilim beriw mekteplerge basshılıq etiw tájiriybelerinen” dep atalıp ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiw nátiyjeligin anıqlaw mazmunı, ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiw tájiriybesi hám onıń analizi nátiyjeleri analizi keltiriledi.

[Signature] doc. M.Pazilova

[Signature] M.Erejepov

NUKUS STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE

Faculty – Master’s department

Master-student – M.Erejepov

Department – Pedagogics

Scientific supervisor – M.Pazilova

Academic year – 2020-2021

Theme of Master’s dissertation “Peculiarities of secondary school management”

ANNOTATION

Actuality of the topic: Today, the subject of pedagogy is gaining new insights into the management of educational institutions, the content of which is even deeper than the previous ones. It is well known that the society includes 3 aspects in itself - economic, socio-political and spiritual-educational. That’s why there are 3 types of management in the society:

Economic governance is a way of life that shapes society. At present, the main goal of economic management is to take the leading positions in all areas of reconstruction and redevelopment, processing and construction in order to strengthen the material and technical base of the Republic. Socio-political management is the management of relations between different communities of people (collective, group, brigade, nations) as well as relations between members of the community. The goal of the socio-political administration is to protect our society from foreign evils, to lead a happy life for our people and to educate people loyal to our country and nation. Spiritual enlightenment management is an integral part of socio-political governance, which is in charge of secondary schools, pre-school education, secondary and higher education, art, culture, science and literature.

The aim of the work: Identification and analysis of the peculiarities of management in secondary schools

Tasks put forward the work: Explain the peculiar characteristics of leadership in secondary schools;

- Identify the role of internal control in the management of secondary schools;
- Design of leadership work in schools;
- To increase the importance of improving the quality of teaching staff in the management of secondary schools;
- Identification of differences in the management of extracurricular activities in secondary schools;
- Conducting experimental work to determine the effectiveness of leadership in secondary schools.

The object of the work: The process of identifying differences in school governance.

The subject of the work: Distinctive features of school management

Methodological basis of the work: The Constitution of the Republic of Uzbekistan, speeches, works, opinions, decrees of the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev, Resolutions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan on the development and improvement of the education system, related to the socio-economic issues of the system of continuing education, official documents related to the ongoing reforms in the field of continuous education, Law of the Republic of Uzbekistan "On Education", works on the modern education system, and new pedagogical technologies, scientific-theoretical, educational-methodical manuals, literature on pedagogy and psychology.

Methods of research: Observation, questionnaires, interviews, conversations, acquaintance with the results of children's works.

Scientific hypothesis of the research: It is possible to identify the peculiarities of management in secondary schools if:

- they have an understanding of the differences in leadership in secondary schools;
- the role of internal control in the management of secondary schools is increased;
- the content of profession-oriented extracurricular activities in schools is identified;
- proper design of school management in schools is created;
- the differences in the management of extracurricular bringing up activities in secondary schools are identified.

Scientific and practical significance of the research: The problem of effective management of secondary schools is enriched with scientific ideas, there defined the content, form, methods, and tools of pedagogical management and there developed a unified system in the work.

The structure of the work:

The dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion and a list of references.

The results of the work: In the work the content of the peculiarities of management in secondary schools is identified.

The first chapter is entitled "**Theoretical foundations of leadership in secondary schools**", where the concept of the peculiarities of leadership in secondary schools, the role of internal control in the management of secondary schools, the issues of guiding career guidance through extracurricular activities are addressed.

In the second chapter, entitled "**Specific Differences in Management in Secondary Schools**" there written about the planning of school leadership, improving the skills of teachers in the management of secondary schools, differences in the management of extracurricular educational activities in

secondary schools. Much attention is paid to the management of educational work of secondary school students in the meaningful extracurricular activities outside the classroom and outside the school.

The third chapter is entitled **“From the Secondary School Leadership Experiences”**, which is devoted to the content of determining the effectiveness of leadership in secondary schools, the experience of leadership in secondary schools and the analysis of the results are presented.

Scientific supervisor: dots. M.Pazilova

Master-student: M.Erejepov

MAZMUNI

Kirisiw.....	2
I.BAP. ULÍWMA ORTA BILIM BERIW MEKTEPLERINDE BASSHÍLÍQ ETIWDIŇ TEORİYALÍQ TIYKARLARÍ.	
1.1. Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiw ózgeshelikleri haqqında túsiniq.....	5
1.2. Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiwde ishki qadaǵalawdıń tutqan ornı.....	15
1.3. Ulıwma orta bilim beriwshi orta mekteplerde klasstan tıs isler arqalı kásipke baǵdarlaw ilajlarına basshılıq etiw.....	26
II. BAP. ULÍWMA ORTA BILIM BERIW MEKTEPLERINDE BASQARIWDIŇ ÓZINE TÁN ÓZGESHELIKLERÍ.	
2.1. Mekteplerde basshılıq etiwde mektep jumısların jobalastırıw.....	37
2.2. Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiwde pedagog-xızmetkerlerdiń qánigeligin jetilistiriw.....	43
2.3. Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde klasstan tıs tárbiyalıq islerge basshılıq etiw ózgesheligi.....	50
2.4. Ulıwma orta bilim beriw mektebi oqıwshılarınıń oqıwdan bos waqıtların mazmunlı ótkeriwde klasstan tıs hám mektepten tıs alıp barılatuǵın tárbiyalıq islerge basshılıq etiw.....	65
III. BAP. ULÍWMA ORTA BILIM BERIW MEKTEPLERGE BASSHÍLÍQ ETIW TÁJIRIYBELERINEN	
3.1. Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde tájiriybeler ótkeriw mazmunı.....	68
3.2. Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basqariwdiń ózine tán ózgesheliklerin anıq tájiriybeleri	73
JUWMAQLAW.....	83
PAYDALANǴAN ÁDEBIYATLAR DIZIMI.....	85

KIRISIW

Jumistń aktuallıǵı: Hár qanday jas awladtıń bilim alıw deregi mektep penen baylanıslı. İnsan qanday bilim alsa, qanday kásipti iyelesede ol óz bilim jolın mektepten baslaydı. Demek oqıwshılardı tálim procesinde nawqıran etip tárbiyalawshı hám tálim-tárbiya ómirge jollama beriwshi baǵdar mektep bolıp tabıladı. «Bilimlendiriw haqqında»ǵı nızam hám basqa mámleketlik hújjetlerde mekteplerdi maman qániygeleri menen tayarlaw, bilim hám tárbiya beriwdiń sapalıǵın arttırıw, onıń nátiyjeli sistemasın dúziw hám basqada máselelerge ayrıqsha itibar qaratılmaqta. Sebebi oqıwshılardı turmısqa, miynetke hám dóretiwshilik tayarlaw ulıwma orta bilim beretuǵın mektepten baslanadı, sonlıqtan ulıwma orta bilim beriwshi mekteplerge basshılıq etiwlerge jaqsı itibar qaratılıwı tiyis.

Basqarıw tek ǵana islep shıǵarıwǵa tán bolǵan process emes. Bálki social tarawlar, sonıń menen, tálim sistemasında da basqarıwdıń durıs shólkemlestiriw júdá zárúr. Házirgi kúnde jalǵız pedagogikalıq processti basqarıw háreketi kúsheydi. Bul bolsa intelektual dárejese joqarı kadrlardı qalıplestiriw ushın júdá zárúr bolıp tabıladı. Aldı menen, basqarıwdıń social mazmunın túsiniw alayıq. Basqarıw belgili bir obiektke shólkemlestiriwshilik, rejeli, sistemalı tásir kórsetiwshi process esaplanadı. Tálim-tárbiya mákemeleri pedagoglarınıń xizmetin basqarıw tálim-tárbiya mákemesiniń xizmet ózgesheliklerine kóre pedagogikalıq processti rejlestiriw, shólkemlestiriw, xoshametlew, nátiyjeli qadaǵalaw hám analiz qılıw maqsetinde ámelge asırılıwshı basqarıw xızmeti bolıp esaplanadı.

Búgingi kúnde pedagogika pánine tálim-tárbiya mákemelerin basqarıw boyınsha jańadan-jańa túsiniwler kirip kelip atır, olardıń mazmunı aldınıǵılardan da tereńrek bolıp tabıladı. Hámmebizge belgili, jámiyet tiykarǵı 3 tarawdı – ekonomikalıq, jámiyetlik-siyasıy hám ruwxıy-aǵartıwshılıq tarawların óz ishine aladı. Sonlıqtanda basqarıwdıń 3 túri belgili:

Ekonomikalıq basqarıw – bul jámiyetlik turmıs tárizin qalıplestiredi. Házirgi waqıtta Respublikamızdıń máteriallıq-texnikalıq bazasın bekkemlew ushın hámme tarawlarda qayta qurıw hám qayta ońlaw, islep shıǵarıw hám jaslarda aldınıǵı

orinlardı iyelew ekonomikalıq basqarıwdıń aldında turǵan maqseti bolıp tabıladı. Jámiyetlik-siyasıy basqarıw-adamlardıń túrli jámáátleri (kollektiv, topar A brigada, milletler) arasındagı qatnasıqlardı hám usı jámáát aǵzalarınıń arasındagı qatnasıqlardı basqarıw bolıp tabıladı. Jámiyetlik-siyasıy basqarıwdıń aldına qoyǵan maqseti – bul jámiyetimizdiń olarǵa jat bolǵan illetlerden qorgaw, xalqımızdiń baxtlı turmıs keshiriw hám watanımızǵa, milletimizge sadıq shaxslardı tárbiyalaw bolıp tabıladı. Ruwxıy-aǵartıwshılıq basqarıw – bul jámiyetlik-siyasıy basqarıwdıń ajralmas bir bólegi bolıp, ol ulıwma orta bilim beriw mektepleri, mektepge shekemgi tárbiya, orta arnawlı hám joqarı bilim beriw orınları, kórkem-óner, mádeniyat, ilim, ádebiyat tarawların basqarıwdı óz ishine aladı.

Jumistiń maqseti: Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basqarıwdıń ózine tán ózgesheliklerin anıqlaw hám analiz etiw.

Izertlew waziypalari: Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiw ózgeshelikleri haqqında túsinik beriw;

- Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiwde ishki qadaǵalawdıń tutqan ornin anıqlaw;
- Mekteplerde basshiliq etiwde jumislarin jobalastiriw;
- Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiwde pedagog-xizmetkerlerdiń qánigeligin jetilistiriwdiń áhmiyetin ashıp beriw;
- Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde klasstan tıs tárbiyalıq islerge basshiliq etiw ózgesheliklerin anıqlaw;
- Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiw nátiyjeligin anıqlaw boyınsha tájiriybe sınaw jumislarin alıp barıw.

Izertlew obiekti: Mekteplerde basqarıwdıń ózine tán ózgesheliklerin anıqlaw procesi

Izertlew predmeti: Mekteplerde basqarıwdıń ózine tán ózgeshelikleri

Izertlewdiń metodologik tiykarları:

Ózbekstan Respublikası Konstituciyası, Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.Mirziyoevtiń shıǵıp sóylewleri, shıǵarmalari, pikirleri, parmanlari, Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń úzliksiz bilimlendiriw sistemasiniń socialliq-

ekonomikaliq máselelerine tiyisli, bilimlendiriw sistemasin rawajlandiriw, jetilistiriw haqqındaǵı qararlari, úzliksiz bilimlendiriw tarawına engizilip atırǵan reformalarǵa tiyisli rásmiy hújjetler, Ózbekstan Respublikasınıń «Bilimlendiriw haqqında»ǵı Nizami, zamanagóy bilimlendiriw sistemasi, jańa pedagogikalıq texnologiyalar haqqındaǵı qollanbalar, pedagogika hám psixologiya pánine tiyisli ilimiy-teoriyalıq, oqıw-metodikaliq qollanbalar, ádebiyatlar.

Izertlew metodlari: Baqlaw, anketa, gúrrińlesiw, sáwbetlesiw, balalar miyneti nátiyjeleri menen tanisiw.

Izertlewdiń ilimiy gipotezasi: Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basqarıwdıń ózine tán ózgesheliklerin anıqlaw múmkin egerde:

- Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiw ózgeshelikleri haqqında túsiniqlerge iye bolsa;

- Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiwde ishki qadaǵalawdıń tutqan ornı ashıp berilse;

- Mekteplerde klasstan tıs isler arqalı kásipke baǵdarlaw ilajlarına basshılıq etiw mazmunın ashıp berilse;

- Mekteplerde basshılıq etiwde mektep jumislarin tuwrı jobalastiriw jolǵa qoyılsa;

- Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde klasstan tıs tárbiyalıq islerge basshılıq etiw ózgeshelikleri anıqlansa.

Izertlewdiń ilimiy hám ámeliy áhmiyeti: Ulıwma orta bilim beriw mekteplerin nátiyjeli basqariw máselesi ilimiy ideyalar menen bayitiladi, pedagogikalıq basqariw mazmunı, forması hám metodları, quralları anıqlanıp bir pütün sistemasi islep shıǵıldı.

Ilimiy izertlew jumisiniń dúzilisi:

Dissertaciya kirisiw, úsh bap, juwmaqlaw hám paydalanǵan ádebiyatlar diziminen ibarat.

I.BAP. Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiwdiń teoriyalıq tiykarları.

1.1. Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiw ózgeshelikleri haqqında túsiniq.

Bilimlendiriw mekemelerin basqarıw hám basshılıq etiw Ózbekstan Respublikasi Konstituciyasi hám Ózbekstan Respublikasınıń Bilimlendiriw haqqındaǵı nızamına tiykarlanıp jumıs alıp baradı. Mektepti mámleketlik jámáátshilik tiykarında basqarıw xalıqlıq, ashkaralıq, óz-ózin basqarıw principi hám metodlari tiykarında alıp barıladı. Oqıwshılar hám mektep xızmetkerleri birlesken mektep jámááti óz wazıypasın ata-analar, máháálle keńesleri, keń jámáátshilik penen birgelikte ámelge asıradi.

Mektepti basqarıw mektep keńesi tárepinen jámáátti óz-ózin basqarıw hám tikkeley basshi tárepinen tastıyqlanǵan mektep Nizamına tiyisli ámelge asıradi. Oqıw tárbiya procesin rawajlandiriw hám shólkemlestiriw, oqıtıwshılar hám tárbiyashılardıń kásiplik sheberligin hám dóretiwshiligin asiriw maqsetinde mektep pedagoglar keńesi, pedagog-xızmetkerlerin birlestirip jámáát dúziledi.

Pedagoglar keńesiniń baslıǵı pedagog xızmetkerler tárepinen saylanadi. Onıń is tártibi mektep nizamında belgilengen. Sonı ayırıqsha aytıp ótiw kerek, joqarida kórsetilip ótilgen qaǵıydalar, jol-joriq hám talaplar tiykarında mektepti ilimiy tiykarda durıs basqarıw-mektep basshilari, mektep oqıtıwshılarınıń qánigeligi boyınsha shólkemlestirilgen metod birlespeler basshilari, mektep keńesi hám konferenciya basshilari, muǵallimler hám topar basshılarınıń mektepti basqarıwdıń teoriyalıq hám pedagogikalıq tiykarların, basqarıw barısındaǵı aldıńǵı pedagogikalıq tájiriybelerdi qanshelli dárejede iyelep alǵanlıǵına baylanisli boladi.

Házirgi waqıtta basqarıw jámiyetlik hám shaxsiy múlikke tiykarlanadi. Basqarıwdıń aldına qoyılǵan maqset miynetkeshlerdiń materiallıq hám ruwxıy talapların tolıq qandiriw ushin islep shıǵarıwdı, hámme jámiyetlik qatnasıqlardı rawajlandiriw hám shólkemlestiriwden ibarat. Basqarıw olardıń mápin gózlegen halda alıp barıladı. Házirgi kúnde basqarıwdıń birinshe gezekte adamlardıń

ekonomikaliq hám máterialliq jaǵdayin, jámiyetlik xizmeti, olardı qádiriyatlarimiz ruwxında tárbiyalawdi názerde tutadi.

Jámiyetin ruwxiy turmisin basqariwdin aldina qoyilǵan maqseti – bul sawatli, mádeniyatli, hár tárepleme rawajlangan, joqari dárejeli pák hám ádepli insanlardi tárbiyalawdan ibarat.

Uliwma orta bilim beriw mekteplerine basshiliq etiwdin túrleri.

Burin aytip ótkenimizdey, jámiyeti basqariw tiykarinan tarawda alıp bariladi. Olardin en tiykarǵisi ekonomikaliq basqariw bolip, ol jámiyet turmisin hám onin rawajlaniwiniin tiykarin quraydi. Házirgi waqitta Respublikanin máterialliq-texnikaliq bazasin bekkemlew hám islep shıǵariw qatnasiqlarin ekonomikaliq basqariwdin aldında turǵan basli waziypalariniin biri bolip esaplanadi.

Jámiyetlik-siyasiy basqariw – bul jámiyetimizdin ishindegi túrli qatlamdaǵı adamlar arasındaǵı qatnasiqlardi basqariw bolip tabiladi. Bul basqariwdin aldina qoyilǵan maqset – jámiyetimizdi jaman illetlerden tazalaw, jámiyetimizdi socialliq bir jaǵdayǵa keltirip, mámleketlik basqariwdi qalıplestiriw. Uliwmalastirip aytqanimizda, bilimlendiriw mekemelerin basqariw jámiyetlik hám ruwxiy basqariwdin bir bólegi bolip tabiladi.

Uliwma orta bilim beriw mekteplerine basshiliq etiwdin principleri

Házirgi waqitta basqariw principlerine tiykarlangan halda mektep sistemasin basqariwdin áhmiyetin «Ózbekstan Respublikasında Xalıq bilimlendiriw sisteması» nizamında hám Ózbekstan Respublikasiniin uliwma orta bilim beriw mektebi haqqındaǵı nizamda belgilep ótilgen. Demek, mekteptin ishki xizmetin basqariw principleri tiykarında shólkemlestiriw házirgi en áhmiyetli dáwir talabi bolip tabiladi. Sonliqtan da basqariw principlerine toligiraq túsiniq berip ótsek boladi.

1. Demokratiyaliq princip. Biz jasap turǵan jámiyetin xalıq xojaliginiin, xalıq bilimlendiriw sisteması hám mektepti basqariwdin en áhmiyetli principleriniin biri

bolip, bul degenimiz xaliquńń óz-ózin basqariw degendi ańlatadi. Demokratiyalıq principińń ámelge asiriliwi belgilengen nizamlarǵa tiykarlangan halda, kúshli tártip intizamǵa qarap jumis islewdi talap etedi. Bul principte jeke basshiliqtı kollegiyalıq basshiliq penen birge júrgiziwdi esten shıǵarmaw kerek. Demek, bul jámáátshilik penen kelisilip, al bunda juwapkershilik bir adamǵa júklenedi.

2. Basqariwdiń ilimiylik principi. Házirgi waqıtta basqariwdiń ilimiylik principi kóbirek talap hám áhmiyetke iye bolip atir, bul principni ámelge asiriw jámiyetlik rawajlanıw nizamliqlarin toliq úyreniwdi hám olardı ámeliyatta óz orinlarında qollana biliwdi, oqıw orinlarında hám xalıq bilimlendiriwdi basqariwda dóretiwshilik jumislarin rawajlandiriwda paydalana biliwdi talap etedi. Pedagogikalıq miynetti ilimiy tiykarda shólkemlestiriwdiń mazmuni birqansha keńirek bolip, oǵan birinshiden, pedagoglardıń qánigeligi, qábileti hám qizıǵıwshılıǵın jayǵastiriw, kadrlardı qayta tayarlaw hám olardıń qánigeligin arttiriwda qollanilip atırǵan usıllardı úyretiw, tálim-tárbiyanıń texnikalıq usıllarin úyreniw hám bulardıń hámмесin pedagogikalıq processte paydalana alıw máseleleri kiredi.

3. Basqariwdiń jámáátshilik hám jekkelik principi. Jáamáátshilik penen birgelikte is júrgiziw duris basshiliqtıń girewi bolip tabiladi. Sonliqtan da, mekemelerde hámме basqariw jumislarin keńesip alip bariw hám hár qanday jaǵdaylarda jumis alip baratuǵın shaxstıń óz waziypalarin bilip duris jumis alip bariwi jaqsi nátiyje beredi. Demek, hár bir shaxstıń óz juwapkershiligin moyinlawi bul tártip hám miynet intizamlıǵın támiyinleydi.

4. Basqariwdi qadaǵalaw principi. Basqariw diziminde mekemelerde joqaridan qabil etilgen qarar hám buyriqlardıń orinlanıwin qadaǵalaw úlken áhmiyetke iye. Tuwri jolǵa qoyılǵan jumis barisin tekseriw xalıq xojalıǵınıń hámме tarawlarında, xalıq bilimlendiriw sistemasi hám mádeniy qurılıs tarawlarındaǵı hámме waziypalardıń orinlanıwi hám de tekseriw hám qadaǵalaw barisında kemshiliklerdiń saplastiriliwi bul qadaǵalaw principiniń eń áhmiyetli waziypalariniń biri bolip esaplanadi.

5. Basqariwdiń jobalastirilǵanlıq principini. Bul princip xalıq bilimlendiriwine, sonday-aq, mektepke basshiliq etiw hám oni basqariw tarawındaǵı jobadaǵı húkimetimizdiń siyasatin hám qabil etilgen qararlardıń ámelge asiriliwin esapqa alǵan halda alıp bariladi. Jobalastiriwda istin nátiyjeligin hám gózlegen maqsetti sheberlik penen ámelge asiriwdi talap etedi.

6. Basqariwda únemlew principini – bul jámáát aldına qoyılǵan maqsetke qisqa múddet ishinde kem qárejet hám az jumis kúshin jumsap, jumistiń nátiyjeligina erisiwdi talap etedi. Sonliqtan da jumis barisında belgilengen principlerdi ámelde qollaniw mekteptin ishki basqariwin shólkemlestiriwde úlken pedagogikalıq áhmiyetke iye.

Uliwma orta bilim beriwshi mekteplerge basshiliq etiwdiń metodlari.

Basqariw metodlari oqitiwshi, tárbiyashi, texnikalıq xizmetkerlerge uliwma mektep jámáátine tásir kórsetiwshi usil bolip, bul usillar gózlegen maqsetke erisiw procesinde kadrlar hám jámááttin jumis barisin mazmunlastiradi. Basqariw metodlari tómendegilerden ibarat:

1. Basqariwdiń shólkemlestiriwshilik metodi.
2. Basqariwdiń social-psixologiyalıq metodi.
3. Basqariwdiń huquqiy metodi.
4. Basqariwdiń tikkeley kórsetpe beriw metodi.
5. Basqariwda xoshametlewden paydalaniw metodi.
6. Basqariwda kadrlardıń ruwxiy dóretiwshiligin rawajlandiriw metodi.
7. Basqariwda baqlaw metodi.
8. Basqariwda gúrriń metodi.
9. Basqariwda mektep hújjetlerin tártiplestiriw metodi.

1. Basqariwdiń shólkemlestiriwshilik metodi – bul basqariw buwinlariniń óz-ara tigiz baylanista jumis alıp bariwin támiyinleydi. Basqariw buwinlari tárepinen ámelge asirilip atırǵan basqariw aktleri 2 túrge bólinedi:

1. Normativ akt

2. Shaxsiy akt

Normativ aktlerde aniq bir shaxs bolmaydi, olar bazi bir jagdaylarga qaray alingan uliwma hareketler qagiydalarin oz ishine aladi ham kobinshe uzaq waqitqa molsherlengen boladi. Basqariwdin jeke aktleri bolsa, belgili subektlerge qaratilgan boladi.

Sholkemlestiriwshilik metodlarina sholkemlestiriwshi korsetpeler ham buyriq beriw joli menen tasir korsetiwge qaratilgan. Mektepti basqariwdin sholkemlestiriwshilik mazmuni bul ishki tartip qagiydalardi ornatiw, korsetpe ham buyriq beriw joli menen tasir korsetiwdi nazerde tutadi.

2. Basqariwdin social-psixologiyaliq metodi mektep xizmetkerlerine tasir korsetiw usillariniñ biri bolip, olar mekteptin mugallimler jamaatin, olardin «psixologiyaliq atmosferasin», har bir kadrin jeke qasiyetlerin uyreniwge qaratiqan.

Basqariwdin social-psixologiyaliq metodi 2 turge bolinedi:

- a) Har bir kadrqa jamaat arqali korsetiw ham de
- b) Har bir kadr menen jeke is alip bariw.

3. Basqariwdin huquqiy metodi – bul mamleketimizde hamma tarawlarda sonday-aq, bilimlendiriw mekemelerinde de huquqiy tiykarda jumis alip bariladi. Huquqiy usil degende jamiyetlik qatnasiqlarda yuridikaliq tasir korsetiw usillariniñ jiyindisi korsetiledi.

4. Basqariwdin tikkeley korsetpe beriw metodi kobinese basshiniñ buyriq, korsetpe ham tapsirmalar beriwdiñ jiyini bolip tabiladi. Basqariwdin bul turi mektep basqariw sistemasinda mekteptin talim-tarbiya barisinda qatnasiwshilardin joqari basqariw buwindaqi ham mektep basshilariniñ ham de pedagoglar keñesiniñ qararlari, mektep direktoriniñ buyriqlari ham har turli korsetpelerdi orinlawdan ibarat.

5. Basqariwda xoshametlewden paydalaniw metodi – bul mekteptin ishki basqariw sistemasinda oqitiwshi, tarbiyashi ham texnik xizmetkerlerdi

xoshametlew tálim-tárbiya jumislarin shólkemlestiriw hám oniń nátiyjeligin arttiriw úlkem áhmiyetke iye. Xoshametlew túrlerine tómendegiler kiredi: Siyliqlaw, tálim-tárbiya jumislarinda ayriqsha xizmet kórsetgenligi ushin siyliqlaw (maqtaw gramotasi, xaliq bilimlendiriw aǵlasi, xizmet kórsetgen oqitiwshi h.t.b)

6. Basqariwda baqlaw metodi – bul bir pedagogikalıq processti baqlaw yamasa anıq bir maqsetke tiykarlanıp baqlaw arqalı processti úyreniw bolıp tabiladı.

7. Basqariwda gúrriń metodi – bul mekteptiń ishki basqariw sistemasında gúrriń metodınan oqitiwshi, tárbiyashi, dógerek basshilari hám oqiwshilardıń belgili bir pedagogikalıq háreketin hám oǵan bolǵan qatnasıǵın anıqlawǵa qaratilǵan. Yaǵniy, gúrriń arqalı oqitiwshilar, oqiwshilar hám mekteptiń texnik xizmetkerleri arasında belgili bir maqsetke tiykarlanıp alıp bariladı.

8. Basqariwda mektep hújjetlerin tártiplestiriw metodi – bul metod arqalı mekteptiń ishki basqariw sistemasında pedagogikalıq processti, oniń ayırım faktlerin tekseriwde mektep hújjetlerin tereń úyreniw, muǵallimler jámaátiniń jas awladtı tárbiyalaw, oǵan puxta bilim beriw hám oqitiw máselelerine tiyisli qararların ámelge asiriwdi óz ishine qamtiydi. Mektep hújjetlerine: oqiw sabaqlarınıń rejesi, mektep islerin jobalastiriwdiń hámme túrleri, úzliksiz bilimlendiriwdiń áhmiyetli tárepi bolǵan uliwma bilimlendiriwge tiyisli esabatlar, klasstan hám mektepten tisqari islerine tiyisli bolǵan. Nizamlar, instruktiv-metodik kórsetpeler, sol tiykarında islengen mekteptiń túrli hújjetleri dástúr hám rejeler, tálim-tárbiya islerin shólkemlestiriw uliwma mekteptiń ózine tiyisli bolǵan hújjetler iredi.

Joqarida aytip ótilgen metodlardıń barlıǵı, mektepti basqariwdiń pútin bir sisteması bolıp, olar tálim-tárbiya procesindegi qatnasıqlardıń túrli táreplerin hám muǵallimler jámaátiniń jumisiniń nátiyjeliligin támiyinlewde úlken áhmiyetke iye.

Uliwma orta bilimlendiriw mektebi – bul tálim-tárbiya mekemesi bolıp tabiladı. Onıń basshi hám xizmetkerlerine jas awladtı oqitıp hám tárbiyalaw, házirgi dáwir talaplarına juwap bere alatuǵın, jetik, erkin pikirlewshi,

mámleketimizdiń rawajlanıwına óz úleslerin qosa alatuǵın shaxsti tárbiyalaw waziypalari júklengen.

Jámiiyette hár bir xojaliq sisteması islep shıǵarıw oshaǵı – basqarıwshi hám basqarılıwshi sistemalardıń birgeliktegi xızmetinen ibarat. Misalǵa, mektepti alıp qaraytuǵın bolsaq, mekteptiń ishki basqarıw sistemasında direktor basqarıwshi al onıń oqıw hám tárbiya isleri orınbasarlari basqarılıwshi sistemaǵa kiredi. Basqarılıwshi sistema bolsa óz gezeginde tómendegiler kiredi:

1. Mekteptiń oqıw, qarjı hám texnikalıq bazasına tiyisli isler.
 2. Mektepti oqıtıwshi, tárbiyashi hám texnik xızmetkerler menen támiyinlew, olardı óz orınlarına jayǵastırıw.
 3. Mekteptiń xızmet barısında baslawish, toliq emes orta hám orta ulıwma bilimlendiriwdiń ámelge asırılıwi.
 4. Mekteptiń oqıw-tárbiya isleri.
 5. Klasstan hám mektepten tisqari isler.
 6. Mekteptiń metodikalıq isleri.
- Mekteptiń oqıwshılar menen alıp barılatuǵın isleri.
 - Mektep kitapxanasınıń isleri.
 - Ata-analar komitetiniń isleri.
 - Mektep asxanasınıń isleri.
 - Oqıwshılarǵa medicinalıq járdem kórsetiw islerinen shólkemlestiriw.
 - Mekteptiń xojaliq isleri.

Mekteptiń basqa kárxana hám mekemeler menen birgeliktegi islesiw óz gezeginde tómendegilerdi óz ishine aladı: medicina hám sawda kárxanalari menen islesiw, óner texnika hám orta arnawlı bilim orınlari menen islesiw, mektepten tisqari balalar mekemeleri menen islesiw, qurılıs mekemeleri menen islesiw, mektep hújjetlerin júrgiziw isleri, pedagog kadrlardıń qánigeligin asiriw isleri h.t.b. Solay etip, mekteptiń ishki basqarıw sistemasında kóp tarawlı jumislardıń nátiyjeli bolıwi ushin mektep direktori mektep isleriniń hesh qaysisin diqqattan tisqari qaldırmawı tiyis.

Mektepti basqariw – dóretiwshilik process bolip, óz aldina taraw bolip tabiladi. Hár bir mektep direktori tálim-tárbiya isleri boyinsha qarar qabil etkende, qol astındaǵı xizmetkerlerdiń islerin qadaǵalap óz waziypalarina qaray is kóredi.

Hár bir basshi – tárbiyashi bolip esaplanadi. Ol pedagogikalıq jámáátti tárbiyalaw ushin joqari juwapkershilikti moyinlawi kerek. Mektep jámáátinde jaqsi social-psixologiyalıq ortalıqtıń boliwi kóbinese direktor hám oqitiwshilar jámáátiniń qarim-qatnasına baylanisli boladi. Qatań tártip bolǵan jerde ǵana normal pedagogikalıq jumis barisi boliwi múmkin. Qatań pedagogikalıq intizamǵa iye mektep direktoriniń talapshańlıǵı, kemshiliklerdi moyinlap óz waqtında dúzetip bariwi jámáát aldın oniń abroyı artıp baradi. Mektep direktori qol astındaǵı muǵallimlerdiń yamasa oqiwshilardıń jetiskenliklerin óz waqtında diqqat itibarǵa alıp oni marapatlap barsa bul jumis barisin bunnan da jaqsi rawajlanıwına alıp keledi. Eger de kadrdiń islegen isin bahalamasa, oǵan jeterli itibar berilmese, ol kadrda jumisqa degen qiziqiwshiliq páseyip jumis barisiniń birqansha tómenleniwine alıp keledi.

Basqariw mádeniyatiniń elementleri belgili normativ qaǵıydalardan ibarat. Bular huquqiy normalar bolip mámleketlik huquqiy normativ aktlerde, uliwma bilim beriw mektebi nizamında tastiyıqlanǵan. Olarda basshi xizmetkerlerge tiyisli uliwma talaplar atap aytilǵan. Házirgi sharayatta mektep direktorları qanday paziylet qásiyetlerge iye boliwi kerek degen soraw tuwiladi. Bul sorawǵa tómendegishe juwap beriwge boladi:

1. Házirgi kún mektep direktori isenim hám joqari siyasiy bilimge iye bolıw kerek.

2. Pedagoglar jámáátine basshiliq ete alatuǵın, Oniń jumislarin shólkemlestire alatuǵın, islegen jumislarǵa duris baha bere alatuǵın hám talapshań:

3. Qol astındaǵı xizmetkerlerdiń miynetin qádirley alatuǵın adalatlı hám principial:

4. Dúnya qarasi keń óziniń siyasiy ilimiy metodikalıq basshiliq etiw qánigeligin rawajlandirip baratuǵın:

5. Mektep jámaáti hám ata-analar arasında abroyǵa iye

6. Óz pánin jaqsi ózlestirip hám basqa muǵallimlerge úlgi bola alatuǵın:

Izleniwshen, mekteptiń hámme tarawlariniń jumslarin jaqsi ózlestirgen boliwi kerek. Hárqanday kárxana mekeme turmisında basshiniń róli úlken áhmiyetke iye. Mektep direktoriniń abroyi oniń háreketine baylanisli boladi. Sirtqi tásirler hám talaplar oniń dóretiwshiliginiń rawajlaniwina alip keledi, al, egerde ol durisli sheshim yamasa qararǵa kele almasa oniń jumis nátiyjeligi páseyedi. Hár bir adam óziniń abroyin óziniń miyneti menen jaratadi. Mektep jámaátinde «psixologiyaliq ortalıq» pedagoglar xizmetiniń ónimdarlıǵına úlken tásir kórsetedi. Jámaátte insanniń sol ortalıqtıń tártip qaǵıydalariniń boysiniwina tuwri keledi. Egerde ol jámaátte tártip qaǵıydalar bolmasa, ádep-ikram normalarina boysinbasa, ol jerde jumis barisiniń nátiyjeligi jaqsi boladi dep ayta almaymiz.

Jámıyetimizde social turmistiń hámme tarawlarında, miynet hám turmista insanǵa húrmet hám miyirbanlıq penen qarim qatnasta boliw, páklik ózine hám basqalarǵa qaraganda talapshań boliwdi, talapshańlıq penen birgelikte isenimge erisiw mektepti duris basqariwda úlken áhmiyetke iye. Mektep direktoriniń qol astındaǵı kadrlarǵa hár qaysısına hár túrli qatnas jasawi bul «psixologiyaliq ortalıqtıń» buziliwina alip keledi. Yagniy, jámaátte kollektivtiń hár túrli kóz-qarastaǵı mayda toparlarǵa bóliniwine alip keledi. Miynettiń ónimdarlıǵın asiriw ushin pedagog kadrlardi olardiń islegen xizmetlerin óz waqtin da xoshametlep hám kemshiliklerdi óz waqtında saplastirip bariwi kerek. Mekteptiń ishki basqariw sistemasında pedagoglar jámaátinde ayirim pedagog kadrlardi ruwxiy hám máteriallıq jaqtan marapatlaw úlken áhmiyetke iye. Mektep xizmetkerleriniń qarim-qatnaslari rásmiy hám rásmiy emes qatnasta boladi. Rásmiy qatnasiq bul jámaát aǵzalariniń bir-biri menen jumis babında islesiw bolsa, al rásmiy emes qatnasiqlar bular jámaát aǵzalariniń jeke simpatiya hám antipatiya tiykarında

qarim-qatnas jasawi bolip tabiladi. Sonday bolsada rásmiy emes qatnasilardi rásmiy qatnasilar barisinda qadaǵalap bariwi kerek.

Pedagogikalıq kollektivte hár túrli jastáǵı hám hár túrli stajǵa iye jámáát aǵzalari birgelikte jumis alip baradi. Sonliqtanda basshi kadrđan óziniń qol astındaǵı kadrđardıń is tájiriybesine hám jeke qásiyetlerine qaray qarim-qatnasti jasawdı talap etedi. Kollektiv arasinda «psixologiyalıq ortalıqtıń» qanday dárejede bolıwi usi qarim-qatnasilarǵa tiyisli boladi.

1.2. Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiwde ishki qadaǵalawdıń tutqan orni

Ósip kiyatırǵan jas awladtı pán tiykarında tereń hám bekkem bilim beriw, olardı joqari dárejeli ádepli etip tárbiyalaw waziypalari kóplegen oqitiwshilardıń, tárbiyashilardıń hám texnik xizmetkerlerdiń miynet procesinde ámelge asirilip atır. Mektep direktori pedagoglar jámaátiniń aǵzasi bolip, ol óz jámaáti tárepinen qabil etilgen qararlardı orinlawı tiyis. Qararlardıń qabil etiliwinde direktor jámaát penen keńesi jumis alip baradı.

Mektepge basshiliq etiwde kollegiyaliq keńesti tolıǵıraq támiyinlew ushin tómendegi shártlerge boysiniwǵa tuwri keledi.

- hár qanday pikirlerdi, taliqlanıp atırǵan máseleni sheshiwdiń usıllarin bayan etiw

- jámaát bolıp izleniw ruwxı, ortaǵa qoyılǵan waziypanı birgelikte sheshiw variantların izlestiriw.

- jámaát pikirini húrmetlew

Mine usınday tártipte shólkemlestirilgen ishki basqariw sistemasi óziniń jaqsı jumis nátiyjeliklerin erise aladı. Hár oqitiwshi qanshelli kúsh ǵayrat jumsamasın, egerde olar iske nem quraylıq penen qarasa olar nátiyjege almaydı. Sonlıqtanda ishki basqariw sistemasında jámaát birligin támiyinlewdiń bazi bir jolların kórsetip ótsek boladı.

a) basshiniń bir maqsetti gózlep is alıp bariwi jámaát aldındaǵı turǵan waziypalardı anıq biliwi.

b) basshiniń bul waziypalardı barlıq xizmetkerlerdiń sanasına jetkere aliwi, jámaátıń bir pikirge kele aliwi.

v) jámaát tárepinen talapların bir tárizde islep shıǵılıwi.

c) talaplardıń bir tárizde islep shıǵılıwi ushin, jámaát shólkemlerin iske qosiw.

d) talaplardıń orinlanıwın hám olardı úyrenip shıǵıw arqalı zárúrli dúzetiwlerdi kirgiziw.

Mekteptiń ishki basqariwın jámiyetlik basqardıń usınday tártip qaǵıydalar tiykarında shólkemlestiriliwi házirgi dáwir talabında basqariw bolip tabiladi. Mektep direktoriniń tiykarǵı wazıypasi:

Uliwma bilim beriw mektep direktori hár is kúni dawamında Ózbekstan Respublikasi Ministrler Kabinetiniń 1999-jil 12-yanvardaǵı «Atqariw tártibin bekkemlewdiń qosımsha is-ilajlari haqqında»ǵı 12-sanli qarari hámde 2004-2009-jillarda mektep bilimlendiriwın rawajlandiriw mámleketlik uliwma milliy dástúrinde belgilengen wazıypalardıń sózsiz orinlanıwın támiyinlew maqsetinde, mekteptiń ustavına tiykarlangan hámmeniń xızmetine basshiliqti ámelge asiradi.

Pedagogikalıq jámaáttıń oqıw tárbiyalıq procesin ilimiy tiykarda, Joqari nátiyjelikge erisiw, jetiliskeń awladtı tárbiyalaw, oqıtwıdıń aldıńǵı zamanagóy hám nátiyjeli usılların qollaw islerin shólkemlestiriledi. Mektep xızmetiniń barlıq baǵdarlari boyınsha isti Ózbekstan Respublikasi «Bilimlendiriw haqqında»ǵı nizami, mektep ustavi hám bilimlendiriwdi rawajlandiriw barısında direktiv hámde normativ hújjetler tiykarında shólkemlestiriledi.

Mektep direktori biliwi kerek:

Mámleketlik tálim standartların, xalıq bilimlendiriw tarawında qabil etilgen qararlardı, Xalıq bilimlendiriw ministrliginiń mektep islerin shólkemlestiriw, uliwma orta bilim beriwdi bekkemlew boyınsha buyriqlari, pármanlari hám basqada normativ hújjetlerdi:

Pedagogika hám pedagogikalıq psixologiyani:

Xalıq bilimlendiriwniń ekonomikalıq tiykarların:

Miynetni qorgaw:

Texnikalıq qawıpsızlıǵın hám órtke qarsi qorganiw boyınsha qaǵıyda hám normativlerdi miynet nizamlari tiykarların.

Mektep direktori mekteptiń pútkil xizmet procesine basshiliq etedi. Direktor waziypasin eń jaqsi tájiriybeli, pedagoglar arasında shólkemlestiriwshilik qábiletine iye, joqari maǵliwmatlı hám keminde 5 jil pedagogikalıq stakǵa iye kadr xalq bilimlendiriw bas basqarmalari tárepinen jumisqa alindi. Mektep direktori oqiwshilar menen alip barilatuǵın tálım-tárbiya isleriniń shólkemlestiriliwi hám oniń sipati, oqiwshilardıń den-sawlıǵın bekkemlew hám fizikalıq jaqtan rawajlanıwi, sonday-aq ózine tapsirip qoyılǵan mekteptiń xojalıq hám qarji ahwalı ushin mámleket aldında juwapker boladı.

Mektep direktori pedagoglar jámáátine basshiliq etiw menen birge kadrlardı duris tańlaw hám olardı jayǵastiriw menen birge, muǵallımlardıń qánigeligin asiriw, mekteptiń oqiw-texnikalıq bazasın bekkemlew ushin sharayat jaratadı: oqitwıdıń siyasiy-ideyalıq jolin, oqiwshilar biliminiń sipatin, oqiwshilardıń minez-qulqın, klasstan hám mektepten tisqari jumislardıń mazmunın hám shólkemlestiriwin qadaǵalap turadı: oqiwshilardıń óz-ózin basqariw jumislarin baqlap baradı; oqiwshi-jaslar shólkemi, oqiwshilar komiteti hám usıǵan uqsaqan shólkemlerge óz járdemin berip otiradı.

Mektep oqiwshilariniń ata-analari hám jámáátshilik penen is alip baradı. Miynet haqqındaǵı nizamǵa, miynet ishki tártip qaǵıydalarına hám mektep ustavına súyengen halda mektep xizmetkerleriniń waziypaların belgileydi, mektepte basshilar arasında jumis tastiyıqlaydı. Mektepte miynettiń ishki tártibi, sanitariya – gigiena rejimi hám qawipsizlik texnikalarına boysiniwdi támiyinleydi. Mekteptiń bilimlendiriw procesinde uliwma májbúriy tálimdi ámelge asiradı. Mektep direktoriniń tálım-tárbiya isleri, islep shıǵariw tálimi, klasstan hám mektepten tisqari tárbiyalıq tárbiyalıq isler shólkemlestiriwshilik hám de direktordıń xojalıq isleri boyınsha orınbasarlari birgelikte jumis alip baradı.

Direktordıń tálım-tárbiya isleri boyınsha orınbasari mekteptegi tálım-tárbiya procesiniń duris shólkemlestiriw ushin, oqiw dástúrleriniń orınlanıwin, sabaqlardıń hám oqiwshilardıń bilim sipati ushin juwapker boladı; ol tálım-tárbiya islerin jolǵa qoyiliwin, oqiwshilardıń pán tiykarların ózlestiriwin hám olardıń minez-quliqlarin

ózlestirip baradi; mekteptiń pedagog xizmetkerlerine jol-joriq kórsetip otiradi; mektepte metodikalıq islerdi shólkemlestiredi, sabaqlar kestesinde hám tálim-tárbiya isleriniń ahwalı haqqında esabatlar dúzedi.

Direktordiń islep shıǵarıw tálimi boyınsha orınbasari mektepte úyretilip atırǵan oqıw hám islep shıǵarıw ustaxanalardaǵı oqıw-tájiriye xojalıǵı hám baza kárxanasındaǵı islerge basshiliq etedi, oqıw ustaxanadaǵı miynetti qadaǵalap, qáwipsizlik texnikası boysiniwdi talap etedi. Klasstan hám mektepten tisqari tárbiyalıq isler shólkemlestiriwshisi oqıwshılardıń klasstan hám mektepten tisqari hám jámiyetlik paydalı miynetti shólkemlestiredi; klass basshilarına, oqıtıwshılar, tárbiyashılardıǵa hám mektep oqıwshılarınıń klasstan tisqari shınıǵıwlarına basshiliq etedi hám olardıǵa pedagogikalıq járdem beredi.

Direktordiń xojalıq isleri boyınsha orınbasari mektep imaratin hám mektep múlkiniń saqlanıwin, oqıw procesin máteriallıq-texnika menen támiyinlew, mektep aylanasında tazalıqtı hám tártipti órten saqlanıw sharaların kóriw, járdemshi xizmetkerler jumisin duris jolǵa qoyılǵanlıǵına juwap beredi. Mektepti duris basqariwdi támiyinlew ushin direktor óziniń kóp waqtın alatuǵın ekinshi dárejeli jumislardan ózin bosatıwi kerek. Demek, mektepti basqariw waziypalarınıń qay tárepleri zárúr, direktor óz kúshin nelerge jumsawi kerek.

Bul sorawǵa juwap beriw ushin basqariw teoriyasındaǵı usı máselege tiyisli bolǵan mina kórsetpelerge itibar beremiz:

1. Sistemani shólkemlestiriwdi islep shıǵıw, izertlew, is tájiriyesin belgilew, diqqat penen oylanıp islew kerek.

2. Jumisti belgilengen nizam, qaǵıydalar tiykarında alıp bariwi kerek.

3. Ámelde alıp barılıp atırǵan islerde qatań tártipti támiyinlew.

4. Jumis barısında jiberilip atırǵan qiyinshiliqlardi hám qáte kemshiliklerdi óz waqtında saplastiriw kerek.

Mektep direktoriniń mektepti basqariwdaǵı jumis procesin eki túрге ajiratiwǵa boladı:

a) Alingán xabarlar tiykarında qarar qabil etiw. Mektep direktoriniń bul túredegi waziypasiniń bul túredegi maǵliwmatlardı pedagogikalıq analiz jasap, bolajaq isti rejelestiriw yaǵniy, direktordıń bul waziypalari tómendegi processlerden ibarat.

b) mekteptiń hápte, ay, sherek, jil, bir neshe jil dawamındaǵı islerdi analizlew, ayriqsha pánler, klass jumislariniń juwmaqlarin qadaǵalaw, esabar dúziw, óz mektebiniń máteriallari tiykarında lekciyalar, maqalalar tayarlawda, pedagogikalıq ádebiyatlardı úyreniw h.t.b.

1. Qabil qilingán qararlardıń orinlaniwin qadaǵalaw. Qararlardıń tiykarǵı ideyalarin olardı orinlawshılarǵa jetkere aliw.

2. Xabar baylanislarin ámelǵe asiriw. Oqiw-tárbiya procesiniń jaǵdaylarinan barqulla maǵliwmatlar alip otiriw. Mámleketlik oqiw dástúrleriniń orinlaniwında talaplardıń birgelikte orinlaniwin támiyinlew, yaǵniy bular qadaǵalaw jumislarin alip bariw, imtixanlar ótkeriw, sabaqlıqlardı baqlaw, anketalar toltiriw, oqiwshilardıń ata-analar menen sawbetlewsiwler ótkeriw h.t.b

Mekteptiń ishki basqariw sistemasında adminstrativ xizmetkerlerdiń jumislardi duriw shólkemlestiriw úlken áhmiyetke iye. Mekteplerdiń is tájiriybelerine qaraǵanda mektep direktorlari tómendegi jumislarǵa basshiliq etiw kerek:

1. Hámme xojaliq smeta hám adminstrativ-shólkemlestiriwshilik isler, buǵan mektepti oqiw jilina tayarlaw, ońlaw jumislarin alip bariw kerek, byudjettiń orinlaniwi adminstrativ texnik xizmetkerlerdi jumisqa ornalastiriw hám olarǵa basshiliq etiw.

2. Oqiw isleri – pedagog kadrlardi tańlaw hám olardi duriw jayǵastiriw, oqitiwshi tárbiyashilar, klass basshilariniń is rejelerin tastiyoqlaw, oqiwshilardıń sabaqlarin hám qosimsha maǵliwmatlardı ilimiy bólim orinbasari menen baqlaw, klass jurnalların, oqiwshilardıń kúndelik dápterlerin hám apiwayi dápterlerin tekseriw hám olardıń nátiyjelerin analizlew.

3. Oqiwshililardi issi awqat hám awilliq jerlerde qatnaw texnikalar menen támiyinlew, sanitariya-gigieyana jumislarina basshiliq etiw.

4. Pedagoglar keńesine hám klass basshilariniń hám metod birlespe basshilariniń jumis rejelerin tastiyiqlaw.

5. Klass basshilariniń jumislarina basshiliq etiw.

6. Oqiwshilardiń klasstan hám mektepten tisqari jumislarina hám oqiwshi jaslar – shólkemlerine basshiliq etiw.

7. Ata-analar keńesi islerine, ilimiy izleniwshilik islerine basshiliq etiw.

8. Imtixanlarǵa uliwma basshiliq etiw, pitkeriw imtixanlarina tikkeley basshiliq etiw.

9. Oqitiwshilardiń pedagogika hám metodika tarawındaǵı qánigeligin asiriw islerine basshiliq etiw.

Mekteptiń oqiw isleri boyınsha mektep direktoriniń orinbasari oqiwshilarǵa bekkem hám sipatli bilim beriliwine basshiliq etedi. Oqiwshilarǵa beriletuǵın tapsirmalardi mektep nizami talap qilǵan dárejede boliwi kerek, sabaq kestelerin dúzedi, hámme pánler boyınsha oqiw qurallari hám dápterlerdiń duris qollaniwin támiyinleydi. Mekteptiń pedagoglar keńesi - tálim-tárbiya islerine jámáát basshiliginiń joqari organi. Oqiw tárbiya procesin rawajlandiriw hám shólkemlestiriw, oqitiwshilar hám tárbiyashilardiń kásiplik sheberligi hám dóretiwshiligin ósiriw maqsetinde mektepte pedagogika keńesi, pedagog xizmetkerlerdi birlestiriwshi jámáát dúziledi.

Pedagogika keńesi basshisi pedagog kadrlar jámááti tárepinen saylanadi. Olardiń is tártibi mektep ustavında belgilep bariladi. Tálim mazmuniniń túrli variantlari (oqiw rejeleri, dástúrleri, sabaqlıqlar htb) oqiw tárbiya precesi usıllarin, olardi ámelge asiriw jollarin hám pedagog kadrlardiń qánigeligin asiriw hám basqa jollarin aniqlaydi. Uliwma bilim beriw mektepleriniń pedagoglar keńesi mekteptiń tálim-tárbiya islerine jámáát basshilariniń joqari organi bolip, ol mekteptiń tálim-tárbiya isleriniń sipatin asiriw, oqiwshilarǵa pán tiykarlarinan tereń bilim beriw,

olardi hár tárepleme tárbiyalaw hám de aldínğı oqitiwshilardıń is tájiriybelerin úyreniw, jas tájiriybesiz oqitiwshilardıǵa ámeliy járdem beriw hám uliwma mektep aldında turǵan waziypalardi ámelge asiriwda úlken ról oynaydi. Sebebi, mekteptiń pedagoglar keńesi mekteptiń oqiw tárbiya islerine tiyisli bolǵan hámme máselelerin barqulla hárekettegi joqarǵı buwin bolip esaplanadi.

Pedagoglar keńesine: mektep direktori, oniń orinbasarlari, ilimiy bólim basshilari, klasstan, mektepten tisqari tárbiyalıq isler shólkemlestiriwshisi, askeriy tálim basshilari, hámme oqitiwshisi hám tárbiyashilari, kitapxana basshisi, jaslar jetekshisi, mektep shipakeri hám ata-analar komitetiniń basshisi aǵza boladi. Pedagoglar keńesiniń waziypasi mekteptiń oqiw-tárbiya islerin jaqsi jolǵa qoyiw, pedagogika pání jańalıqlarin hám de aldínğı pedagogikalıq tájiriybelerdi en jaydiriwiw, bunnan basqa da mekteptiń jumis barisinda jiberilip atırǵan qátekemshiliklerdi óz waqtında saplastiriw, mekteptiń ishki jumis barisinda jeke bir usil, bir tiptegi tálim-tárbiyalıq talaplardi islep shıǵariw bolip tabiladi.

Pedagogika keńesiniń is rejesi bir yamasa yarim jilǵa mólsherlenip dúziledi. Keńeste taliqlaw ushin tómendegi máselelerdi kirgizwge boladi. Misaliǵa, bazar ekonomikasına ótiw sebebi menen pedagog kadrlar waziypalari, tálimdi kabinet sistemasında alıp bariw, sabaqlardıń sapasin asiriw, tálim-tárbiya procesinde xalıq pedagogikasin paydalaniw, mektep xizmetinde uliwma májbúriy tálimdi ámelge asiriw hám jaqsilaw sharalari h.t.b. Duriw shólkemlestirlgen, anıq maqsetke qaratılǵan reje tiykarında alıp barılǵan pedagoglar keńesi mekteptiń oqiw tárbiya isleriniń házirgi kúnniń talaplari dárejesinde boliwına ámeliy járdem beredi. Pedagogikalıq keńes tárepinen qabil etilgen qararlardıń orinlanıwin támiyinlew hár bir mektep basshisi aldında turǵan áhmiyetli waziypalardıń biri bolip tabiladi.

Ishki qadaǵalaw – mekteptiń ishki basqarılıwiniń ajralmas bólegi bolip, basqariw sistemasında úlken orin iyeleydi. Sebebi, hár bir mektep basshisi is kólemine biriktirlgen is-ilajdıń orinlanıwin qadaǵalap bariwi, mektep isleriniń nátiyjeli bolıwların támiyinleydi. Mektep direktori tálim tarawındaǵı hár bir

jañalaiqlar menen tanisip úyernip bariwi hám mekteptegi hár bir istiñ jaǵdayın bilip aliwlari ushin ishki qadaǵalaq islerin alip baradi.

Mektep basshilari tárepinen ámelge asirilatúǵın mekteptiñ ishki qadaǵalawdıń jobasi tómendegi máselelerdi óz ishine aladi:

1. Mekteptiñ hámme kórsetkishleri boyınsha xaliq xojaliq jobalariniñ orinlaniwin.

2. Oqiw hám tárbiya isleriniñ ahwali.

3. Klasstan hám mektepten tisqari alip barilatúǵın isler.

4. Mekteptegi jámaátshilik ataliq shólkemleri baza kárxanalari menen alip barilatúǵın isler.

5. Mektepte pedagog kadrlar menen islesiw

6. Mektep hújjetleri menen islesiw

7. Mektep oqiwshi-jaslari shólkemleriniñ isleri

8. Mekteptiñ qarji-xojaliq isleri

9. Mekteptiñ shańaraq hám jámaátshiliktiñ birgeliktegi islesiw.

10. Klass basshilariniñ jumislari.

Mekteptiñ ishki qadaǵalaw jumislari túrine ekige bólinedi:

a) mektep islerin tematikaliq qadaǵalaw;

b) mektep islerin kompleksi (frontal) qadaǵalaw.

Tematikaliq qadaǵalaw tómendegi máselelerdi óz ishine aladi:

1. Mektepte gumanitar pánler boyınsha mámleketlik oqiw dástúrleriniñ orinlaniwin.

2. Pán tiykarlarin oqitiw procesinde oqiwshilariniñ logikaliq pikirlew qábiletlerin ósiriw.

3. Mektepte fizika pání sabaqlarında tálimdi tárbiyaǵa baylanistiriw tájiriyesi.

4. Ana tili hám ádebiyat pánlerin oqitiwda oqiwshilardıń sóylew mádeniyatin ósiriw.

5. Tariyx geografiya sabaqlarında ámeliy jumislardıń orinlanıwi.

6. Ximiya-biologiya pánlerin oqitiwda oqiwshilardıń ilimiy dúnya qarastarin tárbiyalaw.

Bunnan tisqari hár qiyli qánigeliktegi oqitiwshilardıń jumislarin úyreniw, klass basshilari, tariyx-geografiya, til ádebiyat oqitiwshilardıń metodikalıq birlespeleriniń jumis barisin úyreniwde tematikalıq tekseriwge kiredi.

Mektep islerin kompleksli qadaǵalaw tálım-tárbiya hám xojalıq islerin keńnen qamtıp, tolıq pedagogikalıq mánidegi máselelerdi úyreniwdi maqset etip qoyadi. Kompleksli qadaǵalaw máselelerine:

Mektep procesinde anıq pánlerdiń oqitiliw barisi hám oni elede jaqsılaw;

Mektepte klasstan hám mektepten tisqari isleriniń ámelge asiriliwi hám oni jánede jetilistiriw;

Mektep xızmet procesinde oqitiwshilar qánigeligin asiriw hám onıń nátiyjelgi;

Oqiwshilardıń sabaqlıq hám oqiw qurallari menen támiyinleniwi;

Mekteptiń tálım-tárbiya isleri sistemasında xalıq pedagogikasınan paydalanıw;

Mektepte gumanitar pánleriniń oqitiliw jaǵdayi hám oqiwshilardıń bilim dárejesi;

Mektep xızmet procesinse uliwma orta tálimde házirgi dáwir talaplari tiykarında ámelge asiriw jaǵdaylari h.t.b. Bunday máselelerdi tekseriw juwmaqlawshi mektep pedagogikalıq keńesinde ashıq jiynalisında taliqlanadi.

Mektep basshilariniń shólkemlestiriwshilik jumislarında húkimetimizdiń xaliq bilimlendiriwiniń hám mektep haqqındaǵı qararlari, Ózbekstan Xalq bilimlendiriw ministrligi, mekteptiń óz-ara qabil etilgen qararlariniń orinlaniwi, nábettegi mekteptiń oqiw hám tárbiya isleriniń jánede jaqsilaniwi mektep xizmetkerleriniń jeke juwapkershiligin asiradi.

Mektepte bilimlendiriwdiń tiykari bul sabaqlıq. Uliwma orta bilimlendiriw mekteplerinde alip barilatugin sabaqlıqtan maqset tiykarinan 3 baǵdarda: uliwma bilim beriw, tárbiyalıq hám ámeliy boladi.

Birinshisi, bilimli bolıw

Ekinshisi, ádepli bolıw

Úshinshisi, miynetkesh bolıw kerekligin bildiredi.

Mekteplerde sabaqlardi qadaǵalaw anıq bir maqsetke qaratılǵan jeke uliwma mektep rejesi – grafik tiykarında alip bariliwi shart.

Oqitiwshilar sabaqlarin qadaǵalaw tómendegi tártipte alip bariw maqsetke muwapiq boladi:

1.Sabaq beriwshi hám oqitiwshi hám klass haqqında uliwma maǵliwmat.

- sol kúngi sáne hám ay.

- oqitiwshiniń ati hám familiyasi.

- maǵliwmati hám pedagogikalıq staji.

- aqirǵı márte qashan hám qay jerde qanday múddette qanıgeligin asiriwdiń qaysi túrinen ótken.

- sabaqlari qaysi klasslarda boladi.

- pánniń ati.

- sabaqtiń mazmuni.

- oqitiwshiniń sabaqtaǵı tálim hám tárbiyalıq maqseti.

- klass xanalariniń sanitariya hám gigiena talaplarina toliq juwap bere aliwi.

- oqitiwshiniń kúndelikli sabaqlarǵa dúzgen jobasi hám bayanlamasi.
- ózi islegen yamasa tayar kórsetpe qurallarınan paydalaniwi.
- sabaqlıqtıń mazmunin oqiwshilarǵa jetkerip bere aliwi.
- oqitiwshiniń hám oqiwshilardıń uliwma sabaqǵa qatnasi h.t.b.

Mekteptiń ishki basqariw sistemasında xabarlar toplaw hám olardı úzliksiz túrde dodalap bariw, solarǵa tiykarlanıp tálím-tárbiya jumislarin jánede jetilistiriw ushin tiyisli qarar hám sharalardı belgilep bariw, mektep jumislarin tiyimli usillar arqalı basqariwda áhmiyetli shartleriniń biri bolıp esaplanadı.

Mekteptiń ishki basqariw sistemasında toplanǵan xabarlar tiykarınan eki toparǵa bólinedi:

1. Direktiv xabarlar.

2. Qadaǵalaw joli menen toplanǵan xabarlar.

Direktiv xabarlarǵa respublika prezidentiniń mektep haqqındaǵı buyriq hám kórsetpeleri, Ózbekstan Respublikasi Ministrler Kabinetiniń hám Qaraqalpaqstan Respublikasi Ministrler Keńesiniń mektep haqqındaǵı qarar hám kórsetpeleri, Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan Respublikalari Xalq bilimlendiriw ministrliginiń túrli buyriq, instruktiv – metodikalıq kórsetpeleri hám kollegiya qararlari hám taǵı basqa kiredi.

Qadaǵalaw joli menen toplanǵan xabarlardıń tiykarǵı maqseti mektep jobalarin, pedagogika keńesi qararlarin hám de mektep adminstraciyasi tárepinen berilgen túrli tapsirmalar hám instruktiv – metodik kórsetpelerdiń, mekteptegi hám mektepten tisqari jumislardıń ámelde qalay orinlanıp atırǵanlıǵın qadaǵalawdan ibarat.

Juwmaqlastirip aytqanda mekteptiń ishki qadaǵalaw jumislari jaqsi jolǵa qoyılsa, bul jumis barisında ushrasıp atırǵan qáte-kemshiliklerdi óz waqtında saplastiriwǵa, aldińgi tájiriybelerdi ózlestiriwge mektep jumislarinıń nátiyjeliginiń artiwına alıp keledi.

1.3. Uliwma orta bilim beriwshi mekteplerde klasstan tıs isler arqali kásipke baǵdarlaw ilajlarina basshiliq etiw

Xalqimizda «Ónerligi miń teńge», «Ónerli xor bolmas», «Óneri joq kisiniń mazasi joq isiniń» hám basqa da siyaqli bay biy baha aqil násiyatlar qalǵan. Bunda kereksiz bolǵan adam, adamiyliq paziyleti boyinsha heshkim bolip esaplanbaytuǵın adam. Sonliqtan hár qanday kámil insandı belgili bilim, ilim kónlikpeleri, aqil oy órisi, sezimi menen birgelikte ózine jarasa kásibi, óneride bolıwi kerek. Kásipke baǵdarlaw isleri sabaq payitında hár qiyli temalardi ótiw barisında ǵana teoriyaliq túrde túsindiriliw qoymastan, al sabaqtan tisqari payitlarda da jaslarǵa hár qiyli sabaqtan tıs islerdiń túrleri menen tásir jasaw múmkin. Bul boyinsha belgili pedagog qánige V.I.Vorobev óziniń «Mehnat tálimi va kasb tanlashga yollash metodikasi» monografiyasında sabaqtan tisqari payitlarda jaslardi kásipke baǵdarlawdıń tómendegishe túrlerin atap kórsetedi:

Mektepke shekemgi shiniǵıwlar muǵallimge oqıw máterialiniń mazmunına qarap oqıwshilardiń oqıw miynet jetiskenliklerin shólkemlestiriwdiń

a)frontal

v)zvenoli

s) individual formalarinan keń paydalanıw imkaniyatınin beredi.¹

Demek, atinan-aq málim bolǵanınday frontal shólkemlestiriwde topardiń barlıq oqıwshilari bir waqittiń ózinde birdey is alıp bariwi. Al bul is alıp bariwshi muǵallimniń jumis, waziypasin jeńillestiredi. Al shólkemlestiriwdiń zvenoli túrinde jumistiń quramalılıǵı, barisi 2 yamasa 3 oqıwshıǵa tapsiriladi. Bunday zvenoli shólkemlestiriw ámeliyatta bir oqıwshıǵa awirmanlıq qilatuǵın quramali buyumlardi dóretiwshi konstrukciyalaw hám tayarlıq ushin sharayatlar ajratıp beredi. Al individual túrinde hár qiyli óner úyrenetuǵın orinlarda oqıwshilar arnawli grafik boyinsha oqıtiwshi tárepinen tapsirilǵan individual tapsirmani oqıwshi jeke ózi atqariw múmkinshiligine iye boladi. Biziń pikirimizshe

¹ Borobev.A.I Mehnat talimi va kasb tanlashga yollash metodikasi. Toshkent, "Óqıtuvchi", 1990 y 131-bet.

shólkemlestiriwdiń joqarida kórsetilgen úsh túri de áhmiyetli joba tiykarında ámelge asirilsa, onnan kútiletuǵın nátiyjeler de ónimli boladı.

Házirgi waqıtlarda mektepten hám klasstan tısqari jumislar mektep ómirinde oqıwdan kem bolmaǵan eń áhmiyetli, eń aktual mashqalalardan biri bolıp sanaladı. Óytkeni, házirgi zaman mektepleriniń hár bir klasında ótkeriletuǵın klass hám klasstan tısqari jumislardıń kásipke baǵdarlawshi pánler ushin da hám de uliwma jaslardıń mektepte pedagogikalıq bilim hám tárbiya aliw hár tárepleme rawajlanıw máselelerinde klasstaǵı ótkeriletuǵın jumislardıń áhmiyetliliginen hesh qanday da kem bolmaydı. Mekteptegi oqıwshılar hám mektepten hám klasstan tısqari ótkeriletuǵın barlıq jumislar tikkeley oqıtıwshi-tárbiyashiniń basshiligında alıp barıladı. Jaslardı belgili bir kásipke yamasa ónerge baǵdarlawda mektepten hám klasstan tısqari jumislardıń qatarına bizińshe tómendegilerdi kórsetip, atap ótiwimiz orınli.

1. Klasstan, sabaqtan tısqari ótkeriletuǵın ámeliy jumislar.
2. Kásipke baǵdarlaytuǵın hár qiyli dógerekler.
3. Túrli mazmunda ótkeriletuǵın konferenciya.
4. Mektep kesheleri, belgili kásip iyeleri, miynet aldińgilari, belsendi kásip iyeleri, miynet qaharmanlari menen ushrasiwlar.
5. Hár qiyli shiyki zat ónimlerin islep shıǵaratuǵın, kombinat, fabrika, zavod hám basqa da orınlarǵa ekskursiyalar, sayaxatlar shólkemlestiriw.
6. Diywali gazeta hám jurnallarda belgili kásiplerdi ulıǵlap, óz kásibine kamal tapqan, maqtanishqa, abiray-dańqqa erisken elimizdiń miynette márt ul-qizlari haqqında kórkem bezelgen mazmuni jaǵınan tásirsheńlikke iye betler ajiratiw.

Bulardıń barlıǵı mektepten, klasstan tısqari ótkeriletuǵın jumislar bolǵanlıqtan, ol jaslardı kásipke baǵdarlaytuǵın jumislardıń bólinbes bir bólegi bolıp tabıladı. Birinshiden klasstan, sabaqtan tısqari oqıw hám ámeliy jumislarda, oqıtıwshi óz oqıwshılarında belgili kásipke degen qızıǵıwshılıǵın eń ápiwayı

belgiler payda bola baslawdan-aq olarğa duris hám aniq jol joba kórsetiwi kerek. Eger oni ádebiyat páni muǵallimi sezse belgili kásip iyeleri haqqında sol oqiwshiniń qizigiwshiligina say bolǵan shigarmalardi oqiw kerek ekenligin, olardıń mashaqatli miynetleri menen hesh bolmaǵanda kitap arqali tanisiwin, ol miynetlerden qaship yáki nemqurayli qarap, keleshekte óz tańlaǵan kásibinen ókinbew kerekligin támiyinleydi. Hátteki sol kásiplerdi uluǵlaytuǵın, ómir tájiriybesin, kásip jolin kórsetetuǵın kitaplardi atpa-at kórsetip, oqip tanisip kóriwin máslahát etiw kerek. Sabaqtan tısqari ótkeriletuǵın ámeliy jumislardıń biri bul – shembilik bolip, ol jámiyetik tártipte ámelge asiriladi.

Shembilikte ásirese náller, dekorativ tereklerdi otirǵiziw waqtında ayirim oqiwshilardıń usi tereklerdi otirǵiziwda yáki gúllerdi egiw sheberligi olardıń is-qiyimil, sózlerinen háreketlerinen-aq kózge taslanip turadi. Demek olar awil xojaliq islerine yáki uliwma ósimlik dúnyasına, yáki botanika ilimlerine, jer, topiraq penen baylanisli bolǵan kásiplerge hám de basqa da kásiplerge qizigiwshiligi kórinedi. Al jaslardıń bul háreket qizigiwshiligın, usi shembilik jumslarin basqarip atirǵan, usi waziypalarǵa bekitilgen muǵallim álbette qollap-quwatlaw kerek. Ekinshiden, kásipke baǵdarlaytuǵın hár qiyli hárekettegi dógereklerdiń jumslarinan da belgili nátiyjelerge erisiwi múmkin. Misali: jas ádebiyatshilar dógereginiń jumislari menen, dógerekte óz betinshe erkin temalar, basinan keshirgen qiziqli waqiyalardi kórkemlep jaziw yamasa qosiq jaziwǵa intasi bolsa, sol oqiwshiniń qosigin dodalaw, kemshiligi bolsa sipatlap túsindirip ótiw, yamasa gazeta hám jurnallarǵa mektep turmisinan, oqiwshilar turmisinan, shańaraqta hár qiyli waqiyalar boyinsha oǵada iqsham, kishigirim maqalalar tayarlap, olardi kúndelikli baspalarǵa jiberiw, usiniw hám járiyalaw lazim.

Bul isler arqali oqiwshida jurnalistlik kásipke yáki muǵallimshilik kásibine húrmeti artadi, sonday-aq sóz qaraw sheberligi, sóylew mádeniyati jánede artadi. Al qaraqalpaq tili, rus tili, inglis tili, eski qaraqalpaq jaziw (arab tili) sabaqlari tiykarındaǵi tilshiler dógereginde hár bir sózdiń kelip shigiw tórkini, aniq, sawatli duris sóyley biliw haqqındaǵi túsiniqlerdi oqiwshi jaslarda tek belgili kásipke

degen qizig'iwshiliq g'ana emes, al óz ana tiline degen húrmet qaysi kásip iyese boluwina qaramastan eń joqari dárejede turiwi kerekligin, til – millettiń maqtanishi, aynasi ekenliginen derek beredi. Qosiq sabag'ı tiykarındaǵı hárekettegi dógereklerde klasstan hám sabaqtan tısqari payıtlarda da muzika boyınsha bilim úyretip, ol álbette óz kórinisin tabadi.

Bunda ósip baratırǵan hár qanday jas óspirim saz sirlari, qosiq aytıw sheberliklerin meńgeriw menen bir qatarda saz ásbapların shertiw sirlarin úyrenip, keleshek jolin usi kórkem ónerge arnalǵan kásipler menen: rejissor, aktrisa, aktyor, kompozitor, sazende, qosiqshi hám basqa da usi salalardaǵı kásiplerdi iyelewı ushin tirnaq tas wazıypasin atqaradi. Al botanika, zoologiya yáki biologiya pánlerinen bolatuǵın janli, hárekettegi dógereklerde ósimlik dúnyasi, haywanat dúnyasi, tabiiy baylıqlar, jer, topiraq, hawa, suw, klimat, relef haqqında bilimleri tolıǵıp, oni ámeliyatta da kóriw múmkinshiligine iye boladi. Misali, botanika páninen alıp barilatuǵın pán dógereklerinde oqıwshılar álbette tábiyat qoynına alıp shıǵıladı. Ol jerde balalar gerbariyler jıynaydı, atlari menen, túrleri menen tanıs emes bolǵan ósimlikler menen tanısadı. Bul arqalı oqıwshılardıń ana tábiyatǵa degen súyispenshilik muxabbati artıp, usi baǵdardaǵı kásip iyeleri bolıw ushında túrtki boladi. Al biologiya pánlerinen alıp barilatuǵın pánlerde jaslar ózleriniń shólkemleskenlik háreketi menen mektep qasınan «qoyan asıraytuǵın» yamasa biologiya pániniń teoriyalıq tárepi ushin áhmiyetli bolǵan «janli múyeshler» ashiwi onda qirǵıy, búrkit, kepter hám basqa da quslardı hám úy haywanlardı saqlawı múmkin. Bul klasstan tıs isler oqıwshılarda haywanat yáki ósimlik dúnyasına húrmet penen birge usi tarawǵa baylanisli kásiplerdi iyelew ushında baslama boladi. Jaslardı bir-biri menen qarim-qatnasta, jaqsı múnásebette kelisimpaz, intizamli bolıwǵada tárbiyalaydı.

Sunday-aq anıq pánler boyınsha (fizika, ximiya, astronomiya, geometriya hám t.b) pánler boyınsha miynetke baylanisli laboratoriya jumislarida oǵada paydali. Ámeliy laboratoriya jumislari jaslardı kásipke baǵdarlawdıń bir neshe kórinislerin de qamtiydi. Onda muǵallım basshiligında oqıwshılar hár qiyli

izleniwler, izertlewler, tájiriybeler, sinaq, baqlaw jumislarin alip baradi hám arnawli ásbaplar, úskeneler, apparatlar járdeminde ólshew isleri ótkeriledi.

Bunda balalardıń bilimi, sawatliligi artadi, olardıń awızbirshilikli jámlesken túrde islewi sharayat jaratiladi hám onıń pánlerge qizigiwi nátiyjesinde usi pánler menen baylanisli bolǵan kásiplerge baǵdarlanadi. Ámeliy laboratoriya izertlew jumislari tek aniq bir pánler boyinsha bolip qoymastan, al miynet tálimi, qol miyneti sabaqlari boyinsha da ótkeriw maqsetke muwapiq bolip esaplanadi. Bunda oqıw ustaxanalari, arnawli kábinetler, ásbap-úskeneler menen bezelgen laboratoriyalar, oqıw-tájiriybe ushastkalari hám de basqalar ámeliy laboratoriya jumislari ushin eń tiykarǵı baza bolip esaplanadi. Ámeliy laboratoriya jumislari oqıwshilargá tek hár qiyli úskenler, ásbaplar, arnawli apparaturalar menen islewdi úyretip ǵana qoymastan, al usi baqlawlar nátiyjelerinen duris hám mazmunli ilimiy juwmaqlargá keliwge de imkaniyat jaratadi. Misali, 7-klassta fizika páninen «metallargá termik usilda tásir etiw» temasi úyrenilgende oqıwshilargá metallargá termik usilda tásir etiwge shekemgi hám onnan keyingi fizikalıq-texnikalıq hádiyselerdi (qattılıq, tıǵızlıq, hár qiy ásbaplar, apparaturalardi) termik usilda jasaw usilin tásir jasaw rejimin (isiw temperaturasin, aralıq hám suw tezligin) hár qiyli bolip ótetuǵın hádiyselerdi ólsheydi, óz kózi menen kóredi hám onnan belgili dárejede bilimge iye boladi, talapshańlıǵı óz inta-qábiiletine óz isine juwapkershilik sezimleri payda boladi. Al fizika sabaǵında «suwdıń 3 hali» temasında laboratoriyada muzdı alip kelip, oni eritiwi, sońinan qaynatiwi, qaynaǵan suw issiligi dárejesin belgili ásbaplar menen ólshewi, ólshew barisin hám birliklerin oqıwshilardıń ózlerine, dápterlerine jazdirip bariwi, al muǵallim bul úsh halatti da muz, suw, puw – hádiyselerin fizikalıq nizamlılıqlargá boysiniwin is júzinde kórsetiwi kerek. Onda oqıwshilardıń aniq pánge degen qizigiwshiligi kúsheydi hám de bunday laboratoriyalıq jumislardıń ózleriniń de qolınan keletuǵınligin ózlerine isenetuǵınligin kóriwimizge boladi. Al qosiq sabaqlari boyinsha kórkem háweskerler dógeregi úzliksiz islep turiwi, óz dógeregindegi aǵza oqıwshilardıń qábiiletlerine, intasina qaray waziypalar ótkeriliwi kerek.

Mektepte ótkeriletuǵın hár qiyli kesheler ushrasiwlar, pán jarislari sonday-aq bayramlarǵa arnalıp ótkeriletuǵın koncert, saxnaliq kórinisler tikkeley kórkem háweskerler dógereginiń aǵzalari tárepinen shólkemlestiriledi hám júzege shıǵariladi. Bul dógerektiń basshisi esaplangan sol pán muǵallimi tárepinen usı háwesker dógeregi aǵzalari ushin puqtaliq penen joba dúzilip hár qiyli jarislar shólkemlestiriwge boladi. Bul jarislarda, «mekteptiń eń qosh hawaz qosıqshisi», «mekteptiń sheber sazendesi», «eń shaqqan oyınshi», «qábiletli oyınshi». Al cirk ónerine qizıǵıwshılardıǵa «eń tapqır pantomimoshi», «eń laqqı, masqarapaz oyınshi» hám basqa da kóplegen nominaciýalar boyınsha jaris shólkemlestirilip, oǵan tek dógerek aǵzaların ǵana emes, al temperament boyınsha jaris shólkemlestirilip, oǵan tek dógerek aǵzaların ǵana emes, al temperamenti boyınsha natiq, uyalshaq, biraq talantlı, qábiletli balalarda ortaqlıǵı, jámaátke, jámiyetlik jumislardıǵa tartiladi, olardıń ziyrekligi, uqıplıǵı da sinalıp, belgili kásipke qizıǵıwshılıǵına baǵdar boladi.

Úshinshiden: túrli mazmunda ótkeriletuǵın konferenciýalar da kásipti duris tańlaw ushin baǵdar bola aladi. Ásirese mekteptiń pitkeriwshi oqıwshılari arasında «Kim bolsam eken?» degen temada konferenciya shólkemlestiriliwi kerek.

Konferenciýada jobasi tómendegishe bolıwi múmkin:

1. Kim bolsam eken degen temada konferenciyanı baslawshı muǵallım, oqıwshılardıń hár qiyli jónelistegi kásiplerge qizıǵıwi, kásip tańlaw, óner biliwi arqalı – jámiyetke paydalı bir azamat, eleǵe óz úlesin qosı alatuǵın mámlekettiń bir puqarasi sipatında bola alatuǵınlıǵı, belgili kásipke qizıǵıwshılıǵı menen óz keleshek jolin da duris belgilep aliw kerekligi, hár qanday adamniń tek bir kásip penen sheklenip qalmaq, qol óneriniń bir neshe túrlerin biliwi, kerekligi, ol erteńgi shańaraq iyesi, belgili xojalıq basshisi bolǵanda da áhmiyetli hám paydalı ekenligin, jaqsı, mashaqatlı, juwapkershilikli táreplerin anıq misallar, dálillewler arqalı kórsetilip beriwi kerek.

2. Konferenciya boyınsha 7 yáki 8 oqıwshı óz bayanat temalari menen shıǵıp sóylewi múmkin.

a) Men keleshekte pedagog bolmaqshiman

b) Temirshi

v) Shipaker

g) Geolog

d) Súwretshi

Oqiwshilar óz tańlaytuǵın kásipleri boyınsha túsiniklerin, usi kásipke óz jeke kóz-qaraslarin kórsetip ótiwi tiyis.

3. Konferenciyaǵa qatnasiwshi mektep basshilari yáki jas úlkenleri de bul qoyilip atırǵan máseleler boyınsha óz kóz-qaraslari bildirip unamli jol-jobalarin beriwi kerek.

4. Mektep kesheleri, belgili kásip iyeleri, miynet aldińǵilari hám miynet qaharmanlari menen ushrasiwlar tez-tez hám sapali ótkeriwleri tiyis. Bul ushrasiw yáki kesheler uliwma mektep kóleminde yáki bolmasa belgili klass, joqari klasslar, mektepti pitkeriwshi klasslar dógereginde bolsada oǵada aqılǵa muwapiq boladi. Házirgi zaman mektepleri ómirinde ádebiy kesheler ótkeriw eń aktual máselelerden bolip sanaladi. Mektep keshelerin ótkeriwdiń oqiwshilar ushin áhmiyetliligi tariyxiy sánelerdi mektepte belgilep ótirwde ǵana emes, al oqiwshilardi jámiyetlik ómirde aktivlilikke úyretiwgede kóp paydasin tiygizedi.

Mektepte oqıwshılar menen ótkerilgen kesheler júda mazmunlı, mánisli, mádeniyatlı, jaslarǵa tásir eterliktey jaǵdaylarda ótiwi shárt. Mektepte kesheler ótkeriw mazmunı boyınsha bir neshe túrlerge bólinedi. «Jańa jıl keshesi», «Nawrız keshesi». «Songı qońıraw keshesi», al xalqımızdıń maqtanıshlı ul-qızlarınıń ómiri haqqında, shayır jazıwshılar, belgili el basqarǵan kátquda-aqsaqallar menen ushrasıwlar, urista hám miynette tanılǵan miynet hám urıs veteranları menen hám basqa da úlgi etiwge arzarlıq nárseler haqqında kesheler shólkemlestiriw aqılǵa muwapiq boladi. Mısalı: Ózbekstan qaharmanı Allaniyaz Óteniyazov penen ushrasıw keshesi shólkemlestiriliwi kerek bolatuǵın bolsa, eń aldı burın kesheniń jobası ıqshamlıq menen dúzip shıǵıladı. Kimlerge sóz beriliwi kerek, oqıwshılar

hám qaharman A.Óteniyazov arasında soraw-juwap bólimi, kesheden soń kórkem-ádebiy bólim.

1. Bunda usı kesheni shólkemlestiriwshi muǵallım yaqı joqarı klass oqıwshılarınan biri onıń ómiri hám turmıs jolı, kásibi, shańaraǵı haqqında qısqa maǵlıwmatlar keltirip ıqsham bayanat islewi kerek. Bayanatında bul adamnıń elge, ǵarip-qáserlerge, jetim-jesir, járdemge mútaj, kem ǵarejet shańaraqlarǵa tikkeley óziniń baslaması menen hár qıylı kórinistegi járdemler bergenligi, házirgi kúnde de baǵ jaratıp, anıq miywe-jemislerin balalar baqshalarına, kem támiyinlengen shańaraqlarına tarqatıp atırǵanlıǵı ushin insaniylıq pazıyetke iye adam ekenligi sóz etiledi.

2. Kesheniń sebepshisi Ózbekstan xalıq qaharmanı A.Óteniyazovqa sóz berilip, ol óz ómiri, kásibi, turmıstaǵı mashqalaları, miynetiniń arqasında al húrmetine ılayıq insan – ullı qaharman ataǵın alıwı ulıwma ózi haqqında aytıp beredi.

3. Qaharmanıń óz keshirmelerin keyin oqıwshı hám Allaniyaz Óteniyazov penen qızǵın sáwbet, soraw-juwap bolıwı múmkin. Onda oqıwshılar tárepinen:

Siz muǵallımshilik-tárbiyashılıqtan basqa kásipke de qızıqtıńızba?

Eger basqa kásipti iyelegenıńızde de usında húrmet-itibarǵa iye bolarma edińiz?

Óz perzentlerińızdiń qanday kásip iyeleri bolǵanın qáleysiz?

4. Siz bir neshe ónerdi: jay salıw, gerbish óriw, ustashılıq, baǵmanshılıq hámde balalarǵa tálim-tárbiya beriwdey maqtanışlı islerden, turmıs qıyınshılıqlarınan nalınp kórgensiz be? – olardıń bárin bir waqıttıń ózinde-aq meńgerip, alıp barıwıńızdıń sırları nede? Oqıwshılar tárepinen bunnan – basqa da kóplegen qızıqlı sorawlar bolıwı múmkin. Onda oqıwshılar eń joqarı insaniylıq pazıyetke iye adamnıń, qaharmanıń ómir jolı adamgershiligi, muǵallımshilik kásibi hám usı kásipke qosı bir neshe ónerlerinen tárbiya hám órnek aladı. Onı óz kelesheginde, óz turmısında da paydalanadı, súyenedi.

Sunday-aq «belgili qurılısshı», «pillekesh», «paxtakesh», «xudojnik», «artist», «shayırlar» hám turmıstıń hár qıylı tarawlarında xızmet etip atırǵan miynet aldınǵıları, maqtanıshları menen ushırasıwlar, sáwbetlesiwler ótkeriw lazım. Bizler menen hám nápes bir úlkede jasap atırǵan miynette belgili «zamanımızdıń qaharmanları» kóplep tabıladı. Olardan medicina ilimleriniń doktorı, Qaraqalpaqstan medicina institutınıń rektori Oral Ataniyazova Aminovna, senator, shayir Gulstan Annaqlicheva, el basqarıwshı azamatlardan Qállibek Kamalov, hám de bilimlendiriw, ilim, kórkem óneri, qurılıs hám basqa da tarawlardaǵı el súygen azamatlar menen arnawlı kesheler, ushırasıwlar ótkerilip turılıwı hám olardıń jaslar menen ashıqtan-ashıq sáwbetlesiwleri ótkerilip turılıwı. Olardıń hám tárbiyasına, hám belgili kásipke baǵdarlawına tiygizetuǵın tásiri úlken. Miynette alda hár qıylı bayramǵa arnalıp ótkeriletuǵın saltanatlarına da mirát etip turǵan maqul.

5. Hár qıylı shiyki zat ónimlerin islep shıǵaratuǵın, kombinat, fabrika, zavod hám basqa da orınlarǵa ekskursiyalar hám sayaxatlar shólkemlestiriw – jaslardı kásipke baǵdarlawda alıp barılatuǵın klasstan tıs islerdiń oǵada paydalı bir túrinen esaplanadı. Mektep ómirinde oqıwshılar menen ekskursiya ótkeriw máseleleri hár qıylı boladı. Mısalı: Ádebiy ekskursiya, turistik júrisler jasaw ekskursiyası, tábiyat qoynına ekskursiya, belgili fabrika, kombinat, cex, qurılıs júrip atırǵan obiyektlerge aparılatuǵın miynet ekskursiyaları hám taǵı basqa da ekskursiyalar mektepte kóp boladı.

Olardan muzeyge ekskursiyaǵa barǵanda xalıq shayırları hám jazıwshıları, belgili skulptor xudojniklerdiń ulıwma xalqımızda basqa ellerge tanıtatuǵın el perzentleriniń eksponatları, súwret hám múyeshleri menen – jaslardı muzeyge alıp barǵan muǵallım yaki usı muzeydegi ekskursovod adam qızıqlı, mazmunlı ótip aytıp beriwı kerek. Olardan tásirlengen hár qanday sanalı adam, jas ósip kiyatırǵan óspirim usınday ullı adamlardıń iskerliklerine, kásibine, iygiliqli islerine eliklewi álbette tabiiy hal. Bul arqalı hár qanday injiq, tartinshaq oqıwshını da kópshlikke, jámaátke aralastiriw, tartiw hám minezinde de unamli tárepke ózgeris payda etiwge

boladi. Bul muzeyge ekskursiyadan soñ muğallim basshiliğinda oqiwshilar menen muzeydiñ kórgen-sezgen hám tásirleri haqqında dodalaw jumisi boliwi kerek. Onda oqitiwshi balalarga óz tásirleri qagazga túsirip jazdirip yamasa awizsha túrde de muzeyde kórgen el perzentleriniñ ómirleri tuwrali pikir alisiwğa boladi. Onnan keyin muğallim ózi juwmaqlaw jasap balalardiñ pikirlerin bahalawina da boladi.

«Kárxana yáki kombinatlarga ekskursiyalar miynet táliminiñ shólkemlestiriliwiniñ bir formasi bolip, ol arqali oqiwshilar tikkeley islep shıǵariw sharayatında buyumlar, ónimler menen tanisip, texnologiyaliq hám miynet processlerin baqlap bariw múmkinshiligine iye boladi».² Haqıyqatında da jaslar bunday miynet orınlarına, qızgın jumıs júrgizilip atırǵan jerlerge barsa, hár qanday ónimniñ tayar halına kelemen degenge shekemgi jónelisti óz kózleri menen kórip, ol haqqındaǵı túsiniqleri, maǵlıwmatları artadı, sanasında pikirlew keñligi payda boladı. Kárxanalarda ótkeriletuǵın ekskursiyalar oqiwshılardı kárxana menen, onıñ úskeneleri, islep shıǵariw procesiniñ alıp barılıwı, onda jetilistiriletuǵın ónimler menen ulıwma tanıstırıw maqsetinde hám islep shıǵariwdıñ anıq bir wazıypasın yaǵnıy úskenelerdiñ úlgileri, islep shıǵariwdıñ zamanagóy texnologiyası, miynetti ilimiy tiykarda shólkemlestiriwdiñ metodı hám aldınǵı is usılları menen tanıstırıw maqsetinde de shólkemlestiriw múmkin. Onda tiyisli kárxanaǵa ekskursiyaǵa barǵanında jaña stanoklar, miynettiñ joqarı ónimli usılları menen tanısadı. Oqiwshılar oqıw ustaxanaları hám islep shıǵariwdaǵı miynet jónelisin salıstırıp kórip, tek ǵana istiñ sapasın tamiyinlewshi emes, bálkim miynet ónimdarlıǵın asıratuǵın hár qıylı qol hám stanoklı apparatlardan keñ paydalanıw arqalı qol miynetin mexanizaciyalaw zárúrligi haqqında erkin pikirlewge hám jeke juwmaqlarǵa keledi. Bunday ekskursiyalar oqiwshılarda kórgenleri haqqında janlı tásir qaldıradı, pikirlew dúnyasın keñeytedi. Keleshekte iyelewi kerek bolǵan kásipke degen qızıǵıwın qalıplestiredi hám islep shıǵariw, óndiriwdiñ intizam tártip-qádeleriniñ kónlikpeleri payda boladı.

² Borobev.I.A. Mehnat tálimi va kasb tanlashga yollash metodikasi. Toshkent, «Óqituvchi», 1980, 123-bet.

Biziń pikirimizshe qiz hám el balalardi kásipke baǵdarlawda belgili tártipe shegara boliwi kerek. Qiz balalardi hár qiyli metall, gerbish, plita, kabel, beton h.t.b xojaliq buyumlarin islep shiǵaratuǵın kárxanalarǵa aparıw olar qiziqsiz bolip túwiliwi múmkin. Al óz gezeginde er balalardi da kiyim tigiw cexlarına yamasa koditer ónimlerin (tort, kompeta, mazali nárseler) islep shiǵaratuǵın orınlarǵa, toqımashiliq, tigiw favrikalarin alip bariw er balalar ushin da qizigarsız boliwi múmkin Hár qanday ekskursiya basqariwshisi kásipke baǵdarlaw mazmunındaǵı ekskursiyalarda joqaridaǵı usinislardi esapqa alsa oǵada maqsetke muwapiq bolar edi.

6.Diywali gazeta hám jurnallarda belgili kásiplerdi ulıǵlap, óz kásibinen kamal tapqan er perzentleri haqqında maqalalar jariyalaw – olardi jaslarǵa úlgi etip kórsetiwde klasstan tıs alip barilatuǵın kásipke baǵdarlawdıń bir túri bolip esaplanadı. Bul diywali gazetalarda mektep turmisında bolǵan hár qiyli keshelerdi shólkemlestiriwshiler, óz tayarlaǵan tásirleri pán olimpiadalarında jeńimpaz bolǵan ustazlar haqqında yamasa prezident tárepinen belgili siyliqlarda, orderlerge, qaharman ataǵına usinilǵan óz jerlesleri haqqında maqtanish penen jaziw, diywali gazetalardan bólimler ajiratiw – bul jaslardi sol insanlarǵa degen, olardıń tańlaǵan kásiplerine degen qizigiwshiliqti asiradi. Demek, joqarida atap ótkenimizdey, jaslardi kásipke baǵdarlawda klasstan tısqari alip barilatuǵın jumislardıń bul túrleri aldaǵı waqıtlarda olardi hár qanday tárbiyashi ustazdıń diqqat orayında boliwi kerek, olardi óz pedagogikalıq sheber texnologiyalari, kásiplik tárijiriybeleri, kásiplik tájiriybeleri menen ele de arttiriwi, en jaydiriwi kerek.

I-bapqa juwmaq

Birinshi bapta ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basqarıwdıń ózgeshelikleri haqqında keń túsinik berilgen sonday-aq ulıwma bilim beriw mekteplerin ishki qadaǵalawdıń tutqan ornı keń sóz etiledi. Sonday-aq ishki qadaǵalaw jumıslarınıń barlıq túrleri úyrenilgen analiz etilgen. Ulıwma bilim beriwshi orta mekteplerde klasstan tıs isler arqalı kásipke baǵdarlaw jumıslarına basshılıq etiw ózgeshelikleri óz sáwleleniwın tapqan.

II. BAP. ULIWMA ORTA BILIM BERIW MEKTEPLERINDE BASQARIWDIŃ ÓZINE TÁN ÓZGESHELIKLERI.

2.1. Mekteplerde basshiliq etiwde mektep jumislarin jobalastiriw.

Házirgi dáwiridin áhmiyetli talaplariniń biri tálim sistemasi bekkemlew uliwma bilimlendiriw, miynet hám kásiplik tayarliq sipatin jánede asiriw tálimniń aktiv túrlerin usillarin, texnika quralların elede keńirek qollaw, tálim-tárbiya birligi, shańaraq mektep hám jámiyetshiliktiń bekkem baylanisin shidamliliq penen ámelge asiriwdan ibarat. Mektepti basqariw procesi bilim negizlerin rejelestiriw hám komplektlestiriw, miynet tárbiyasi hám tálimi ushin múmkinshilik payda etip beriw islerin óz ishine aladi. Onda tálim-tárbiya sistemasin rejelestiriw, shólkemlestiriw, qadaǵalaw isleri ayriqsha orin tutadi.

Jas awladti hár tárepleme jetilistiriwdiń keń kólemdegi social dástúri esaplangan tiykarǵı baǵdar ideyaların ámelge asirilip atırǵan házirgi waqıtta mektep islerin barliq buwinlarda jobalastiriw júdá úlken áhmiyetke iye. Mekteptegi tálim-tárbiya islerin birdey reje tiykarda alıp bariw nátiyjeli usildiń ajralmas bólegi esaplanadi. Bizińshe hár bir basqariw xizmetinde belgili sistemaniń boliwi shart buniń mánisi sonnan ibarat, bul is bir-birine baylanisi bolmaǵan kesheler jiyindisinin ibarat bolmay, bálki anıq bir jaǵdaydi hám de pútkúl mektep jámaáti aldında sonday-aq oniń ayirim buwinlari aldında turǵan waziypalardi ózgesheliklerin islep shiǵılǵan bir-biri menen baylanisli tereń oylap kórilgen reje jiyindisinin boliwi kerek.

Basshiliqti siyasat penen alıp bariwin támiyinlewshi tiykarǵı shart anıq joba menen islesiw bolıp tabiladi. Bul tiykarǵı máseleni itibardan shette qaldırıp, kúndelikli jumislarǵa aralasıp qaliw qáwpinen saqlawshi usil bolıp esaplanadi. Xalıq bilimlendiriw bóliminiń jumisiniń, mektep islerin jobalastiriw aldinnan oniń waziypaların, xizmet mazmunin hám usillarin anıqlawdan ibarat. Duris dúzilgen is jobasin qátege jol qoyıwdan asraw menen birge, aldın jol qoyılǵan qátekemshiliklerdi joq etiwdi támiyinleydi. Duris dúzilgen is jobasi basshilar ushin ǵana emes, házirgi waqıtta mektep muǵallimleri jámaátiniń hár bir aǵzasi ushında

jol kórsetiwshi esaplanadi. Sonıń ushında mektep islerin jobalastiriw mektep ishki basqariw sistemasında áhmiyetli orindi iyeleydi.

Mektep is jobalariniń túrleri. Uliwma bilimlendiriw mektepleri ushin shártli túrde qabil etilgen is rejeleri bar. Olar tómendegishe:

- mekteptiń belgili bir dáwirge mólsherlep (bir yamasa eki bes jilliq ushin) dúziletuǵın is rejesi – mekteptiń keleshek is-rejesi dep ataladi.

- bul is-rejesi uliwma xaliq xojaliq is-rejeler tiykarında dúziledi. Bunda mekteptiń belgili dáwirge deyin rawajlanıwi (oqiw hám texnikaliq bazasi, mektep qurılısı, oqiwshılar hám oqitiwshılar sani, oqiw xanalar sani) túrli sanlarda tiykarında kórsetiledi. Mekteptiń bir oqiw jilina mólsherlengen is jobası mekteptiń is túrleri tiykarında dúziledi:

- mektep direktori hám oniń orinbasarlariniń bir oqiw jilina mólsherlenip:

- mektepte pánler boyınsha shólkemlestirilgen metodik birlespelerdiń is-jobalarin:

- klass basshilariniń is-jobalari:

- pán dógereklerdiń hám kúni uzaytirilǵan topar basshilariniń is-jobalar:

- mektep kitapxanasiniń is-jobası:

- mektep kitapxanasiniń is-jobası:

- mektep ata-analardiń is-jobası:

- mektep shipakeriniń hám miyirbekesiniń is-jobası:

- hár bir baslangısh hám pán oqitiwshilariniń kalendar hám kúndelik sabaqlardi ótkeriw jobalari:

Mektep jobalarin ámelge asiriwda tómendegi pedagogikalıq sheberlik úlken áhmiyetke iye:

1. Bilimlendiriw tarawiniń joqari organlari menen, xaliq bilimlendiriw bólimleri hám mektepge jaqin bolǵan túrli mekemeler menen bekkem baylanistí ornatiw:

2. Basqariw jumislarina sawatliliq, hadalliq, isbilermen hám jaqsı adminstrativ qábiletke iye pedagog kadrlardi jámlewi:

3. Xizmetkerler arasinda hár kimniń waziypasina qaray jumis bólistirilgenligi:

4. Basshi xizmetkerlerden baslap kishi xizmetkerlerge deyin ózleriniń kúndelikli is-jobalari tiykarinda jumis alip bariwi:

5. Basshiniń mektep is-jobalariniń orinlaniwın úzliksiz qadaǵalap bariwi:

Mektep is jobalar ústinde islew procesinde ósip kiyatirǵan jas awladtıń táǵdiri haqqında, olardi aqliy hám fizikalıq jaqtan jaqsı tárbiyalaw, muǵallimler jámaátiniń dóretiwshilik táǵdiri haqqında, metodikalıq hám uliwma pedagogikalıq sheberligin asiriw haqqında oylaw lazim.

Mekteptiń oqiw tárbiya islerin jobalastiriwda tómendegi shártlerge boysiniwǵa tuwra keledi.

1. Jumistiń dáslepki jaǵdayin tereń pedagogikalıq analiz qiliw kerek:

2. Jumistiń aqirina qaray mektep jámaáti oqiwshilarǵa bergem tálím-tárbiyani dárejesin aniqlaw kerek:

3. Mektep jumislarin házirgi kún talaplarina kóteriwi ushin jańasha metod hám usillardan paydalanıw kerek:

Jobalastiriwdi jazba, grafik hám aralas túrde boladi. Ádette, mektep isin jobalastirwda joba eki bólimnen dúziledi

1-bólim mektep isiniń ótken oqiw jilindaǵı juwmaqlariniń dizimi jańa oqiw jiliniń waziypalari óz kórinislerin tabadi.

2-bólimde ámeliy jumis barisinda orinlanatuǵın islerdiń dizimi jaziladi.

Jaña oqiw jiliniń waziypalari húkimetimizdiń tálim-tárbiya tarawında mektep haqqındaǵı qarar hám buyriqlarina tiykarlanǵan halda belgilenedi. Bul waziypalardıń mazmuni tómendegilerden ibarat.

1. Shólkemlestiriwshilik – pedagogikalıq isler.
2. Mekteptiń oqiw-texnikalıq bazasin támiyinlew.
3. Mektep xızmet procesinde tayanish hám orta uliwma bilimniń ámelge asiriliwi.
4. Mektepti pedagog kadrlar menen támiyinlew hám olar menen islesiw.
5. Mekteptiń oqiw hám tárbiya islerin jolǵa qoyiw.
6. Mekteptiń klasstan hám mektepten tısqari tárbiyalıq islerin shólkemlestiriw.
7. Ata-analar hám jámáátshilik penen birgelikte alip barilatuǵın isler.
8. Mekteptiń atalıq, densawlıqti saqlaw hám sawda shólkemleri menen birgelikte is alip bariw.
9. Mektep keńesi hám mektep direktori alip baratuǵın isler jobasi.
10. Mekteptiń ishki qadaǵalawın ámelge asiriw.
11. Mekteptiń xojalıq isleri.
12. Mekteptiń metodikalıq isleri.

Bunnan keyin bir jumis ushin (metodikalıq birlespelerdiń jiynalis kúnlerin, mektep keńesiniń jiynalis kúnlerin h.t.b) aydiń belgilengen kúnleri anıq kórsetilse maqsetke muwapiq boladı.

Is jobaniń eki mekteptiń oqiw texnikalıq bazasin eki dep atalǵan bóliminde.

a) mektep ushin ajratılǵan qarji hám basqada qarjılardan óz waqtında toliq paydalanıw

b) oqiw qurallari hám basqada oqiw-xojalıq buyumlar, kitapxana hám metodikalıq xanalar ushin mólsherlengen ádebiyatlardı satıp aliw, mebeller,

sabaqlıqlar, mektep remonti ushin asbap-úskeneler, muǵallimler, oqıwshılar hám ata-analar menen birgelikte metepți jańa oqıw jilına tayarlaw.

c) sanitariya-gigienalıq rejim, texnika qáwıpsızlıǵı hám órtke qarsı kesheler, shembilikler hám oqıwshılardıń óz-ózine xızmet qılıwı.

d) mekteptiń oqıw xanaların texnikalıq qurallar memen támiyinleniwın belgilewden ibarat.

Mekteptiń is jobasında 2 mektepti pedagog kadrlar menen támiyinlew hám olar menen islesiw, dep atalǵan bóliminde mekteptiń házirgi kún talap dárejesine juwap bere alatuǵın kadrlar menen támiyinlew hám olardıń bilim dárejesi elede asiriw olardıń qanıgeligin asiriw jumıslarına basshiliq etiw.

a) pedagoglardıń óz betinshe bilimin asiriw túrli temalarda lekciya, konferenciya hám gúrrinler ótkeriw, oqıwshılar arasında tálim-tárbiyalıq islerdi alip bariw.

b) pedagogikalıq sheberlikti asiriw, metodikalıq keńes, klass basshılarınıń hám metodikalıq birlespelerdiń oqıw hám tárbiya islerin shólkemlestiriw.

g) oqıwshılar attestaciyasin ótkeriw, attestaciya komissiya aǵzaların attestaciyaǵa kerek hújjetlerin hám belgili bir múddette anıqlaw.

c) aldıńǵı pedagogikalıq tárijiriybelerdi úyreniw, bul ushin metodikalıq seminar hám praktikumlardi ótkeriw názerde tutadi.

Mekteptiń is jobasınıń, oqıw-tárbiya islerin jolǵa qoyiw dep atalǵan bóliminde oqıw jobalari hám dástúrleriniń óz waqtında sipatli etip alip bariwdi názerde tutadi.

Klasstan hám mektepten tısqari tárbiyalıq islerde oqıwshılardıń jámaátlik xızmetin tárbiyalaq hám rawajlandiriwda aqlıy tárbiya, huquqiy tárbiya, askeriy tárbiya, miynet tárbiya, kásipke baǵdarlaw, estetik, ekologiyalıq hám sanitariya-gigienaga tiyisli tálim-tárbiya beriw orinli.

Mekteptiń is joabasındaǵı ata-analar hám jámáátshilik penen islesiwde mektep imaratin ońlawda, oqiw klasslarin bezewde h.t.b. ataliqǵa alǵan mekemeler hám ata-analar menen islesiwde názerde tutadi.

Is jobadaǵı pedagogikalıq processti basqariw hám qadaǵalaw dep atalǵan bóliminde.

-Oqiwshilar biliminiń sipati hám oqitiwshilardıń oqiw dástúrlerin orinlawi tekseriledi.

-Fakultativ jumislardi qadaǵalaw, metodikalıq birlespeler, oqitiwshilardıń óz ústinde islewi, klass basshilari, kitapxanashilar, lobarantlar jumisin baqlaw h.t.b. jumis barisin tekserip qadaǵalaw názerde tutiladi.

-Is jobaniń mekteptiń qarji-xojalıq dep atalǵan bóliminde mektepti oqiw jilina hám onnan keyingi oqiw jilina tayarlawda mámleket hám ataliqǵa alǵan shólkemler tárepinen berilgen qarjilardi únemlep olardi kerikli jerlerde paydalanıw bolip tabiladi. Juwmaqlastirip aytqanimızda, mekteplerdiń is jobalarında oqiwshilar menen alip barilip barilatuǵın tárlim-tárbiyalıq islerdi shólkemlestiriw, pedagog kadrlardıń qánigeligin asiriw, mekteptiń oqiw-texnika hám qarji bazasin bekkemlew, tárlim-tárbiya isleriniń aktual máselelerge qaratılǵan túrli temadaǵı seminarlar, konferenciyalar ótkeriw, mektep oqitiwshilariniń pedagogikalıq oqiwlarin shólkemlestiriw maqsetke muwapiq.

2.2. Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiwde pedagog-xizmetkerlerdiń qánigeligin jetilistiriw.

Ǵarezsizlikge eriskennen soń barliq tarawlarda reformalar islep shıǵıldı, sonıń qatarında mektep formasın ámelge asiriwda oqitiwshiniń bilimine onıń sheberligine talap kúnnen kúнге artıp barmaqta. Oqitiwshi tálim-tárbiya jumislarında tiykarǵı ról oynaydı. Óz ómirin usınday zárúr sharapatlı ullı kásipke baǵishlaǵan muǵallım oqiwshılarǵa pám tiykarinan puxta bilim beriw menen birge olarda dúnyaǵa ilimiy kóz qarasta bolıwın qalıplestirip bariwi, miynetke tuwri múnasebette bolıw, watandı súyiw, oni qorǵawǵa barqulla tayar turıw ideyaların sıńdirip bariwǵa, ayırıqsha itibar beriw lazim.

Sonıń ushında oqitiwshıda jeterli dárejede siyasiy, ilimiy metodik hám pedagogikalıq tayarlıqǵa iye bolıwı talap etiledi. Sonliqtanda xalıq bilimlendiriw tarawları xizmetkerleri, mektepge shekemgi hám mektepten tis balalar shólkemleriniń tárbiyashıları hám deuliwma bilim beriwshi mektepleriniń pedagog xizmetkerleriniń bilimin jetilistiriw házirgi dáwirdiń uliwma mámleketlik iye tiykarǵı talaplariniń biri. Pedagog xizmetkerleriniń bilimin asiriw hám qayta tayarlaw jumislari onıń maqsetke qaratılǵan reje tiykarında ámelge asiriladi, mektepte bunday jumislardi shólkemlestiriw eki baǵdarda yaǵniy bes jilǵa hám bir oqiw jilina mólsherlengen reje tiykarında ámelge asiriladi. Bul reje uliwma mektep rejesiniń bir bólimi esaplanadi. Mektep pedagog xizmetkerleriniń qánigeligin arttiriwǵa jiberiw grafigi direktor tárepinen tastiyıqlanadi.

Pedagoglardıń bilimin jetilistiriw tarmaqlari eki toparǵa bólinedi.

I.Mektep kólemindegi bilimin jetilistiriw tarmaqlari.

II.Mektepten tis bilimlerin jetilistiriw tarmaqlari.

Mektep kólemindegi bilimin jetilistiriw tómendegi tarawlarid óz ishine aladi.

1.Mektepte pán boyınsha dúzilgen metod birlespe yáki pán komissiyalari.

2.Mektep pedagogikalıq keńesi.

3.Mektepte shólkemlestirilgen siyasiy oqiwshılar.

4. Mektepte belgili temağa baylanisli yáki qanday da mashqalali xarakterge iye mudami háreket etiwshi seminarlar.

5. Mektepte ótkeriletuǵın ashıq sabaqlar.

6. Pedagogik oqıw hám konferenciýalar.

Mektepten tıs bilimin jetilistiriw tarmaqlari.

1. Ózbekstan Respublikasi Xalıq bilimlendiriw ministrliğine qarasli pedagog kadrlardi qayta tayarlaw hám qánigeligin arttiriw institutlarında shólkemlestirilgen qisqa múddetli kurslar.

2. Qalaliq hám rayonliq xalıq bilimlendiriw bólimleri tárepinen shólkemlestirilgen túrli temadaǵı ilimiy-metodikaliq hám ámeliy konferenciýalar, seminar keńesler.

3. Pedagogikaliq oqıwlar.

4. Jilina bir márte ótkeriletuǵın muǵallimlerdiń avgust keńesi.

5. Xalıq bilimlendiriw tárepinen shólkemlestirilgen bas qospa seminarlar.

a) bir temağa baylanisli mudami hárekette bolatuǵın seminarlar.

b) pán oqıtwshilari ushin shólkemlestirilgen zonalliq metod birlespeler

v) tayanish hám aldińgi tájiriybe mektepleri

g) mektep basshilariniń metod birlespeleri

6. Radio, televidenie arqali beriletuǵın esittiriwler hám kórsetiwler respublikamızda muǵallimlerdiń bilimin asiriw máselesine húkimetimiz mudami úlken itibar berip ǵamxorliq etip kiyatir. Bul másele ayirim muǵallimlerdiń jeke isi bolip ǵana qoymay bálkim hár bir muǵallimniń mektep basshisiniń, institut hám xalıq bilimlendiriw xizmetkerleriniń mámleket aldındaǵı waziypasi bolip esaplanadi.

Mekteptegi metodikalıq jumislar – pedagoglardıń qánigeligin arttiriwdiń tiykarǵı formasi. Mekteptegi tálim-tárbiya jumislariniń sapasin

arttiriwshi tarmaq – bul metodikalıq jumislar bolip esaplanadı. Metodikalıq jumislardıń maqseti oqitiwshilardıń pedagogikalıq sheberligin asiriw, bilimnı jetilistiriw bolip esaplanadı. Metodikalıq jumislardıń mazmunı mektep aldına qoyǵan waziypalar menen birge belgilenip, oqitiwshilardıń tálim-tárbiya jumisların jaqsılawda zárúr bolǵan máselelerdi óz ishine aladı. Metodikalıq jumislar anıq reje tiykarında alıp barıladı. Ol pán metod birlespesiniń is rejeleri tiykarında dúziledi. Metodikalıq jumislar is rejesinde oqıw jiliniń aqırında ótken oqıw jili juwmaǵı hám jańa oqıw jiliniń waziypaları belgilenedi.

Metod birlespeleriniń is rejesi olardıń basshilari tárepinen dúziledi hám birlespe aǵzalari ortasında talqılanadı. Sonıń mektep metodikalıq keńesine usınadı. Metod keńes kórip shıqqan soń mektep direktori tárepinen tastıyqlanadı.

Metod keńes jumislarına tómendegi máseleler qoyıw múmkin.

1. Oqitiwshilardıń siyasiy-ideyaliq bilimnı jetilistirip bariw.

2. Oqitiwshilardıń metodikalıq sheberligin arttiriw, olarda oqıwshilardi oqitiw hám tárbiyalaw barısında jańa metod hám usıllar menen qurallandiriw.

3. Aldıńǵı tájiriyebeli oqitiwshiniń is tájiriyesin úyreniw hám onı ulıwmalastiriw.

4. Pedagog qánigelerdi házirgi zaman pedagogikasi, balalar psixologiyasi hám jeke metodika tarawı boyınsha baspadan shıqqan jańa-jańa ádebiyatlar menen sonday-aq bilimlendiriwdiń joqari organlarınan kelgen hár qiyli metodikalıq kórsetpelerin tanistiriw bariw.

5. Oqitiwshiniń óz ústinde islewi, teoriyaliq hám ámeliy metodikalıq jumislardi islew siyaqlı waziypalardi alǵa qoyıw.

6. 1-4 hám 5-11 klass basshilariniń metod birlespeleri jumisların shólkemlestiriw.

Mekteptegi metodikalıq jumislardıń eń ápiwayi formasi oqitiwshilardıń ádebiyatlar oqıwi hám ámeliy tájiriyeberin ulıwmalastiriw, referatlar tayarlaw. Bular oqitiwshiniń óz ústinde jeke islewi tiykarında bilimnı jetilistiriw dep ataladı.

Mektep oqitiwshilariniń ilimiy metodikalıq hám pedagogikalıq uqıplıgın jánede asiriw barisında mektepte pánler boyınsha shólkemlestirilgen metod birlespeler úlkem ról oynaydı. Metod birlespeler oqitiwshıǵa metodikalıq járdem beriwshi, aldıńǵı tájiriýbeli uliwmalastiriwshi shólkem. Ádette uliwma bilim beriwshi mekteplerde bir pánnen úsh oqitiwshi bolǵan táǵdirde usı pán boyınsha metod birlespe dúziledi. Egerde bir pánnen eki yamasa bir ǵana oqitiwshi isleytuǵın bolsa onda oǵan jaqın bolǵan pánler boyınsha metod birlespeler shólkemlestirilgen maqsetke muwapiq boladı. Metod birlespeleriniń jumislariniń mazmunı mektep aldın turǵan waziypaǵa menen belgilenip mekteptiń oqıw tárbiya jumislariniń sapasın asiriw ushin zárúr bolǵan máselelerdi óz ishine aladı. Metod birlespe óziniń bir yamasa yarım jıllıq oqıw jilina mólsherlengen reje tiykarında jumis alıp baradı. Metod birlespe májilisleri hár ayda bir márte ótkerilip turǵan jaqsi nátiýje beredi. Metod birlespeler májilisinde tómenдеgi temalar boyınsha bayanatlarda tayarlaw múmkin.

1. Uliwma orta bilim beriw mektepleriniń reformalawdı ámelge asiriwda mekteptiń tariyx geografiya metod birlespe aǵzalariniń alǵa qoyǵan waziypalar.

2. Fizika sabaǵında bilimdi tárbiya menen baylanistiriw jollari.

3. Fizika hám matematika sabaǵında informaciyalıq-kommunikaciyalarda paydalaniw forma hám usillari.

4. Tariyx sabaǵında oqiwshilardıń jeke pikirlew qábiletlerin ósiriw tájiriýbesinen.

5. Matematika sabaǵında texnika qurallarınan paydalaniw usillari.

6. Ana tili hám ádebiyati sabaǵında oqiwshilardıń óz betinshe pikirlew qábiletlerin asiriw jollari.

7. Geografiya sabaǵında úlke taniw máteriallarınan paydalaniw tájiriýbesinen.

8. Biologiya sabaǵında oqiwshilardi dúnyaǵa ilimiy kóz-qarasta tárbiyalaw usillari.

9. Oqiwshilardi siyasiy ideyaliq tárepten tárbiyalawda klass basshiniń ornı.

10. Ximiya sabaǵında oqiwshilardi laboratoriyaliq jumislardi óz berinshe islewge tayarlaw.

Mektepte muǵallimler ushin ashıq sabaqlar ótiwdi shólkemlestiriw metodikalıq jumislardiń tiykarǵı formalariniń biri bolıp esaplanadı.

Ashıq sabaq penen ádettegi sabaqtıń parqı kóp boladı, biraq ashıq sabaq dábebege aylanıp ketpewi kerek. Ashıq sabaq temasi aldın ala belgilenip oniń rejesi, ótiw metod hám usillari, qanday tájiriye kórsetetuǵınlari sabaqǵa kiriwshilerge xabardar etiledi. Oǵan mektep direktori, oqiw isleri direktor orınbasarlari hám pán oqitiwshilari qatnasadı. Sabaq nátiyjesi sol kúni analiz etiledi. Dáslep sabaq ótken oqitiwshi tińlanadı soń qatnasqanlar baha beredi. Sabaq anazi protokollastiriladı, ashıq sabaq konspekti menen qosa mektep metod kábinetlerinde saqlanadı.

Oqitiwshilardiń óz-ara sabaqǵa kiriwi arqalı qánigeligin arttiriwi.

Oqitiwshilardiń bir-biriniń sabaqlarina kiriwdegi maqset óz-ara tájiriye almasiw hám oqitiwshilargá ámeliy járdem beriwde ibarat.

Sabaqǵa kiriwdi oqiw isleri direktor orınbasari yamasa metod birlespe baslıǵı óz-ara sabaqǵa kiriw jobasin dúzedi. Biraqta oqitiwshilar rejeden tısqarida óz qálewi menen bos waqıtlarında sabaqǵa kiriwleri múmkin. Sabaqǵa rejesin dúzgende sabaqǵa kiriw maqseti kórsetiliwi zárúr.

1. Tájiriyesi az oqitiwshilardi tájiriyeбели kóp jilliq stajǵa iye bolǵan oqitiwshilardiń sabaqlarina kiriwdi jolǵa qoyiw kerek.

2. Tájiriyeбели oqitiwshilardi jas tájiriyesi az oqitiwshilargá metodikalıq járdem beriw maqsetinde olardiń sabaqlarina kiriwdi shólkemlestiriw.

Ashıq sabaqlar ótkeriw hám óz-ara sabaqǵa kiriw juwmaqlari ushin óz aldına jurnal qoyiw kerek. Mektepte alıp barılatuǵın metodikalıq jumislardi mektep direktori, oqıw tárbiya isleri boyınsha orınbasari, ruwxiy-aǵartiw isleri boyınsha orınbasari tuwrı jolǵa qoyadı hám turaqlı rawishte alıp barıladı.

Mektep direktori hár bir oqitiwshiniń sabághına kiriwi hám oniń jetiskenlik hám kemshiliklerin anıqlaw, oqitiwshi menen usı sabaqti tereń analiz etiwı menen birge olardı pedagogik keńeste, metod birlespe májilisinde, direktor qaptalındaǵı májilistede analizlew múmkin. Mektep basshisi barlıq metod birlespe jumislari haqqında oqitiwshilardıń óz ústinde islewi haqqında metod birlespe basshilariniń málimlemelerin sistemali túrde direktor qaptalındaǵı májiliste esitip bariwi oni analiz etiwı, oni elede jaqsılawǵa qaratılǵan metodikalıq jumislarǵa kórsetpe beredi.

Mektep direktoriniń tálim-tárbiya isleri boyınsha orınbasari metodikalıq jumislardi jolǵa qoyadı. Kalendar rejesin dúzedi. Pán komissiyaları, metod birlespeler, klass basshilariniń metod birlespeleri ushın málim kúnler ajratadı. Olardıń jumislarin baqlap baradı hám óz bilimlerin qalay jetilistirip atirǵanın esapqa alıp baradı. Jas tájiriybesi az oqitiwshılardıǵa járdem beredi.

Erkin bilim aliw nátiyjesinde pedagogtiń bilimin jetilistiriw. Pedagog xizmetkerlerdiń siyasiy ideyalıq oy órisin mádeniyatin, bilimin asiriw tiykarinan óz betinshe shuǵillaniw arqali ámelge asiriladi. Sonliqtan da bilimin jetilistiriwdiń tiykari erkin bilim aliwdan ibarat dep ayta alamiz.

Erkin bilim aliw oqitiwshiniń kásibine baylanisli bilimin jetilistiriw.

-jańa ilimiy hám metodikalıq bilimin ámeliy kónlikpelerdi.

Oqitiwshi hám mektep basshilariniń erkin bilimin házirgi kúnde oǵada zárúr. Erkin bilimniń jańa jollarin, eń paydali usıllarin izlep tabiw, oni uliwmalastiriw jumislari menen metodikalıq oraylar, xalıq bilimlendiriw tarawları qánigelik arttiriw institutlari shuǵillanıp kelmekte. Mektep basshiları oqitiwshilardıń erkin bilim aliwına mudami kóz qulaq bolıwi kerek. Oqitiwshi ózleri tińlaǵan tema boyınsha shiniǵiwlar gúrrińler ótkeriw, jańalıqlar beriw, ádebiyatlar ústinde pikir júrgiziwler erkin bilimdi baqlawdıń eń tásirsheń formaları boladı. Mektep pán komissiyasi májilislerinde mektep pedagogikalıq oqıwlarında, ilimiy ámeliy konferenciyalarda, pedagogikalıq keńes májilislerinde oqitiwshilardıń belsene

2.3. Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde klasstan tıs tárbiyalıq islerge basshiliq etiw ózgesheligi.

Mekteptiń tálim-tárbiya procesine basshiliq etiw máselesi mektep ishki basqariw sistemasında áhmiyetli orindi iyeleydi. Oniń maqseti tálim-tárbiya islerin házirgi talaplari tiykarında shólkemlestiriw, bunda didaktikaniń biliw teoriyası tálim beriw talaplari hám usillari hám de oniń formalari bul boyınsha aldińgi pedagogikalıq tájiriybelerge tiykarlanıw, nátiyjeli jollar menen oni jáne de bekkemlew bolip esaplanadi.

Mektepte tálim-tárbiya procesi tárbiyaniń jámiyetimiz talap etetuǵın maqset hám waziypaların dálillewshi aldińgi teoriya menen qurallanǵan oqitiwshilardıń belgili maqsetke qaratılǵan sanalı xızmet nátiyjesi payda boladi. Mekteptegi tálim-tárbiya islerine basshiliq etiw usili ózine tánligin belgilep beretuǵın tiykarǵı qaǵıyda social processlerdiń basqariw haqqındaǵı tálim hám de keyingi jillarda qabil etilgen hújjetlerdegi baǵdar tiykarında basqariwdan ibarat.

Mektep basshilari tálim-tárbiya islerine basshiliq etiw hám qadaǵalawdı ámelge asiriw barısında oqıw qollanbalar, ilimiy, teoriyalıq, metodikalıq hám uliwma pedagogikalıq ádebiyatlardan paydalanǵan halda bul isler ámelge asirilsa, sózsiz bul tarawda jaqsı nátiyjelerge erisiledi. Mektep islerin qayta kóriw sharapatı menen mektepleriniń oqıw jobalarına jańa pánler kiritildi. Sonliqtan da «Shańaraq turmisi etikasi hám psixologiyasi», «informatika hám elektron esaplaw texnikasi tiykarlari», «ádepnama» h.t.b.

Mektep basshiniń oqitiwshilar miynetin ilimiy tiykarda shólkemlestiriwi tálim-tárbiya procesin basqariwda hám de oniń sipat hám nátiyjeligin asiriwda úlken pedagogikalıq áhmiyetke iye. Jumisti oqitiwshilar waqtin tártipke salıw, yaǵniy mektep turmisındaǵı ishki rejim hám tártip qaǵıydalardı belgilew, yaǵniy, túrli jiynalis hám keńeslerdi azaytip bolatuǵın jiynalislardıń jobaların aldinnan rejlestiriw, oqitiwshilardıń tárbiyalıq metodikalıq islerin biriktiriw, (yaǵniy parallel klasslar bolsa olardıń klasstan tısqari jumislarin birgelikte alıp bariw) bul

oqitiwshilardıń tek waqtın tejew degen emes al olardıń bos waqıtların óz ústinde islewge, dóretiwshilik, ilimiy jumislari menen shuǵıllansın degendi ańlatadı.

Sabaqlar hám klasstan tısqari shınıǵıwlar kestesin duris dúziw hám mektepte miynetti ilimiy tiykarda shólkemlestiriwdiń áhmiyetli shartleriniń biri. Kesteni tómendegi talaplarǵa qaray dúziy maqsetke muwapiq boladı, yaǵniy sabaqlardıń qiyinligina, úy tapsirmalardıń kólemine qaray hám jil dawamina izbe-izlik penen duris dúziw kerek.

Mektep basshilari hám muǵallimler oqiwshilarǵa tálim-tárbiya beriwdiń nátiyjeligin asiriwda ata-analar menen birgelikte islesiwı úlken áhmiyetke iye.

Pedagoglar jámaátiniń tálim-tárbiya islerine basshiliq etiwı tómendegi waziypalardi óz ishine aladı:

1. Jumisti maqsetke muwapiq rejelestiriw.

2. Pedagog kadrlardıń ilimiy-teoriyalıq bilimin hám metodikalıq sheberligin asiriw ushin olar menen islesiw ushin olarǵa qolayli shart-sharayatlardi jaratıp beriw.

3. Mektepte ilimiy tiykarda shólkemlestirilgen qánigelik qadaǵalawın ámelge asiriw.

4. Oqiw tárbiya isleriniń barisin mekteptiń pedagoglar keńesinde dodalap bariw.

Mekteptegi bilimniń tiykarǵı – sabaqlıq, sonliqtanda sabaqtıń ilimiy metodikalıq jaqtan joqari dárejede bolıwı, oqitiwshi temani ilimiy tárepten duris túsindirip beriwı bul temani házirgi zaman ilim hám texnika jetiskenlikleri menen, respublikamızdaǵı ámeliyat penen baylanistirip bariwimiz kerek.

Klasstan hám mektepten tısqari jumislar ózine tán ózgeshelikleri menen oqiw sabaqlarınan parq qiladı. Bul jumis iqtiyarli tiykarda shólkemlestiriledi. Oqiwshilar óz qizıǵıwshılıqlarina qaray túrli dógereklerge qatnasadı. Bunnan basqa da ózgesheligi májbúriy dástúrdiń joqlıǵı. Mektepler, mektepten tısqari mekemeler, dógerek basshilari jasaw jaǵdaylari hám imkaniyatlarına qaray belgili

dástúrlar tiykarında anıq maqsetke qaratılğan is rejesi dúziledi hám sonıń tiykarında alıp barıladı.

Mektepten tısqari bilimlendiriw mekemesiniń dógerek basshisiniń waziypalari: Belgili baǵdar boyınsha oqıwshılardıń sabaqtan tısqari islerin shólkemlestiriwde mekteplerge kónlikpe metodikalıq járdem kórsetip otıradi. Jetekshiler, oqıtıwshılar, mektepten tısqari mekemelerdiń xızmetkerleri ushin konsultaciyalar, seminar shiniǵıwlar, konferenciya ótkeriledi. Dógerek aǵzalarınıń oqıw intizamına qatnasıǵın qadaǵalaydı, olardıń dógerek shiniǵıwlarına qatnasıǵın baqlaydı. Oqıwshılardıń bos waqıtların mazmunlı ótkerip, olardıń bilim dárejesin hám dóretiwshiligin rawajlandırıwǵa óz úlesin qosadı. Dógerek aǵzalarınıń jeke sıpatlamasın úyrenip, olardıń ata-analar menen birgelikte tárbiyalıq islerdi alıp baradı.

Mektepten tısqari tálim dógerek basshisi biliwi kerek:

Respublikalıq húkimetimizdiń jaslar máseleleri boyınsha qararların, mektepten tısqari bilimniń shólkemlestiriwdiń mámleketlik talapların, «2004-2009-jıllarda mektep táliminiń rawajlandırıwdiń mámleketlik ulıwma milliy dástúri»nde belgilengen waziypalardı, xalıq bilimlendiriw mekemeleriniń mektepten tısqari jumislarin shólkemlestiriw boyınsha buyırıqların, pedagogika hám pedagogikalıq psixologiyani, balalar hám jas óspirimlerge tálim-tárbiya beriwdiń metod túrlerin biliwleri kerek.

Mektepten hám klasstan tısqari jumislardi alıp bariwda balalardıń jas ózgesheligi hám bilim dárejesine itibar beriwdi talap etedi.

Mektepten hám klasstan tısqari jumislardıń túrleri tómendegilerden ibarat:

1. Ámeliy isler. (jarıslar, kórgizbe, kesheler, ertelikler, ekskursiya, spartakiyada h.t.b)

2. Dógerek isleri. (jas fizikler, matematikler, tábiyatqa qizıǵıwshılar, drama dógeregi h.t.b)

3. Oqiwshilardıń óz betinshe shınıǵıwların jolǵa qoyıw. (bunda oqiwshılar ilim hám texnikanıń belgili bir tarawın úyreniw barısında túrli modeller jaratıw h.t.b)

Mektep direktoriniń basshiliq etiw barısında mektepten tısqari jumislardıń basqariw menen bir qatarda oqiwshi jaslar xızmeti, oqiwshılar komiteti, ata-analar komiteti jumislarina qatnasiwi úlken áhmiyetke iye. Mektep direktoriniń basshiliq is diziminde klasstan hám mektepten tısqari islerdi basqariw menen bir qatarda oqiwshi jaslar jetekshisi, ata-analar komiteti islerinede qatnasiwi úlken ról oynaydı.

Klasstan hám mektepten tısqari jumislardi shólkemlestiriw – bul mektep turmısiniń eń áhmiyetli tarawı – tárbiyalıq islerge basshiliqti ámelge asiriwǵa qaratılǵan.

Tárbiya procesiniń áhmiyetin tereń úyrenip, oni shólkemlestiriwge belsene qatnasıp isbilermenlik hám epshilik, hámme jańa hám aldıńǵı nárselerdi ámelde nátiyjeli qollana alıw mektep oqiwshisi shaxsin rawajlandiriw procesine basshiliq etiw principleriniń biri bolıp tabiladi.

Nátiyjeli basshiliq etiw metodin mektep turmisi hám xızmet procesine endiriwde kollektivlilik hám jeke basshiliqtiń birgelikte alıp bariw balalardıń táǵdiri, olardıń tárbiyasına pedagoglar jámááti juwapkershiligin hám direktordıń jeke juwapkershiligin támiyinleydi.

Basqariwdıń zárúr principini jobalastiriw bolıp, onıń járdeminde pedagogikalıq tásirler sistemasi hám tárbiyalıq iste izbe-izlikge erisiledi. Jobalastiriw direktorǵa tárbiyanıń barlıq máselelerin anıq ámelge asiriw múmkinshiliklerin payda etedi.

Usı tálimge tiykarlangan mektepten tısqari islerdi jobalastiriw hám onıń ámelge asiriliwina basshiliq hám de qadaǵalawın shólkemlestirip bariwin mekteptiń ishki basqariw sistemasında úlken áhmiyetke iye.

Klasstan hám mektepten tısqari islerdiń uliwma mektep jobasin tárbiyalıq islerdiń shólkemlestiriwshisiniń tikkeley basshiliǵında, klass basshisi, metodikalıq birlespesi, tárjiriybeli oqitiwshilar, mektep kitapxanası, oqiwshilar jaslar shólkemi, ata-analar komiteti hám de dógerek basshilariniń belsene qatnasıwında hám de oni mekteptiń jıynalisında kórip shıǵıp tástiyıqlaw maqsetke muwapiq boladı.

Mekteptiń tárbiyalıq basshiliq etiwde direktor baslawish hám orta klasslar tárbiyalıq islerinde izbe-izlikge boysiniwǵa ayırıqsha itibar beriledi. Buniń menen tálim procesinde hám klasstan tısqari waqıtlarda tárbiyaniń úziksiz hám izbe-izlik principi ámelge asiriladi.

Oqitiwshilar hám klass basshilari jumslarin barqulla tekserip qadaǵalap bariwdiń maqseti – olardıń oqıw hám tárbiya processlerinde alıp baratırǵan kemshilik hám jetiskenliklerin anıqlap, olarǵa óz waqtında túsiniq hám xoshametlew usıllarin qollaniwda ibarat.

Házirgi waqıtta klasstan hám mektepten tısqari tárbiyalıq islerge basshiliq etiwde úlken talaplar qoyılmaqta. Mektep basshilari oqitiwshi hám tárbiyashilar, oqiwshilar hám ata-analar jámáátleri menen birgelikte islesiwde forma hám metodların qalıplestire barıp, oqiwshilardi tárbiyalawda jaqsı nátiyjelerge erisip atir. Mektep basshilariniń miyneti – oqıw tárbiya isi ushin jumsalǵan saatlar sani emes, bálki ámelge asirilǵan reje sharalardıń muǵdari, mazmuni, oniń aktuallıǵı, sipati, uliwma tárbiyalıq processtiń áhmiyetli táreplerin taba aliw menen ólshenedi.

Mektepti pedagog kadrlar menen támiyinlew hám olardi duris jayǵastiriw.

Uliwma orta bilim beriw mektebi tálim-tárbiya orayı bolip sanaladi. Oniń basshisina ósip kiyatırǵan jas awladti oqitiw hám tárbiyalaw insan shaxsin qayta quriw ideyaları ruwxında qalıplestiriw procesin basqariw waziypaları júklengen. Sonliqtan da mektepti basqariw sistemasında kadrlardi tańlaw, olardi orin-orinlarǵa jayǵastiriw úlken áhmiyetke iye.

Biziń túsinigimizde kadrlardi tuwri tańlaw degende, olardıń issheńligine hám sirtqi kórinislerine qarap jumisqa qoyiw degen emes, bálki olardıń

ámeliyattaǵı xızmet procesinde, qánigeligine, olardıń bilim dárejesine, talapshańlıǵına h.t.b táreplerine qaray jumis orınlarına jaylastiriw degendi ańlatadı.

Házirgi dáwir talaplarında basqariwdıń ilimiy tiykarların islep shıǵıwdıń, onıń nátiyjeli usıl hám metodların izlep tabiw, kadrlardı tańlaw islerin jolǵa qoyiwdi úlken itibar hám talaplar qoyılmaqta. Pedagog kadrlardı, ásirese, basshılardı tańlawda qoyılǵan shartlerge ámel qoyiw zárúr:

- a) kadrlardı tańlawda onıń insaniylik paziyletlerine itibar beriw.
- b) siyasiy, ilimiy mmetodikaliq, uliwma pedagogikalıq hám psixologiyalıq bilim dárejelerine ititbar beriw.
- v) jumisti biliwi (oqitiwshiliq, basshiliq, uliwma mektep jumislarına qatnasi)
- g) adminstrativlik qásiyetlerin itibar beriw.

Biz buni kadrlardı tańlaw hám mektepti isker hám bilimli pedagoglar menen támiyinlep bariw, olardı óz orınlarına duriw jayǵastiriw mektep ishki basqariw sistemasiniń baslı máselesi bolip tabiladı. Sebebo mektep aldındaǵı házirgi kún waziypaların oqitiwshi, tárbiyashi hám texnik kadrlar ámelge asiradi.

Mektepti pedagog kadrlar menen támiyinlew sistemasında direktordıń áhmiyetli waziypalariniń biri pedagog kadrlardı tańlaw hám hár birin olardıń bilim dárejesine qaray qánigeligine qaray jayǵastiriw bolip tabiladı.

Mámleketimizde qayta quriw isleri keńnen háwij alip atırǵan házirgi kúnde uliwma bilimlendiriw mektepleriniń muǵallım hám tárbiyashılardıń bilim dárejesi hám sheberligine jánede talap kúsheyip atir. Sebebi, muǵallım tálim tárbiya isinde hámme waqıt tiykarǵı figura bolip keldi hám bunnan bilayda usınday bolip qaladı.

Óz xızmet procesin usınday sharapatlı kásipke baǵishlaǵan muǵallım oqiwshılardı pán tiykarında puxta bilim beriw menen bir qatarda ilimiy dúnya qaraslardı qalıplestirip bariw, miynetke tuwri qarim-qatnasti, óz watanına sadıqlıqtı oni asirawǵa hámme waqıt tayar turıw ideyaların sińdirip bariwǵa úlken itibar qiliwi kerek.

Pedagog kadrlardıń qánigeligin asırıw hám qayta tayarlaw anıq bir maqsetke qaratılǵan reje tiykarında shólkemlestiriliwi shárt. Mekteptiń bul isi eki túrde alıp barıladı, yaǵniy bir jıllıq hám bes jıllıqqa mórshellengen boladı. Bul ushın mekteptin is rejelerine tiykarlanıp qániyelikti asırıw grafigi dúziledi hám mektep direktori tárepinen tastıyıqlanadi.

Pedagog kadrlardıń qánigeligin asırıw kanalları tómendegi eki toparǵa bólinedi:

1. Mektep dógeresinde qánigelikti asırıw kanalları.

2. Mektepten tısqarı qánigelikti asırıw kanalları.

Mektep dógeresinde qániyelikti asırıw kanalları óz ishine tómendegilerdi qamtıydi:

1. Mektepti pánler boyınsha shólkemlestirilgen metodik birlespe yamasa pán komissiyaları.

2. Mektep pedagoglar keńesi.

3. Mektepte shólkemlestirilgen siyasiy oqıwlar.

4. Mektep dógeresinde shólkemlestirilgen mashqalalı hárekettegi seminarlar.

5. Mektepte shólkemlestirilgen ashıq sabaqlar.

6. Mektep dógeresinde oqıw jılı dawamında túrli ótkerilgen konferenciya hám pedagogikalıq oqıwlar.

Mektepten tısqarı qánigelikti asırıw kanalları tómendegiler kiredi.

1. Pedagogika institutlarınıń keshki hám sırtqı bólimleri.

2. Ózbekstan Xalıq bilimlendiriw ministrliginiń muǵallimlerdiń qánigeligin asırıw hám qayta tayarlaw oraylıq institutında shólkemlestirilgen stacionar hám qısqa múddetli kurslar.

3. Walayat hám qala muǵallimleriniń qánigeligin asırıw institutlarında shólkemlestirilgen túrli múddetlerge mólsherlengen bir yamasa eki aylıq stacionar hám qısqa múddetli qánigeligin asırıw hám qayta tayarlaw kurslar.

4. Pedagogika institutlari qasidan shólkemlestirilgen xaliq bilimlendiriwdiń shólkemlestiriwshileriniń qánigeligin asiriw fakultetleri.

5. Mektepge shekemgi mekemeler basshilariniń qánigeligin asiriw respublikaliq kursi.

6. Qalaliq xaliq bilimlendiriw bólimleri tárepinen shólkemlestirilip ótkeriletuǵın ilimiy-metodikaliq, pedagogikaliq ámeliy konferenciylar, seminar yamasa seminar keńesler.

7. Qala hám rayon territoriyasında ótkeriletuǵın muǵallimlerdiń pedagogikaliq oqıwları.

8. Hár jili bir márte ótkerileruǵın muǵallimlerdiń avgust dástúriy keńesleri.

9. Qalaliq bilimlendiriw bólimleri metodikalıq kábinetleri qasidan shólkemlestirilgen:

a) hárekettegi (aniq bir mashqalali yamasa belgili bir temada shólkemlestirilgen) seminarlar.

b) pán muǵallimleri ushin shólkemlestirilgen metodikalıq birlespeler.

v) tayanish hám aldińgi tájiriye mektepleri.

g) mektep basshilari ushin shólkemlestirilgen metodikalıq birlespeler.

d) qalaliq pedagoglar jámaáti menen birgelikte shólkemlestirilgen túrli temalarda ótkeriletuǵın pedagogikalıq lektoriyalar.

10. Radio televidenie arqali beriletuǵın esittiriwler.

Respublikamızda pedagog kadrlardıń qánigeligin asiriwdiń hár qiyli túrleri bar. Misali:

1. Pedagogika joqari oqıw orınlarınıń keshki hám sirtqi bólimlerindegi túrli fakultetler arqali óz qánigeligin jetilistirip.

2. Mekteptegi oqıw-tárbiya islerine ajratılǵan halda bir ayliq qánigelik asiriw institutlarındaǵı stasionar kurslarǵa qatnasıw arqali óz qánigeligin jetilistiriw.

3. Mekteptegi tálím-tárbiya islerinen ajralmagan halda usunday kurslar arqali óz qánigeligin jetilistiriw.

4. Pedagoglar qánigeligin jetilistiriw institutlari qalaliq metod kábinetleri bazasinda shólkemlestirilgen jazgi kurslar arqali óz qánigeligin jetilistiriw.

5. Birqansha tájiriybege iye bolgan muǵallimler hám mektep basshilari ushin shólkemlestirilgen sirtqi kurslar arqali óz qánigeligin jetilistiriw.

6. Óz ústinde belgili tema tiykarinda óz betinshe islew.

7. Walayat hám qalaliq xaliq bilimlendiriw bólimlerinde shólkemlestirilgen hárekettegi túrli seminar hám ilimiy-metodikaliq konferenciya, muǵallimlerdiń avgust metodikalik keńeslerinde qatnasiw arqali óz qánigeligin jetilistiriw muǵallimlerdiń qánigeligin asiriwdiń áhmiyetli túrleri bolip tabiladi.

Ózbekstan Respublikasi Xaliq bilimlendiriw ministrligi pedagog kadrlardiń qánigeligin asiriw máselesine ayriqsha itibar bergen halda respublikamizdagi pedagogika institutlari qasinda shólkemlestirilgen xaliq bilimlendiriw shólkemlestiriwshileriniń qánigeligin asiriw fakultetleri Nizamiy atindagi Tashkent mámleketlik pedagogika institutinda, Buxara, Fergana, Samarqand pedagogika institutlarinda islep turipti.

Mekteptiń metodikalik tálím-tárbiya isleriniń sipatin hám nátiyjeligińiń asiriwdiń áhmiyetli usillariniń biri. Metodikalik islerdiń maqseti oqitiwshi hám tárbiyashilardiń ruwxiy aǵartiwshiliq hám siyasiy sanasin hám pedagogikalik sheberligin asirip bariwdan ibarat.

Metodikaliq islerdiń mazmuni mektep aldina turǵan waziypalar menen belgilenip, oqitiwshilardi hám klass basshilariniń aldińgi pedagogikalik tájiriybeler menen qurallandiriw, uliwma mekteptiń tálím-tárbiya isleriniń sipatin asiriw ushin zárúr bolgan máselelerdi óz ishine qamtiydi.

Mektepte metodikalik birlespeler tómendegishe dúziledi:

A) 1-4 klasslardiń metodikalik birlespesi.

B) 5-9 klasslar boyinsha ayirim pán komissiyalari yamasa metodikalıq birlespeler.

V)klass basshilariniń metodikalıq birlespeleri. Mekteptiń metodikalıq birlespeleri birgelikte jumis alıp baradi. Pedagogikalıq keńes metod birlespelerge hám pán metod komissiyalarina kórsetpeler berip otiradi.

Óz berinshe bilim aliw – pedagogikalıq sheberliktiń áhmiyetli bir bólegi. Hár bir oqitiwshi tárbiyashi yamasa uliwma orta bilim beriwshi mektebiniń basshisi óz bilimin ele de jetilistiriwde tómen degi qaǵıydalarǵa ámel qiliwina tuwra keledi:

1.Óz betinshe bilim aliwǵa kompleksli qarım-qatnas jasaw kerek.

2.Ilimiy hám aldińgi pedagogikalıq tájiriybelerdi ózlestiriw.

3.Óz betinshe bilim aliwdiń jobalastirilǵanlıǵı hám izbe-izligi.

4.Óz betinshe bilim aliwdiń ámeliy xizmet túri menen baylanisligi.

5.Óz betinshe iyelegen bilim hám tájiriybelerdiń pedagoglar jámaáti menen birgelikte alıp bariwi.

6.Óz betinshe iyelegen bilim aliwdiń erkinligi.

Oqitiwshi hám mektep basshilariniń óz betinshe tálim túsinigi tómen degilerden ibarat:

a)bul tekǵana kásipke tiyisli bilimlerde bekkemlew hám ilimiy-metodikalıq bilimlerde ámeliy bilimlerde iyelew

b) óz betinshe tálim úzliksiz bolıp, oqiwshilardiń kásibine tiyisli bilimlerde bayitip bariw

v) óz betinshe tálim oqitiwshi hám mektep basshilarina óz ámeliy xizmetlerinde qollanatuǵın boliwi tiyis.

Juwmaqlastirip aytqanda mekteptiń tálim-tárbiyaniń tabisi, birinshi gezekte, oqitiwshıǵa, oniń bilim hám sheberligine, úzliksiz óz betinshe tálim aliwǵa,

izleniwshilik hám dóretiwshilik hám shólkemlestiriwshilik islerine baylanisli boladi.

2.4. Uliwma orta bilim beriw mektebi oqiwshilariniń oqiwdan bos waqitlarin mazmunli ótkeriwde klasstan tıs hám mektepten tıs alip barilatuǵın tárbiyalıq islerge basshiliq etiw.

Bul waziypani ámelge asiriwda mekteplerdegi klasstan tıs tárbiyalıq islerdiń tutqan orni oǵada ullı. Kópshilik pedagoglar klasstan tıs islerdi alıp bariwda hár qanday ushrasiwlar, qizikli keshelerdi, jarislardi, kórgizbelerdi shólkemlestiriwde xalıq pedagogikasiniń úlgilerinen oǵada keń paydalanǵan maqsetke muwapiq boladi. Olardan xalıq qosıqlari, xalıq namalari, xalıq oyınlari, xalıq ertekleri, naqıl-maqallar, xalıq ańızlari, tábiyatqa sayaxat, dástanlar basqa da xalıq pedagogikasiniń úlgilerinen paydalanıwımız tiyis. Klasstan tıs islerdiń biri – bul tábiyatqa sayaxat bolıp, sayaxatti shólkemlestiriw barisinda da oqitiwshi oqiwshılardı tek tábiyat qubislari menen tanisiwdi basshiliqqa alıp ǵana qoymastan, ol bul isler menen baylanisli halda xalıq pedagogikasi úlgilerinen paydalanıwdi da óz aldına maqset etip qoyiw kerek. Misali. Klasstan tıs jumisti yaǵniy tábiyatqa sayaxatti shólkemlestiriw menen birgelikte muǵallım tawlarıń atamasi, ósimlik yamasa haywanlarǵa baylanisli bolǵan ańızlardan, erteklerden, ápsana irimlardan oqiwshılardı aytıp berip, olar menen sáwbetlesiw ótkeriwgede boladi. Tábiyat haqqında muǵallım tómendegi tárizde, balalar tez túsiniw alatuǵın qisqa ańız rawiyatlardan paydalansa boladi. Mektepte klasstan tıs tárbiyalıq jumislardi alıp bariwǵa baǵdarlanǵan dógereklerdiń atamalarida mazmunına sáykes túrde tómendegishe bolıwı múmkin. «Sheber qollar», «Jas súwretshiler», «Jas matematikler», «Jas ayaq oyınshılar» t.b.

Oqiwshilar menen alip barilatuǵın klasstan tı s tárbıyalıq islerdiń taǵı bir áhmiyetli túri xalıq pedagogikasınıń bir tarawı naqıl-maqallar bolıp esaplanadı. Oqiwshılardıń bos waqtın qızıqlı, kewilli, mazmunlı ótkeriw menen birge milliy tárbıyanıń qálegen túrin beriwge múmkinshilik jaratadı.

Naqıl-maqallar arqalı balalar ádep-ikramlılıq qásiyetleriniń ájayıp úlgilerin ózlestiriwge iye boladı.

Misali:

Jer ǵazıyne – suw ǵawhar,

Suw-zer, suwshi – zerger.

Kún bir jawsa,

Terek eki jawadı.

Jer súrseń ǵúz súr,

ǵúz súrmeseń júz súr.

Arpa biyday as eken,

Altın ǵúmis tas eken.

Naqıl-maqallardan paydalanǵanda olardıń mánisin ashıp balalarǵa túsindirip bariwimiz tiyis. Sonday-aq balalardıń jas ózgesheliklerin, jeke ózgesheliklerin, múmkinshiliklerin esapǵa alıp bariwimiz tiyis. Mektep oqiwshıların klasstan tıs tárbıyalıq isler arqalı xalıq pedagogikasi úlgilerinen paydalanıp tárbıyalıq tásir kórsetiwge de balalarǵa xalqımızdıń úrp-ádetler, dástúrleri, xalqımızǵa tán bolǵan milliy ózgeshelikler keń túsindirilip bariwi tiyis. Klasstan tıs jumislarda xalıq pedagogikasi úlgilerinen sanalǵan úrp-ádetler, dástúrlerdi jaslarǵa úyretiwde belgili áhmiyetke iye. Xalıq pedagogikasi úlgileriniń áhmiyetli túrleriniń biri úrp-

ádet, dástúrlar awladdan-awladǵa ótiw barisinda formasi boyinsha ózgerislerge ushraydi, biraq óz mazmuni, tárbiyalıq tásirin joyitpastan házirgi hám endigi awladlarǵa da xızmet etiwı sózsiz. Xalıq pedagogikasınıń aldınıǵı qatarları tárbiyalıq pikirlerin jaslardıń sanasına jetkeriw, tárbiyada qollanilatúǵın dástúrlerdı jıldan-jılǵa janlanıp baratırǵan zamanagóy jańalıqlar, ózgerisler menen bayıtıp jámiyetimiz ushin paydasi tiyetúǵın, hár tárepleme jetiliskeń jaslardı kamalǵa keltiriw, tárbiyalaw dáwirimizdiń eń áhmiyetli mashqalalarınan bolıp esaplanadı. Uliwma bilim beretúǵın orta mekteplerde klasstan tis tárbiyalıq jumislardı alıp bariwda ózine tán bay tájiriýbelerge iye. Degen menen elede ayırım mekteplerde klasstan tis tárbiyalıq islerdi alıp bariwda xalıq pedagogikasi úlgilerinen paydalanıw jeterli dárejede emes ekenligi kópshilikke málim. Bul isti ámelge asiriwda aldınıǵı qatarlı tájiriýbelerde keń en jaydiriwimiz maqsetke muwapiq boladı.

Mektep oqıwshılarınıń bos waqıtlarındaǵı jumslarınıń náriýjeli bolıwı balalardıń bos waqıtların durıs shólkemlestiriwge baylanisli. Bos waqıtları ótkeriletúǵın tárbiyalıq isler bir-birine uqsas bolıwı tiyis. (Búgingi orınlanatúǵın jumis keshegige uqsamawı tiyis). Balalardıń bos waqıtlarındaǵı hár qanday oýınlar shólkemlestirgende olardı 4-5 yamasa 6 oqıwshıdan bóliwge maqul boladı. Olarǵa tómendegishe isler orınlaw usiniladı.

- Qaysı topar jaqsı etip ángime aytıp bere aladı.
- Qaysı topar qosıqtı jaqsı etip atqaradı
- Kim óz kóshesiniń tariyxın jaqsı biledi
- Kim gerbariy jıynaw tájiriýbesin jaqsı biledi
- Kim jabayı hám úy haywanların kóp biledi
- Kim kóp model dúzip biledi (avtomobil, qayıq, samolyot, motocikl)

Kópshilik tájiriýbeli mekteplerde mektep oqıwshılarınıń bos waqıtların kewilli, qizıqlı ótkeriw ushin klasstan tis ótkeriletúǵın islerdi hápteniń kúnlerine bólip ótkeredi.

Misali:

Dúyshembi – háweskerler dógreginiń jumis kúni.

Siyshembi – ushirasiwlar, qiziqli kesheler.

Sárshembi – pán dógereklerine qatnasiw.

Piyshembi – miynetke úyretiw jumislari.

Juma – dene shiniqtiriw hám sport isleri menen shuǵillaniw.

Shembi – seyillerge, sayaxatlarǵa, teatrlarǵa h.t.b bariw.

Balalardıń bos waqitlarin 1.5 – 2 saatqa shekem soziliwi múmkin. Ol seyil formasında alip bariliwi tiyis. Ayirim balalar seyilge barmay klass jaylarında qaliwdi maqul kóriwi múmkin, olay etiwge bolmaydi (barliq oqiwshilardıń birden-bir joli seyildi qiziqli shólkemlestiriw kerek). Seyil sayaxattan ózgeshe boliwi tiyis. Seyil parkte, mektep ayaǵında, toǵaylarda, darya boylarında, kól boylarında, qumlarda ótkeriw múmkin.

Hárqanday seyilde balalarǵa belgili bir nárseler úyretiliwi, tárbiyalıq tásirler kórsetiliwi tiyis. Seyil belgili temalarda da ótkeriledi.

Misali: Kólge sayaxat.

Báhárdegi kól kórinisi.

Kól boyında ertek aytisiw.

Kólde júziw.

Kólde sirǵanaq tebiw.

Kólde shana aydaw.

Kólde baliq awlaw t.b

Kólde boyında súwret saliw.

Balalardıń bos waqitlarin mazmunli ótkeriwde qala boylap seyil ótkeriwdiń pedagogikalıq áhmiyetli oǵada ulli. Balalar qaladaǵı zavod-fabrikalardi, qurılıslardi kóredi olar tuwrali hár túrli oylar júritiledi, túsinbegenlerin soraydi,

belgili bir dárejede juwmaqlarǵa keledi. Mektep oqıwshıların bos waqıtlarında taza hawalarda qıdırtıw, fizikalıq shınıǵıwlar orınlawtıw, olardıń aqlıy sharshawların boldırmaydı. Bunday jumislardı shólkemlestiriwde balalardıń fizikalıq ózgesheleklerin esapqa alıwlarımız tiyis. Balalardı hádden tis sharshatıwǵa bolmaydı. Oyin aldın ala balalarǵa túsindiriliwi hám kórsetiliwi tiyis.

1. Oyin atı, maqseti aytiliwi kerek. Misali: Shaqqanlıqtı boldiriw ushin, este saqlawdı rawajlandiriw ushin.

2. Oyinshılardıń rólleri, orın aytiladi.

3. Oyin barisi aytiladi, kórsetiledi.

4. Oyin shártleri aytiliw kerek.

5. Balalarda sorawlar bolsa sorap aladi.

Oyin sońında oyın juwmaqlanbay qalmawı tiyis. Jiberilgen qáteler, erisken jetiskenlikler sóz etiledi. Eger oyınıń shárti boyınsha komandaǵa bóliwdi hár komandanıń kúshin esapqa alıw kerek. Oyinga joqari klass balalarda qantasiw múmkin. (Kamalak jaslar jámiyetlik háreketi tárepinen h.b) Hárqanday oyınlar balalardıń basqa tárbiyalıq isleri siyaqlı jaris tiykarında alıp barılǵanlıǵı maqul boladi. Hápteniń bir kúnin jaris ótkeriwge belgilese de yamasa hár kúni tárbiyalıq isler shólkemlestirilip bolǵannan soń jaris juwmaqları balalarǵa esittirilsede boladi. Tájiriyebeli mekteplerde jaris juwmaqları jazilip barilatuǵın doskalarda shólkemlestirilgen. Hátpelik juwmaqlanıw waqıtlarında jeńimpaz komandalarpǵa siyliqlar, kuboklar berilse oladi. (Qáwenderlik etiwshi mekemeler tárepinen shólkemlestirilsede boladi). Oyin procesinde oyın shártleri buzılmay orınlanıwi tiyis, ol oyın balalardı joldaslıqqa, siz-bizlikke, birge islesiwge tárbiyalaytuǵın bolıwları tiyis. (Tárbiyashi bárha qadaǵalap bariwi kerek). Balalar kóbinese háreketli oyınlardı oynawdı jaqsi kóredi (futbol, basketbol, voleybol h.t). Hárqanday oyın balalar jas ózgesheligin esapqa alǵanda halda tómendegishe usinis etiledi. Misali: 6-7 jasar balalar ushin kóbirek mazmunlı oyınlar yamasa shártler ápiwayı, atqariwshılar tez-tez almasatuǵın bir hám eki ayaqlap sekiretuǵın,

ilaqtiratuǵın, qaqshiytuǵın sonday-aq ózinshe erkin háreketlerdi kóbirek orinlaytuǵın oyınlar usiniladi.

Olardıń oyınları uzaq dawam etpeytuǵın bolıwları kerek.

1.Ornińnan tez juwirǵaylı

2.Kimniń dawısı tani

3.Top tebiw

4.Toptan oz

5.Pishiq hám tishqan

6. Tórtinshi ziyat

Seyil waqıtlarında dene tárbiyasi sabaqlarında oynagan oyınlarında oynawi múmkin, bul sabaq payıtındaǵı oqıw máterialların bekkemleydi.

1.Topti qońsińa beriw

2. Óz flagiń menen

3.Kim alısqa ilaqtıra aladi

4.Uzinliqqa sekiriw estafetasi

8-9 jasar balalar ushin quramaliliq qaǵıydalarǵa iye, komandalarǵa bólinetuǵın, birinshi komanda ekinshi komandaniń ústinen kúsh penen, shaqqanlıq penen jeńiske erisetuǵın oyınları usiniwǵa boladi. Ayrim waqıtları joqarıdaǵı oyınlarıń shártlerin (Oyin balalarıń jaqsı úlkeygen sayın quramalastirilip bariladi) quramalastirilipta alıp bariwi múmkin.

1.Kollonada top tebiw

2.Sekiriwde kim ozardi

3.Juwiriwda kim ozadi

4.Topti qatara júrip tebiw

5.Topti dógereklep tebiw

Qistiń kúnleri bul jastaǵı balalar ushin sport oyınlarınıń kewilli túrlerin usiniw múmkin: Konkiy aydaw, shana aydaw, lija aydaw t.b. Bit seyil waqtında 2-3-oyınlardı oynaw múmkin. Háreketli hám yarım háreketli oyınlar aralastirilip qollaniladi. Oyınlardı táńlaǵanda jıldıń máwsimlerinde esapqa aliwimiz tiyis. Misali: Qistiń kúnleri balalar tońıp qalmawı ushin kóbirek háreketleri etetuǵın, shaqqan orınlanatuǵın oyınlar al báhárde hám gúzde oyınlar baslanıw waqtında az háreketli oyınlar menen baslanıp al sońında júdá tinish háreketi etiwshi oyınlar oynatqan maqul.

Oqıwshılar oqıwdan bos waqıtları dógerek islerine qatnasadı, ol dógerek basshıları tárepinen alıp barılıp tiyisli balalar óz dógereklerine qatnasadı. Sonday-aq, ushırasıwlar, lekciyalar dokladlar, kitap oqıwshılar konferenciyalari, muzikalıq sabaqlar, ekskurciyalar, gúrrińler, ángimeler ótkeriledi. Shembi kúnleri úy tapsırmaları berilmeytuǵın bolǵanlıqtan bul bos waqıtlardıń ekinshi bólimindegi orınlanatuǵın jumislardı tártipke salıw maqsetinde sabaq kestesi boyınsha qoyǵanda maqul boladı. Tájiriýbeli mekteplerde hár kúni xalqaralıq jaǵdaylar menen tanisiw maqsetinde (siyasiy informaciya formasındaǵı) gúrrińler, lekciyalar, dokladlar ótkeriliwi múmkin. Bul gúrrińler leciyalar, dokladlar arqalı mámleketimizdegi siyasiy terminlerdiń mazmunlarına túsiniw múmkinshiligine iye boladı.

Ata-babalarımız erte waqıtlardan aq balalardıń tárbiyasında jumbaqlardan keń paydalanǵan. Mekteplerde klasstan tis tárbiyalıq islerdi keń alıp bariwda jumbaqlar balardıń aqlıy rawajlanıwına kúshli tásir etedi. Jumbaqlardıń sheshimin tabiw barısında balalar oylanadı, izlenedi, belgili bir sheshimlerge keledi. Nátiyjede olardıń oylawları, qiyallar, tapqirliq uqiplılıqlari jetilisip baradı. Oqıwshılardıń bos waqıtlardıń mazmunlı ótkeriwde klasstan tis alıp barılatuǵın islerdiń jáne bir túri jumbaqlar aytisi bolıp esaplanadı. Bul bos waqttaǵı jumbaq aytisiwdaǵı oqıwshılar óz tájiriýbelerine qaray otirip hám hár túrli formada ótkeriliwi múmkin. Misali: jumbaq aytisiw oyınında bir bala ortaǵa shıǵıwı múmkin, ol «Tapqir bala» dep atalıp balalar gezekpe-gezek tapqir balaǵa hár túrli

jumbaqlar aytadi. Bala jumbaqlardi tabadi. Tapqir bala bolatuǵın oqıwshı belgili bir waqıtta almasıp turadi.

Misali:

Jer astında qatara qazıq. (geshir)

Jazda bazar, qısta mazar. (júzim)

Uzin boyli sarińlar qoltıǵında dáni bar. (biyday)

Qabat-qabat toni bar kishkene ǵana boyi bar. (piyaz)³

Eki gilem keń gilem, ekewide teń gilem. (aspan hám jer)

Usi siyaqlı jumbaqlar hár bir dógerekten bir yáki eki aǵzadan shıǵıp aytıp jarisadi, oyın tamam bolǵannan keyin jaris jeńimpazlari belgilenedi. Nátiyjede balalardıń bos waqıtlari belgili dárejede kewilli mazmunli ótedi. Jumbaqlardıń sheshimin tabiw payıtında balalar oylanadi, izlenedi nátiyjede oalardıń oylawlari, qiyallari belgili dárejede rawajlanadi.

II-bapqa juwmaq

Ekinshi bapta mekteplerde basshılıq etiwde mektep jumısların jobalastırıwdıń pedagogikalıq áhmiyeti óz sáwleleniwın tapqan. Pedagog xızmetkelerdiń qánigeligin jetilistiriwdiń jolları, usılları, túrleri sóz etilgen, klasstan tıs tárbiyalıq islerge basshılıq etiw ózgeshelikleri úyrenilgen. Bul bólimde mektepke basshılıq etiwdiń basqada mashqalaların keń toqtalǵan.

³ Qaraqalpaq folklori . 1978, III tom, 8-bet.

III. BAP. ULÍWMA ORTA BILIM BERIW MEKTEPLERGE BASSHÍLÍQ ETIW TÁJIRIYBELERINEN

3.1 Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde tájiriybeler ótkeriw mazmuni.

Biz magistrlik dissertaciya jumisimizdi orinlaw barisinda yagniy Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiwde mekteptiń oqiw jili is-rejeleri hám lawazimliq waziypalardiń bólistiriliwi boyinsha aldınıǵı is tajriybelerdi uyreniw maqsetinde Nokis qalaliq hám Shomanay rayonliq xaliq bilimlendiriw bolimine qarasli mekteplerdin basshilari menen gurrinlesiwler alip bardiq, olardin yagniy mektep basshilariniń mektepti basqariwdaǵı is tajriybeleri menen tanisiwga háreket ettik. Shomanay rayoni 14-sanli uliwma bilim beriwshi orta mektep basshilari mektep direktori Perdebay Seydametov, oqiw isleri boyinsha direktor orinbasari Masharipov Baxitbay, ruwxiy-aǵartiwshiliq boyinsha direktor orinbasari Abdullaev Medetbay, xojaliq isleri boyinsha direktor orinbasari Serdaliev Jayilxan hár oqiw jilina mólsherlengen jilliq is-rejeleri islep shıǵılǵan. Jilliq is rejede aniq islenetuǵın jumislar, juwapker shaxslar, ámelge asiriw mexanizmi hám isleniw waqti aniq kórsetilgen. Jilliq is-reje 2020-2021-oqiw ushin 2020-jili avgust ayinda islep shıǵilip mektep direktori tárepinen tastiyoqlanǵan. Is-rejede barliq tarawlar boyinsha rejeler qamtip alinǵanlıǵı, mámleket tárepinen qabil etilip atırǵan normativ-hújjetlerdiń orinlaniwi boyinsha monitoring jumislariniń ótkeriliwi, bayram kúnlerin munásip belgilew, mámleket tulǵalari hám shayir yubeylelerin belgilew boyinsha, sonday-aq tálimniń sapasin asiriw boyinsha alip barilatuǵın monitoring jumislar, ata-analar menen islesiw barisi hám mekteptiń máterialliq bazasin bekkemlew boyinsha bir qatar waziypalar belgilenip alinǵan.

Mekteptiń ruwxiy-aǵartiwshiliq isleri boyinsha direktor orinbasari Abdullaev Medetbay tárepinen 2020-2021-oqiw jili ushin is-reje islep shıǵılǵan bolip onda jańa oqiw jilina tayarliq, ǵarezsizlik sabaqlaridiń ótiliwin qadaǵalaw, jaslarda huquqiy mádeniyatti asiriw boyinsha ushrasiwlar

shólkemlestiriw, Mektep-mahalle-ata-ana menen birgelikte islenetuǵın jumislar, ustazlar hám oqitiwshilar kúnine arnap bayram keshesin shólkemlestiriw, 8-dekabr Konstituciya kúnine arnap mámleketlik organ xizmetkerleri menen ushrasiwlar ótkeriw, sport tinishlik elshisi súreni astında jarislar ótkeriw, mámleketlik nishanlari kúnlerin saltanatlı ótkeriw, kitapqumarlıqti oqiwshilar arasında úgit-násiyatlaw boyınsha bir qatar isleniwı kerek hám bolǵan waziypalar belgilenip alıńan.

Mekteptiń oqiw isleri boyınsha direktor orinbasari Masharipov Baxitbay tárepinen 2020-2021-oqiw jili ushin is-reje islep shıǵılǵan bolip onda jańa oqiw jilina tayarlıq kóriw, 1 basqish pánler olimpiadasi hám «Bilimler bellesiwi»niń juwmaqlari, 2 basqishqa tayarlıq jumislariniń barisi haqqında, kalendar – tematikalıq is jobasiniń MBS talabi dárejesine saykesligi hám usi joba tiykarında alip barilip atırǵan jumislar haqqında, II sherek hám I yarım jilliqtiń juwmaǵı boyınsha esabati, tájiriybeli muǵallimlerdiń is tájiriybelerin mektep hám rayon kóleminde en jaydiriw, II sherek juwmaǵı muǵallimlerdiń pedagogikalıq júklemeleriniń orinlaniwi monitoringin aniqlaw, Ózbekstan Respublikasi Ministrler Kabinetiniń 2012-jili 10-dekabrdegi Shet tillerin úyreniwde ele de jetilistiriw haqqındaǵı PQ-1875-sanlı qararin oqitiwshilar hám oqiwshilar arasında úgit-násiyatlaw, oqiw jili juwmaǵı boyınsha pitkeriwshi klass oqiwshilariniń bilim hám kónlikpelerin attestaciyadan ótkeriw hám 1-10 klass oqiwshilariniń klasstan-klassqa ótkeriw, Jas pedagoglar menen islesiw, bekitilgen tájiriybeli muǵallimlerdiń jumislari haqqında siyaqlı bir qatar waziypalar belgilenip alıńan.

Mekteptiń xojalıq isleri boyınsha direktor orinbasari Serdaliev Jayilxan tárepinen 2020-2021-oqiw jili ushin is-reje islep shıǵılǵan bolip onda jańa oqiw jilina tayarlıq, mekteptiń materiallıq-texnikalıq bazasin jaqsilaw, imaratlardıń jańa oqiw jilinda tayarlıǵı boyınsha iri ońlaw jumislarin alip bariw, mektep átirapın tazalaw abadanlastiriw jumislarin, muǵallimler arasında texnika, órt qáwipsizligi hám jol háreketi qáwipsizligi boyınsha ilajlar islew,

egislik maydanshlardi, salmalardi tazalaw, japiraqlarin sipirip aliw, keleshekte mektep átirapina hár qiyli terekler hám miyweli aǵashlar otirǵiziwǵa qolaylastiriw, órt qáwipsizligin aldın aliw, órt óshiriw asbaplarin toliqtiriw ijlarin jil dawamında qadaǵalawǵa aliw, uliwma jil dawamında xojaliq islerin qadaǵalap bariw waziypalari belgilengen.

Nókis qalasi 18-sanli uliwma bilim beriwshi orta mektep basshilari mektep direktori Gulzada Aymuratova, oqiw isleri boyınsha direktor orinbasari Abat Tayirov, ruwxiy-aǵartiwshiliq boyınsha direktor orinbasari Zulfiya Ibragimova, xojaliq isleri boyınsha direktor orinbasari Baqtiyar Tolibaev hár oqiw jilina mólsherlengen jilliq is-rejeleri islep shiǵilǵan. Jilliq is rejede islenetuǵın jumislar, juwapker shaxslar, ámelge asiriw mexanizmi hám isleniw waqti aniq kórsetilgen. Jilliq is-reje 2020-2021-oqiw ushin 2020-jili avgust ayında islep shiǵilip mektep direktori tárepinen tastiylanǵan. Is-rejede barliq tarawlar boyınsha rejeler qamtıp alınǵanlıǵı, mámleket tárepinen qabil etilip atırǵan normativ-hújjetlerdiń orinlaniwi boyınsha monitoring jumislariniń ótkeriliwi, bayram kúnlerin munasip belgilew, mámleket tulǵalari hám shayir yubeleylerin belgilew boyınsha, sonday-aq tálimniń sapasin asiriw boyınsha alıp barilatuǵın monitoring jumislar, ata-analar menen islesiw barisi hám mekteptiń máterialliq bazasin bekkemlew boyınsha bir qatar waziypalar belgilenip alınǵan.

Mekteptiń ruwxiy-aǵartiwshiliq isleri boyınsha direktor orinbasari Zulfiya Ibragimova tárepinen 2020-2021-oqiw jili ushin is-reje islep shiǵilǵan bolip onda jańa oqiw jilina tayarliq, uliwma orta bilim beriw mektebinde jańa oqiw jili dawamında amelge asirilatuǵın oqiwshilardiń ruwxiy-ádep ikramli tárbiyasi hámde watanparwarliq baǵdarındaǵı tiykarǵı waziypalar, socialliq ortalıqti jánede salamatlastiriwǵa qaratılǵan jumislar nátiyjeligi, uliwma bilim beriw mektebinde ishki tártip qaǵıydalariniń ámeldegi orinlaniwi halati, jaslar arasında jinayatshiliqtiń aldın aliw boyınsha jumislardi jedellestiriw, milletler aralıq hám dinler aralıq bawirkeńlikti támiyinlew boyınsha úgit-nasiyat

jumislarin alip bariw, ġarezsizlik sabaqlaridin 6tiliwin qadaġalaw, jaslarda huquqiy m6deniyatti asiriw boyinsha ushrasiwlar sh6lkemlestiriw, Mektep-mahalle-ata-ana menen birgelikte islenetuġin jumislar, ustazlar h6m oqitiwshilar k6nine arnap bayram keshesin sh6lkemlestiriw, 8-dekabr Konstituciya k6nine arnap m6mleketlik organ xizmetkerleri menen ushrasiwlar 6tkeriw, sport tinishlik elshisi s6reni astinda jarislar 6tkeriw, m6mleketlik nishanlari k6nlerin saltanatli 6tkeriw, kitapqumarliqti oqiwshilar arasinda 6ġit-nasiyatlaw boyinsha bir qatar isleniwi kerek h6m bolġan waziypalar belgilenip alinġan.

Mekteptin oqiw isleri boyinsha direktor orinbasari Abat Tayirov t6repinen 2020-2021-oqiw jili ushin is-reje islep shiġilġan bolip onda ja6a oqiw jilina tayarliq k6riw, uliwma bilim beriw mektebinde klass basshilari metod birlespesi iskerligin sh6lkemlestiriw metodikalik k6rsetpeler beriw, h6pte k6nlerini6 ataliwi boyinsha 6melge asirilip atirġan isler, 1 basqish p6nler olimpiadasi h6m «Bilimler bellesiwi»nin juwmaqlari, 2 basqishqa tayarliq jumislarini6 barisi haqqinda, kalendar – tematikalik is jobasini6 MBS talabi d6rejesine saykesligi h6m usi joba tiykarinda alip barilip atirġan jumislar haqqinda, II sherek h6m I yarim jilliqtin juwmaġi boyinsha esabati, t6jiriybeli muġallimlerin is t6jiriybelerin mektep h6m rayon k6leminde en jaydiriw, II sherek juwmaġi muġallimlerin pedagogikalik j6klemelerini6 orinlaniwi monitoringin aniqlaw, 6zbekstan Respublikasi Ministrler Kabinetini6 2012-jili 10-dekabrdegi Shet tillerin 6yreniwde ele de jetilistiriw haqqindaġi PQ-1875-sanli qararin oqitiwshilar h6m oqiwshilar arasinda 6ġit-nasiyatlaw, oqiw jili juwmaġi boyinsha pitkeriwshi klass oqiwshilarini6 bilim h6m k6nlikpelerin attestaciyadan 6tkeriw h6m 1-10 klass oqiwshilarini6 klasstan-klassqa 6tkeriw, Jas pedagoglar menen islesiw, bekitilgen t6jiriybeli muġallimlerin jumislari haqqinda siyaqli bir qatar waziypalar belgilenip alinġan.

Mekteptin xojaliq isleri boyinsha direktor orinbasari Baqtiyar Tolibaev t6repinen 2020-2021-oqiw jili ushin is-reje islep shiġilġan bolip onda ja6a

oqiw jilina tayarliq, mektepti gúz-qis máwsimine tayarliq jumislarin juwmaqlaw, ayriqsha jaǵdaylardıń aldın aliw boyınsha zárúr sharalardı kórip bariw, xizmetkerlerdiń qáwipsizligin támyinlew boyınsha is-ilajlar kórip bariw, mekteptiń materialliq-texnikaliq bazasin jaqsilaw, imaratlardıń jańa oqiw jilinda tayarlıǵı boyınsha iri ońlaw jumislarin alip bariw, mektep átirapın tazalaw abadanlastiriw jumislarin, muǵallimler arasinda texnika, órt qáwipsizligi hám jol háreketi qáwipsizligi boyınsha ilajlar islew, egislik maydanshlardı, salmalardı tazalaw, japiraqlarin sipirip aliw, keleshekte mektep átirapına hár qiyli terekler hám miyweli aǵashlar otirǵiziwǵa qolaylastiriw, órt qáwipsizligin aldın aliw, órt óshiriw asbaplarin toliqtiriw ijlarin jil dawamında qadaǵalawǵa aliw, uliwma jil dawamında xojaliq islerin qadaǵalap bariw waziypalari belgilengen.

3.2 Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basqariwdiń ózine tán ózgesheliklerin anıq tájiriybeleri

Bilimlendiriw mákemesi basshısınıń basqariwdiń ózgesheliklerin anıqlawǵa baylanıslı tájiriybe jumislari Qaraqalpaqstan Respublikası mektep basshıları hám oniń orınbasarlari menen sorawnama ha'm metodikalar ótkeriw arqalı ótkerildi.

Tájiriybe jumislarin ótkeriw metodikasi.

Test - inglishe "test" "sınaq", "tekseriw" mánisin ańlatadı. Testlestiriw standartlastırılǵan metod bolıp, ayırım adamlardıń hár qıylı pazıyletlerin ólshew imkaniyatın beredi. Test ulıwma instrument bolıp, ekspertlerdiń úlken miyneti nátiyjesinde jaratıladı. Testler naǵız óz tarawı menen shuǵıllanatuǵın maman psixologlar hám pedagoglar tárepinen jaratıladı. Pedagogikada testlestiriw túsiniginiń mánisi tájiriybe-sınaq jumislarina tartılǵan respondentlerdin' psixofiziologikalıq hám jeke qásiyetleri, intellektual rawajlanıw dárejesi, bilimi, qábileti, ámeliy kónlikpe hám ilmiy tájriybelerin izertlew imkaniyatın beredi. Pedagogikalıq diagnostikada qollanılatuǵın testler járdeminde jaslarǵa materiallıq hám ruwxıy turmıs muwapıqlıǵı mazmunın túsinip jetiwge tiyisli teoriyalıq bilimleri, sonıń menen birge, áne sol maqsetke umtılıw jolındaǵı olardıń ámeliy xızmetlerin shólkemlestiriwge tiyisli kónlikpe hám ilmiy tájriybeleriniń bar ekenligi hámde qalıpleskenlik dárejelerin anıqlaw hám bahalaw imkaniyatın beredi.

Tálim shólkemi oqıwshılarnı pedagogikalıq diagnostika etiwde testler bir qatar artıqmashılıqlarǵa iye:

- nazorat ushın waqtınıń kem sarıplanıwı;
- teoriyalıq hám ámeliy bilimler dárejesin ob'ektiv sharayatta anıqlaw imkaniyatınıń beriliwi;
- ko'p sanlı respondentler menen bir waqtıń ózinde qadaǵalaw aparıwdıń múmkinligi;
- sınav nátiyjeleriniń izertlewshi (yamasa oqıtıwshi) tárepinen operativ tekseriw múmkinshiliginiń bar ekenligi;

- barlıq sınıwshılarǵa birdey quramalılıq daǵı sorawları beriw tiykarında sınaqdıń dúziliwi.

Testlerdiń túrleri. Pedagogikalıq diagnostikada testler pedagog tárepinen korrekciya nátiyjelerin aldınan joybarlaw imkaniyatın beredi. Tárbiyashi test túrleri: jabıq, ashıq, muwapıqın qoyıw, izbe-izlikti tártipke salıw, jaǵdaylı tapsırmalardı orınlaw hám t. b.

Jabıq test tapsırmaları shárt hám juwaplardan ibarat. Bunday sınaq "jabıq" dep atalıwınıń sebebi sonnda, sınıwshı oǵan berilgen juwaplardan eń tuwrısın tańlawı kerek bolıp, ol basqa qálegen juwaptı beriw múmkinshiligine iye emes. Juwap variantları tórtewden artıq bolıp, olardan tek birewi tuwrı bolıwı shárt. Tuwrı juwaptı kútilmegende tabıw múmkinshiligin imkanı barınsha tómenletiw usınıs qılınadı. Testlerdi dúziwde oǵan juwap berip atırǵan respondent óziniń bar bilimlerin isletip, barlıq juwaplardı bir shetten analiz etiwge umtılatuǵın dárejede quramalı bolıwın támiyinlew za'rur. Juwaplar mazmunı bir- birine júdá jaqın bolıwı, tuwrı juwaptı tańlawdıń «júzeki» jolı bolmawı kerek.

Mısalı:

"Jaqsılıq" túsiniginin' antonimi qanday ataladı?

- A. Jamanlıq
- V. Gıybetshilik
- S. Napa'klik
- D. Jalqawlıq

Juwap: A.

Oqıwshı-jaslardı pedagogikalıq diagnostika etiw maqsetinde jabıq testlerdi kompyuter texnologiyaları járdeminde qollaw jáne de nátiyjeli ta'sir beriwı múmkin. Pedagogikalıq diagnostikada ashıq test tapsırmaları sınıwshıǵa óz

juwapın beriw imoniyatını beredi. Bunday testler gılt sózi (sózler) qaldırılğan gáp formasında dúziledi.

Mısalı:

1. Didaktik testler... múmkinshilik beredi.

Juwap: oqıwshılar bilimi hám kónlikpesin bahalawğa

2. Ashıq testler dep... qaldırılğan, juwap variantları berilmegen tapsırmalarğa aytıladı.

Juwap: gılt sózi

Muwapıqın qoyish test tapsırmalarında bir kompleks elementleriniń ekinshi kompleks elementlerine sáykesligi ornatıladı.

Mısalı: Pedagogikalıq texnologiyanıń ábzelligi:

A. Oqıtıwdıń joybarlawtırılğan nátiyjelerine kepillikli erisiw:

V. Oqıw maqsetlerin islep shıǵıw;

S. Oqıw jaravonını ańlatıw;

D. Oqıtıw nátiyjelerin bahalaw.

Juwap: A.

Izbe-izlikti tártipke salıw test tapsırmaları talap etilgen algoritmda (izbe-izlilikde) atqarılıwına tiyisli bilim hám joybarlawğa tiyisli kónlikpelerdiń bar ekenligin tekseriw múmkinshiligin beredi. Juwap beriwde indekslerdi izbe-izlik tiykarında jaylastırıwı talap etiledi.

Mısalı: Pedagogikalıq korrekciyanıń o'tkiziwge tayarlıq tın' tiykarǵı basqıshların izbe-iz kórsetiń:

A) Pedagogikalıq korrekciya maqseti

B) Pedagogikalıq korrekciyanı o'tkiziwden kútiletuǵın nátiyje

C) Pedagogikalıq korrekciyanı o'tkeriwge oqıwshı(lar)dıń munasábeti

D) Oqıwshıda korrekcion ózgerisler bolıwına mútajlik

E) Oqıwshını korrekciyadan kútilip atırǵan nátiyje menen tanıstırıw

F) Pedagogikalıq korrekciyanı bahalaw kriteriyaların belgilew

G) Pedagogikalıq korrekciyanı ótkeriw ushın materiallıq-texnikalıq bazasın úyreniw

H) Pedagogikalıq korrekciyanın' mazmunın belgilew

I) Pedagogikalıq korrekciya nátiyjesi hám maqsetine muwapıq tiykarǵı wazıypalardı belgilew

J) Pedagogikalıq korrekciya kartasın tayarlaw

Juwap: B, A, D, E, C, G, I, F, H, J

Test metodı boyınsha alınǵan nátiyjelerdi reyting sisteması tiykarında bahalaw maqsetke muwapıq bolıp, oǵan kóre test sorawları hámde olardıń muǵdarına muwapıq juwaplar sanı 100 procent dep qabıl etiledi. Respondentlar tárepinen berilgen sorawlarǵa qaytarılǵan unamlı mazmundaqı juwaplar sanı tómendegi ko'rsatkishler menen bahalanadı:

- 1) 100-86 procent-joqarı dáreje;
- 2) 85-70 procent - orta dáreje;
- 3) 69 -55 procent - tómén dáreje;
- 4) 55 procentten kem - o'te tómén dáreje.

Pedagogikalıq testlerge qoyılatuǵın tiykarǵı talaplar. Pedagogikalıq ámeliyatda hám ilimiy-pedagogikalıq izertlewler processinde oquvchilarnı pedagogikalıq diagnostika etiw maqsetinde tayarlanatuǵın testler nátiyjeli qollanıwı ushın bir qatar metodik talaplarǵa juwap beriwi za'rúrli esaplanadı. Testlerdi tayarlaw hám olardı pedagogikalıq iskerlikte qollash ushın bir qatar metodik talaplarǵa ámel qılıw za'rúrli. Sebebi bul shártlerdiń qandayda-birinń

atqarılmaslıgı test metodu járdeminde alınatuǵın nátiyjelerdiń xaqqonıylik hám isenimlilik dárejesin keskin tómenletip jiberedi. Testlerde " shama menen", " derlik", " kóp qallarda" sıyaqlı uǵımsız túsiniqlerden paydalanıw usınıs etinmeydi, sebebi hár bir insan bunday sóz dizbegilami hár qıylısha túsiniwi múmkin. Pedagogikada, tiykarınan, oqıwshılar bilimin ólshewge, tálim shólkemine oqıwǵa kiriwge tayınlıqdı tekseriwge qaratılǵan didaktik testler, kasiplik tálimge tayınlıqdı shıyewge qaratılǵan intellekt testleri, dıqqat jáne onı jıynawdı úyreniwge qaratılǵan testler hámde sociallıq testlerden paydalanıladı. Testlerdi dúziw ushın anıq tálim-tárbiyalıq maqsetler anlatpararı, olardıń kategoriyaları tiykar boladı. Tálim mákemelerinde tárbiyashi hám pán oqıtıwshıları tárepinen tálim-tárbiya processinde isletiletuǵın testler diagnostik ayrıqshalıq ına iye bolib, olardıń nátiyjelerine qarap keyingi pedagogikalıq processlerdi rejlestirirw názerde tutıladı. Tálim mákemelerinde oqıwshılar menen tárbiyalıq jumıs processinde testlerden úzliksiz túrde paydalanıw tárbiyalıq korrekcion jumıstıń tiykarǵı qásiyetlerinen biri esaplanadı. Test sorawlarına juwap beriw yamasa test tapsırmaların orınlawdı reglamentlestirirw zárúr.

Mısalı, Internet tarmaǵındaǵı maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda, testlestirirw processinde tómendegi ortasha waqıt parametrlerine ámel etiliwi maqsetke muwapıq esaplanar eken: matematika - 65 sek., tiller - 32 sek., social hám tábiy pánler — 41 sek. terminlerdi biliw - 20 -25 sek., sızılma hám sxemalardı túsiniw — 90 sek., hár qıylı sırtqı kórinislerdi túsiniw - 90 -120 sek.

Pedagogikalıq testlerdiń tapsırma hám sorawları tómendegi talaplarda óz ko'rinishin tabıwı kerek:

a) testti qollanılıwınıń maqseti, ob'ekti, predmeti hám qollanılıw salasınıń anıqlıǵı. Diagnostika etiletuǵınlardıń sociallıq ortalıǵı, etnopedagogikalıq qásiyetleri, olardıń ulıwma sanı, jası, maǵlıwmatı, jınsı, kásiplik bilim tarawı sıyaqlı faktorlar esapqa alınıwı zárúr;

b) testtiń qollanılıw rejimi anıq háreket algoritminde belgilengen bolıwı. Testtiń juwap betleri hám sorawnamalar pedagog tárepinen jıynalıp arnawlı

tayınlıq qa iye bolmağan kafedra (bólim) laborantı tárepinen kompyuterge kiritilip nátiyjelerdi analiz etiwge tayarlaw imkaniyatınıń bar ekenligi;

v) juwaplar (nátiyjeler)di esaplaw rejiminiń statistikalıq tárepten tiykarlangan usıllarda ámelge asırılıwı hám ballarda yamasa stenllarda bahalanıwı. Diagnostika nátiyjesinde qabıl etiletuǵın juwmaqlar, pedagogikalıq pikirler hám shamalardıń haqıyqıylığı ilimiy ko'z-qarastan yamasa tájiriyyeden kelip shıǵıp tiykarlanıwı;

g) o'lshenip atırǵan obekt jáne onıń strukturalıq bólekleri diagnostika metodı formalarınan' diagnostika etilmeytuǵın taraw ushın reprezentativligi. Basqa pedagog-izertlewshilerdiń usı metodtı ózlerinin' ilimiy-ámeliy xızmetlerinde qóllaw múmkinshiligin ıyelewleri hám zárúr waqıtta, jeke standartlardı isley alıwları:

d) testtin' tapsırma hám sorawlarda diagnostika qılınıp atırǵan respondent juwaplarınıń obektiv baqlaw quralları. "Raslıq", "shın júrekten" yamasa "ótirik" shkalalarınıń bar ekenligi alınatuǵın nátiyjelerdiń ob'ektivligini támiyinleydi. Shaxsda qandayda-bir ayırıqshalıq qalıpleskenlik dárejesin ólshewde "raslıq", "shın júrekten" shkalalarınıń tómenligi yamasa "ótirik" shkalasınıń bálentligi optant juwapların interpretatsiya etilmewine tiykar bole aladı;

e) o'lshew hám bahalaw menen baylanıslı bolǵan pedagogikalıq diagnostika metodlarınıń tapsırma hám sorawlarınıń standart talaplarǵa juwap beriwi udayı tákirarlanatuǵın túrde tekserilip turılıwı.

Sáwbet metodi

Sáwbet metodi aldınan tayarlangan sorawlar arqalı oqıwshı menen tikkeley baylanıs processinde zárúr maǵlıwmatlardı alıw múmkinshiligin beredi. Sáwbet oqıwshı haqqındaǵı maǵlıwmatlardı tek ǵana onıń o'zi, bálki oqıtıwshılar, onıń ata-anası gruppadaǵı basqa oqıwshılar, yaǵnıy oqıwshının' jaqın sociallıq ortalıǵı menen de ótkeriliwi múmkin. Sáwbet oqıwshılar menen baslangısh tanısıw maqsetinde de uyımlastırıladı.

Sáwbet salıstırǵanda standartlastırılǵan yamasa erkin tárzde ótkeriliwi múmkin. Standartlastırılǵan sáwbet qatań reglament tiykarında, anıq sorawlar járdeminde o'tkizilip, ayırım ádebiyatlarda "soraw-juwaplar metodi" dep te júritiledi. Usı metod pedagogikalıq diagnostikanıń basqa metodları arqalı toplanǵan maǵlıwmatlardı toltırıw hám bayıtıw menen birge, olardıń qaysı dárejede ob'ektiv hám tuwrı ekenligin tastıyıqlawǵa da xızmet etedi. Sonın' menen birge, soraw-juwap processinde respondentlar menen tikkeley baylanıs ornatiw, naverbal kommunikaciya kanalları arqalı qosımsha maǵlıwmatlar alıw, yaǵnıy olardıń awhali, túsi hámde júz ańlatpaların baqlaw, júris-turısların analiz etiw múmkinshiligi júzege keledi.

Bunıń nátiyjesinde ámeldegi jaǵdaydıń o'zinen berilip atırǵan juwaptıń qaysı dárejede ob'ektiv hám tuwrılıǵın analiz etiw múmkin boladı. Mısalı, standartlastırılǵan sáwbet metodınan jaslar tárbiyasında materiallıq hám ruwxıy turmıs muwapıqlıǵı qalıpleskenligin anıqlawda tómendegi sorawlar usınıs etiliwi múmkin:

1. Bilesizbe, insanniń ómiri ushın eń za'rúrli baylıq ne esaplanadı: materiallıq pa yamasa ruwxıy?
2. Sizin'she, materiallıq hám ruwxıy turmıs uyǵınlıǵı insanniń ómirindegi qaysı iskerlik tarawlarında sawlelenedi?
3. Jeke siziń turmısın'ızda materiallıq hám ruwxıylyq qaysı dárejede uyqaslasadı (1 balldan 10 ballǵa shekem aralıq da bahalań)?
4. Sizin'she insan ruwxıy-etikalıq sapalarǵa iye bolmastan da materiallıq párawanlıq qa jetiwi múmkin be?

Erkin sáwbet. Bunday sáwbet sorawları aldınan joybarlawtırilmaydı. Baylanıs erkin jaǵdayda o'tkizilip, rejedegi ge qaraǵanda ko'birek maǵlıwmat alıw múmkinshiligi tuwıladı. Biraq, bunda alınǵan maǵlıwmatlarǵa qayta islew beriw anagurlım qıyınlasadı. Pedagog sáwbetti kerekli tárepke jóneltire alıwı, sáwbetlesiniń psixikalıq jaǵdayına qaray sáwbet tempin, uyǵınlıǵın hám

bağdarın ózgeritiwi za'rúrli áhmiyetke iye boladı. Pedagogikalıq diagnostikada Sáwbet metodınan paydalanıw ushın bolajaq sáwbetti joybarlawda tómendegi shártlerdiń atqarılıwına itibar qaratılıwı za'rúrli esaplanadı:

- Sáwbet ushın aldınnan sorawlar dizimin dúziw;
- Sáwbet ótkeriw waqıtı hám jayın aldınnan belgilew;
- Sáwbet qatnasıwshılarınıń sanı hám kásipleri tuwrısında maǵlıwmat iyew;
- erkin so'ylesiw ushın qolay sharayat jaratıw;
- hayyar bolmaw;
- respondenttin' xarakterologiyalıq qásiyetlerin esaplaǵa alǵan halda sáwbet aparıw;
- Sáwbet nátiyjelerin asıǵıslıq penen analiz etiw, salıstırıw, tiyisli juwmaq shıǵarıw hám kerek bolsa qosımshalar kirgiziw.

Sáwbet nátiyjesin bahalaw kriteriyaları pedagogikalıq diagnostikada sáwbet metodınan paydalanǵanda respondentlerdin' juwapları mazmunlıq jaǵınan úyrenilip tómendegishe bahalanıwı usınıs etiledi:

1) sorawlar mánisi tolıq túsirilgen, olarǵa juwap qaytarıwda qıyınshılıq larǵa dus kelinbegen; ózbetinshe, logikalıq pikir júrgizilgen; jeke ko'z qaraslar dáliller, o'mirlik mısallar menen tiykarlanǵan; jazba hám awızsha sóylew ilmiy tájriybeleri oz'lestirilgen jaǵdayda - joqarı dáreje yamasa 3 ball;

2) sorawlar ma'nisin azraq an'laǵan, olarǵa juwap qaytarıwda ayırım hallarda qıyınshılıq sezilgen, pikirdi tolıq bayanlawǵa umtılw bar, birpara orınlarda turmıslıq mısallar keltirilgen, awızsha hám jazba sóylewde kemshilikler kózge taslanǵan jaǵdayda - orta dáreje yamasa 2 ball;

3) ayırım sorawlardıń ma'nisi an'lanǵan, olarǵa juwap qaytarıwda saldamlı qıyınshılıq larǵa dus kelingen, pikirler bir- biri menen logikalıq baylanıspaǵan, ózbetinshe pikirlew ko'zga taslanbaǵan jeke pikirlewler turmıslıq mısallar menen

bayıtılmağan, awızsha hám jazba sóylewde ayqın qátelerge yamasa jol qoyılğan jaǵdaylarda - tómen dáreje yamasa 1 ball.

Anketalastırıw metodı

Anketalastırıw (francuzsha «tekseriw» mánisin ańlatadı) - belgili bir izbe-izlik tiykarında, maqsetli túrde hám belgili tártip tiykarında qoyılğan sorawlar yamasa tastıyıqlar kompleksi bolıp olar ashıq jabıq yamasa aralas túrlerge bólinedi. Eger juwaplar variant aldınan berilgen bolsa, bul jabıq anketa dep ataladı. Juwaplar variant berilmagan bolıp, respondent ózi erkin túrde juwap beriwi kerek bolsa, bul ashıq anketa dep ataladı.

Anketa metodı jaratılğan ilimiy boljawdıń jańalıǵın biliw, anıqlaw oqıwshılardıń jalǵız yamasa toparlardaqı pikirleri, ko'z qarastarın, qádiriyatların mútajlik hám qızıǵıwshılıq ların, keleshek árman tileklerin biliw hám tiyisli juwmaqlar shıǵarıw, usınıslar beriw maqsetinde o'tkeriledi. Atap aytqanda, jaslardıń teoriyalıq bilim, ko'nlikpe hám ilmiy tájriybelerge iyeliklerin anıqlawda da anketalastırıw metodınan keń paydalanıw múmkin ekenligin aytıw kerek. Anketalar "awızsha túrde dáslepki social hám sociallıq- psixologik maǵlıwmatlardı qolǵa kirgiziwge múmkinshilik jaratıwshı qural, soraw túri" esaplanadı.

Anketa sorawların tayarlawǵa qoyılatuǵın tiykarǵı metodik talaplar. Pedagogikalıq diagnostikada qollanıwı múmkin bolǵan anketalarnı tayarlaw eki basqıshqa ámelge asırılıwı múmkin:

1-basqısh. Anketa mazmunı hám baǵdarı belgilenedi. Bunda anketanın' mazmunı jaslardıń materiallıq hám ruwxıy turmısına muwapıqlıǵına erisiwge bolǵan munasábetleri, málim bir baǵdarda teoriyalıq hám ámeliy bilim kónlikpe hámde ilmiy tájriybelerge iyeliklerin anıqlawǵa xızmet etiwshi sorawlardan ibarat bolıwı maqsetke muwapıq esaplanadı. Sorawlardı tańlawda jaslardıń turmıshlıq xızmetleri (bilim, tájiriye, huquqı, júris-turısları, bul háreketlerge tásir etiwshi faktorlar hám motivlar, sociallıq bolmısqa bolǵan munasábetleri, olar tárepeden materiallıq hám ruwxıy turmısqa berilgen bahalar) ǵa súylene otırıp jumıs ko'rildi.

2-basqish. Usı basqish anketa sorawları tipin tańlaw menen baylanıslı boladı. Anketada berilip atırǵan sorawlar óz mánisine kóre tiykarǵı, baǵdarlawshı, baqlaw yamasa anıqlastırıw sıyaqlı qásiyetlerinde o'z kórinisin tabadı. Tiykarǵı hám baqlaw ayırıqshalıqına iye bolǵan sorawlardan ibarat anketa eki variantda usınıs etiliwi múmkin, yaǵnıy teoriyalıq bilimler dárejesin anıqlawǵa xızmet etiwshı kónlikpe hám ilmiy tájriybeler dárejesin anıqlawǵa múmkinshilik jaratıwshı anketalar. Anketalastırıw metodınan nátiyjeli paydalanıw ushın anketa sorawların tayarlawda belgili talaplarǵa boysınıw kerek. Mısalı, anketa sorawların tańlawda respondentlar múmkinshiligi barınsha etikalıq sipatların tuwrıdan-tuwrı bahalaw talap etilmewine háreket etiw kerek. Sorawlar tuwrıdan-tuwrı beriliwi anketalastırıwdın' natiyjeliligin túsiriwi múmkin. Bunnan basqa, ha'r bir respondent juwap beriwde kemshiliklerin jasırwǵa háreket etiw itimalı ko'p bolǵanlıǵı sebepli, onıń juwaplarında "shın júrekten"lik azayıwı múmkin. Bul da, óz ornında, anketalastırıwdın' natiyjeliligine unamsız tásir kórsetedi. Solay etip, anketalar bir qatar artıqmashılıqlar menen birge tómendegi ayırım kemshiliklerden jiraq emes, yaǵnıy:

- 1) respondentlerdin' sorawlarǵa ashıq yamasa tuwrı juwap bermewi;
- 2) respondentlerdin' sorawlarǵa juwap beriwge saldamlı jandaspawı;
- 3) sorawlar mazmunınıń qa'te túsiniwi.

Bul sıyaqlı unamsız jaǵdaylardı saplastırıw anketalastırıw processinde pedagogikalıq diagnostikanıń basqa metodlarınan paydalanıw kerekligin talap etedi.

JUWMAQ

Biz magistrlik dissertaciya jumısımızdıń temasin ulıwma orta bilim beriw mekleplerinde basqarıwdıń ózine tńn ózgeshelikleri dep alǵanbız. Basqarıw hár qanday jámiyetti turmıstıń ba'rshe tarawlarına ta'n bolg'an na'rse esaplanadı. Ha'zirgi sharayattag'ı basqarıw sotsiallıq ha'm jeke mu'kke tiykarlang'an. Basqarıw aldına qoyılǵ'an maqset miynetkeshlerdin' materiallıq ha'm ruwxıy mu'tajliklerin rawajlandırıw ha'm qa'liplestiriwden ibarat. Jámiyetti miynetkeshlerdin' ózleri, ishshiler, diyqanlar ha'm zıyalılar basqaradı. Basqarıw olardıń ma'plerin ko'zlegen halda a'melge asırıladı. Sonı da aytıw kerek, ha'zirgi ku'ndegi basqarıw birinshi gezekte insanlardıń ekonomikalıq ha'm materiallıq jag'dayın jámiyetlik iskerligin olardı qa'diriyatlarımız ruwxında ta'rbiyalawdı na'zerde tutadı. Jámiyetimizdin' rawajlanıwı joqarı aqlıy potentsialǵ'a iye bolg'an jámiyetimiz ag'zalarınń oy-o'risi, ruwxıy ma'deniyatı qanshelli joqarı bolsa, sonshelli joqarı da'rejede a'melge asırıladı. Jámiyetlik ta'rbiyanı, ilim beriwdi, xalıqqa ma'deniy xızmet ko'rsetiwdi ilimiy tiykarda basqarıw za'ru'rliǵı a'ne sonnan kelip shıǵ'adı.

Jámiyettin' ruwxıy turmısın basqarıw aldına qoyılǵ'an maqset bolsa ilim ag'artıwshılıqtı, ma'deniyattı, ha'r ta'repleme kamal tapqan, joqarı da'rejedegi pa'n ha'm aqlılı jetiliskeń insanlardı ta'rbiyalap jetistiriwden ibarat. Sonı da aytıp o'tiw kerek, basqarıw rawajlanıwının' ha'r qanday basqıshında jámiyetke ta'n bolg'an ishki qa'siyet bolıp, bul qa'siyet ulıwma qa'siyetke iye bolg'ang halda insanlardıń sotsial jámiyetshilik miynetinen, turmıs ha'm miynet protsessinde o'z-ara baylanısta bolıw, o'z materiallıq ha'm ruwxıy iskerliginin' o'nimin almastırıw za'ru'rliǵınen kelip shıǵ'adı.

Miynet jámiyetlik miynet bolg'an, ha'zir de sonday ha'm bunnan bılay da ha'miyshe jámiyetlik miynet bolıp qala beredi. İnsanlar ta'biyatının' qudiretli jetiliskeń ra'wishte qarama-qarsı turıs, ta'biyattan tirishilik quralların o'ndirip alıw ushın du'nyag'a kelgen waqıtlarınan baslap-aq birgelikte miynet qılıwları, ja'ma'a't bolıp birlesiwleri lazım boldı. Biraq ta'rtip, miynet bolmasa, insannın' jámiyettegi ornı ha'm wazıypaları tayın bolmasa, miynet ja'ma'a'ti bolıwı mu'mkin emes. Ta'biyiy basqarıwsız, belgili ta'rtipti ornatpastan ha'm

qollap quwatlamastan turıp, miynet iskerligin, a'sirese ken' orınlarda a'melge asırıp bolmaydı. Adamlardıń tek miynet iskerligi emes, ba'lkim olardıń ja'miyetlik minez-xulqı da ta'rtipke salıp turılıwı kerek. Qullası basqarıw ha'r qanday ja'miyetke, sotsial turmıstın' ba'rshe tarawlarına ta'n bolg'an na'rse.

Magistrlik dissertatsiya jumısımızdı orınlawda kirisiw, u'sh bap juwmaq ha'm paydalang'an a'debiyatlar diziminen ibarat etip jobalastırdıq, jumıstı joba boyınsha izbe-iz orınladıq. Jumıstın' birinshi babı ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde bassılıq etiwdin' teoriyalıq tiykarları u'lken u'sh bo'limde orınladı. Bo'limlerde ulıwma bilim beriw mekteplerine bassılıq etiw o'zgeshelikleri, bassılıq etiwde ishki qadag'alaw jkmıslarının' tutqan ornı, is usılları ken' so'z etildi. Jumıstın' bul babında orta mekteplerde klastan tıs isler arqalı ka'sipke bag'darlaw jumısları so'z etildi.

Magistrlik dissertatsiya jumısımızdın' ekinshi babında ulıwma bilim beriwshi orta mekteplerge bassılıq etiwdin' o'zine ta'n o'zgeshelikleri o'z sa'wleleniwın taptı. Bul bo'limde mekteplerge bassılıq etiwde mektep jumısların jobalastırıw, pedagog xızmetkerlerdin' qa'nigeligin jetilistiriw sonday-aq mekteplerde klastan tıs ta'rbiyalıq islerdi basqarıwdın' ha'r qanday o'zgeshelikleri so'z etildi.

Dissertatsiya jumısımızdın' u'shinshi babında ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basqarıwdın' bir neshshe jolları ha'm usılları so'z etildi. Bul bapta mekteplerge bassılıq etiwdin' shart sharayatları ta'lim-ta'rbiyalıq jumıslardı jobalastırıw alıp barıwdın' aldın'ı qatarlı is ta'jiriybeleri ko'rstilgen.

Paydalangan ádebiyatlar dizimi.

1. Qosimov Ğ. Tashkilot va tashkiliy boshqarish nazariyasi. – T.: 2006.
2. Murakov I.U., Saifnazarov I.S. Menejment asoslari. – T.: 1997.
3. Abduraxmonov Q. Personalni boshqarish. – T.: Sharq, 1997.
4. Egorshin A.P. Upravlenie personalom: Uchebnik dlya vuzov. izd. – Nijniy Novgorod.: NIMB, 2001.
5. Karimov I.A. Buyuk va muqaddassan mustaqil Vatan. O'zbekiston mustaqilligining 22 yilligiga bag'ishlangan maruza. T.: O'zbekiston, 2013
6. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. T.: O'zbekiston, 1991.
7. Mirziyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - T.: O'zbekiston, 2017.
8. Mirziyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib - intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatini kundalik qoidasi bolishi kerak. - T.: O'zbekiston, 2017.
9. Mirziyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini taminlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. -T.: O'zbekiston, 2017.
10. Mirziyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: O'zbekiston,
11. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik- har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bolishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil yakunlari va 2021 yil istiqbollariiga bag'ishlangan majlisdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi// Xalq so'zi gazetasi.
12. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. “O'zbekiston” .
13. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob xalqimiz bilan birga qoramiz. “O'zbekiston” 2017

14. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yonalishi bo'yicha harakat strategiyasi. 7 fevral 2021 yil.
15. Sayfnazarov I. Bozor iqtisodiyoti va xodim komoloti. – T.: 1998.

Sabaqliq hám oqiw qollanbalari:

16. Abdukarimov G, Xolova E va boshqalar. Fuqarolik jamiyati institutlari salohiyatini mustahkamlash, jamiyatning huquqiy madaniyati va ijtimoiy faolligini oshirishga oid O'zbekiston tajribasi. T., "Fan va texnologiya". 2016.
17. Abdurahmonov Q., Odegov Yu. va boshqalar. Personalni boshqarish. Toshkent: Sharq, 1998.
18. Abdurahmonov Q. H., Rahimova D.N. va boshqalar. Davlat xizmati personalini boshqarish. Toshkent: Akademiya, 2005.
19. Adizova T. M. Boshqaruv muloqoti. Toshkent: Nizomiy nomli TDPU, 2000.
20. Azamov Q., Jumaev Sh. Manaviyat va marifat ishi. T.: 2009.
21. Begimqulov U.Sh. Pedagogik talim jaraenlarini axborotlash-tirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliëti. Ped. fan. diss. S.-Pb.-1996.
22. Begmatov A., Rustamova R. Milliy g'oya targ'iboti va madaniy-marifiy tadbirlar. – Toshkent, «Manaviyat», 2007.
23. Ziymuhámmadov B. Pedagogik mahorat asoslari. T.: "Tib-Kitob", 2009.
24. Lafasov M. va boshqalar. Mustaqillik va manaviy-tarbiyaviy ishlar. T.: "Moliya va iqtisod" 2007.
25. Musurmanova O. Manaviy qadriyatlar va yo'shlar tarbiyasi.-T.: "O'qituvchi", 1999 Tog'aev Sh. G'oyaviy talim-tarbiyada falsafaning wrni. –T.: "STAR-POLIGRAF", 2010.
26. Komilov N., Begmatov A., Quronov M. Rahbar va xodim. Toshkent: Akademiya, 1997.

27. Krichevskiy R.L. Esli vi – rukovoditel. M.: Delo, 1994.
28. Sekretı umelogo rukovoditelya /Sost. I.V.Lipsits. M.: Ekonomika, 1991.
29. Turgunov S.T. Zamonaviy maktab rahbarlarining funktsional vazifalari. Namangan: NVPQTMOI, 2003.
30. Turgunov S.T. Boshqaruv jaraënida tarbiyaviy munosabatlar // UWTM. № 2. 2002.
31. Turgunov S.T. Talim muassasi rahbarlari boshqaruv faoliyati samaradorligining nazariy asoslari // Kasb-hunar talimi. 2003.

Internet saytlari:

1. www. tdpu. uz
2. www. pedagog. uz
3. www. Ziyonet. uz
4. www. edu. uz
5. dpu-INTRANET. Ped
6. <http://www.ziyonet.uz>
7. <http://www.gov.uz>
8. <http://www.nopma.uz>
9. <http://www.yuridlit.ru>
10. <http://www.allpravo.ru>
11. <http://www.troek.net/zakaz.htm.ru>

A'jiniyaz atindag'ı NMPI Magistratura bólimi «Bilimlendiriw mekemelerin basqariw» qániygeligi II-basqish magistranı M.Erejepov Magistrlik dissertaciya jumısına

Sın pikir

Magistr dissertaciya jumısı temasın «Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basqariwdıń ózine tán ózgeshelikleri» dep alǵan.

M. Erejepovtıń magistrlik dissertaciya jumısı teması házirgi ku'nde og'ada aktual temalardıń biri bolıp esaplanadı.

Magistrlik dissertaciya jumısın orınlawdı kirisiw, úsh bap, juwmaq, paydalanǵan ádebiyatlar diziminen ibarat etip jobalastırǵan. Jumisti orınlawdı joba boyınsha izbe-iz sistemalı, ilimiy tiykarda alıp barǵan. Magistrlik dissertaciya jumısında mashqalanıń tiykarǵı máseleleri názerde tutilǵan. Talaba tema boyınsha oǵada kóp ádebiyatlardı u'rengen, u'yrengen ádebiyatlarındaǵı maǵliwmatlardı óz ilimiy jumısında sheber paydalanǵan. Jumistiń hár bir bóliminiń aqırında juwmaqlawshi pikirler berilgen, jumıstıń birinshi babında mashqalanıń aktuallıǵı, maqseti, jumıstıń aldında turǵan waziypalar, izertlew jumisiniń ilimiy jańalıqları, izertlew obiekti, jumıstıń ilimiy-ámeliy áhimiyeti, jumisti orınlawdaǵı paydalanǵan ilim izertlew metodları, jumıstıń metodologiyalıq tiykarların ju'dá anıq sáwlelendire alǵan.

Jumistaǵı ilimiy jańalıqlardı, metodikalıq kórsetpelerdi, usınıslardı bilimlendiriw mekemeleri xizmetkerleri óz xizmet waziypalarında basshiliqqa alsa maqsetke muwapiq boladı. Magistrlik dissertaciya jumısınıń nátiyjelerin tálim-tárbiya mekemeleri xizmetkerleri ushin metodikalıq qollanba etip baspadan shıǵarsa álbette ku'ndelikli turmısta pedagog xizmetkerlerdiń paydalaniwi ushin oǵada bahalı qollanba bolıwi sózsiz. Jumis magistrlik dissertaciya jumislarin orınlaw talaplarına toliq juwap beredi. Magistrlik dissertaciya jumisin mámleketlik atesstatsiya komessiyası aldında qorǵawǵa jiberiwge boladı.

Sın pikir beriwshi

doc. S.Sayitbekova
qol tańbasın tastıyqlayman
K.B. inspektor

A`jiniyaz atindag`ı NMPI Magistratura bólimi
«Bilimlendiriw mekemelerin basqariw» qániygeligi

II-basqish magistrantı M.Erejepov

Magistrlik dissertaciya jumısına

Sın pikir

Dissertaciya jumısı temasın « Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basqarıwdıń ózine tán ózgeshelikleri » dep tańlağan. Magistrlik dissertaciya jumısı teması házirgi kúnde oǵada aktual temalardıń biri bolıp esaplanadı. Dissertaciya jumısın orınlawdı kirisiw, úsh bap, juwmaq, paydalanǵan ádebiyatlar diziminen ibarat etip jobalastırǵan. Jumistı orınlawdı joba boyınsha izbe-iz sistemalı, ilimiy tiykarda alıp barǵan. Magistrlik dissertaciya jumısında mashqalanıń tiykarǵı máseleleri názerde tutilǵan. Magistrant tema boyınsha oǵada kóp ádebiyatlardı u`rengen, úyrengen ádebiyatlarındaǵı maǵliwmatlardı óz ilimiy jumısında sheber paydalanǵan. Dissertaciya umısınıń hár bir bóliminiń aqırında juwmaqlawshi pikirler berilgen, jumistıń birinshi babında mashqalanıń aktuallıǵı, maqseti, jumistıń aldında turǵan waziypalar, izertlew jumisiniń ilimiy jańalaiqlari, izertlew obiekti, jumistıń ilimiy-ámeliy áhimiyeti, jumisti orınlawdaǵı paydalanǵan ilim izertlew metodları, jumistıń metodologiyalıq tiykarların ju`dá anıq sáwlelendire alǵan. Jumistaǵı ilimiy jańalılardı, metodikalıq kórsetpelerdi, usınıslardı bilimlendiriw mekemeleri xizmetkerleri óz xizmet waziypalarında basshiliqqa alsa maqsetke muwapiq boladı. Dissertaciya jumısınıń nátiyjelerin tálim-tárbiya mekemeleri xizmetkerleri ushin metodikalıq qollanba etip baspadan shıǵarsa álbette ku`ndelikli turmista pedagog xizmetkerlerdiń paydalanıwi ushın oǵada bahalı qollanba bolıwi sózsiz. Jumis magistrlik dissertaciya jumislarin orınlaw talaplarına toliq juwap beredi. Magistrlik dissertaciya jumisin mámleketlik atesstatsiya komessiyasi aldında qorǵawǵa jiberiwge boladı.

Sın pikir beriwshi

doc. T. Saparov

20__ j.

A`jiniyaz atindag`i Nókis Ma`mleketlik
pedagogikalıq instituti «Magistratura» bólimi
5A110903 Bilimlendiriw mákemelerin basqarıw
qánigeligi 2-kurs magisranti M.Erejepovtıń
«Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde
basqarıwdıń ózin tńn ózgeshelikleri» temasında
jazg`an magistrlik dissertaciyasına ilimiy basshi

JUWMAQLAWSHI PIKIRI

Erejepov Maxsud Magistrlik dissertaciya jumisi temasin «Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basqarıwdıń ózin tńn ózgeshelikleri» dep tańlağan. Magistrlik dissertaciya jumisi házirgi kúnde oǵada aktual temalardıń biri bolıp esaplanadı. Sebebi mektep jaqsi nátiyjege erisiwde oni tuwri basqarıw arqalı ámelge asiriladi. Basqarıw tek ǵana islep shıǵarıwǵa tńn bolǵan process emes. Báلكi social tarawlar, sonıń menen, tálim sistemasında da basqarıwdıń durıs shólkemlestiriw júdá zárúr. Házirgi kúnde jalǵız pedagogikalıq processti basqarıw háreketi kúsheydi. Bul bolsa intellektual dárejesi joqarı kadrlardı qalıplestiriw ushın júdá zárúr bolıp tabıladı. Aldı menen, basqarıwdıń social mazmunın túsiniw alayıq. Basqarıw belgili bir obiektke shólkemlestiriwshilik, rejeli, sistemalı tásir kórsetiwshi process esaplanadı. Tálim-tárbiya mákemeleri pedagoglarınıń xizmetin basqarıw tálim-tárbiya mákemesiniń xizmet ózgesheliklerine kóre pedagogikalıq processti rejlestiriw, shólkemlestiriw, xoshametlew, nátiyjeli qadaǵalaw hám analiz qılıw maqsetinde ámelge asırılıwshı basqarıw xızmeti bolıp esaplanadı.

Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiw ózgeshelikleri haqqında túsiniw beriwge, uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiwde ishki qadaǵalawdıń tutqan ornin aniqlawge, mekteplerde basshiliq etiwde jumislarin jobalastiriwǵa, uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiwde pedagog-xizmetkerlerdiń qánigeligin jetilistiriwdiń áhmiyetin ashıp beriwge, uliwma orta bilim beriw mekteplerinde klasstan tıs tárbiyalıq islerge basshiliq etiw ózgesheliklerin hár tárepleme aniqlawǵa háreket etken.

Demek, biziń pikirimizshe, basqariwdiń ózine tńn ózgesheligi – bul basqariwda nátiyjeli alıp bariwda, mekemeniń aldina qoyılǵan maqsetlerine arqalı alıp barılatuǵın process. Sonday-aq, biz tálim-tárbiya mákemelerin basqariwdaǵı ózin tńn ózgesheliklerin mektepler misalında anıqlaw arqalı qaysı basqariw procesi qanday nátiyje beretuǵınlıǵı anıqlansa boladı. Jumistiń maqsetin uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basqariwdiń ózine tńn ózgesheliklerin anıqlaw hám analiz etiw dep belgilengen.

Izertlew waziypalari sipatında uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiw ózgeshelikleri haqqında túsinik beriw; uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiwde ishki qadaǵalawdıń tutqan ornin anıqlaw; mekteplerde basshiliq etiwde jumislarin jobalastiriw; Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiwde pedagog-xizmetkerlerdiń qanıgeligin jetilistiriwdiń áhmiyetin ashıp beriw; Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde klasstan tis tárbiyalıq islerge basshiliq etiw ózgesheliklerin anıqlawdı alǵan.

Birinshi babı “Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshiliq etiwdiń teoriyalıq tiykarlari” dep atalǵan bolıp onda uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiw ózgeshelikleri haqqında túsinik, uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiwde ishki qadaǵalawdıń tutqan ornı, uliwma bilim beriwshi orta mekteplerde klasstan tis isler arqalı kásipke baǵdarlaw ilajlarına basshılıq etiw ma’seleleri ashıp beriledi.

“Uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basqariwdiń ózine tńn ózgeshelikleri” atalǵan ekinshi babında mekteplerde basshılıq etiwde mektep jumislarin jobalastırıw, uliwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiwde pedagog-xizmetkerlerdiń qanıgeligin jetilistiriw, uliwma orta bilim beriw mekteplerinde klasstan tis tárbiyalıq islerge basshılıq etiw ózgesheligi, uliwma orta bilim beriw mektebi oqıwshılarınıń oqıwdan bos waqıtların mazmunlı ótkeriwde klasstan tis hám mektepten tis alıp barılatuǵın tárbiyalıq islerge basshılıq etiw haqqında keńirek toqtalıp ótıledi.

Úshinshi bap “Uliwma orta bilim beriw mekteplerge basshiliq etiw tájiriybelerinen” dep atalıp ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiw nátiyjeligin anıqlaw mazmunı, ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde basshılıq etiw tájiriybesi hám onıń analizi nátiyjeleri analizi keltiriledi.

Magistrant magistrlik dissertaciya jumisin orinlawdi kirisiw, úsh bap, juwmaq hám paydalanǵan ádebiyatlar diziminen ibarat etip jobalastirilǵan hám sol tiykarda toliq orinlanǵan. Jumis magistrlik dissertaciya jumisina qoyılǵan talaplarǵa toliq juwap beredi. Erejepov Maxsudtıń magistrlik dissertaciya jumisn mámleketlik attestaciya komissiyasi aldında qorgawǵa, jiberiwge ilayiq dep esaplayman.

doc. M.Pazilova

